

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık Ticaret
Limited Şirketi Adına
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Umut AYTAŞ

Sahibi ve
Genel Yayın Yönetmeni
Bayram BOZYEL

Hukuk Danışmanı
Av. Hasan Dağtekin

YAZIŞMA ADRESİ
Kurtismailpaşa 5. Sok. Fırat 5 Apt.
Kat:1 No:2 Ofis/DİYARBAKIR
Tel/Faks: (0412) 229 02 88
E-mail: kovaradeng@mynet.com

BASKI
Saygın Reklam
Tel: (0412) 224 95 35 / Diyarbakır

ISSN: 1302-7964

HEWLÊR
Tel: 009647504456108

İçindekiler - Naverok

Merhaba 2

Bayram BOZYEL

31 Mart seçim sonuçları ve yeni süreç tartışmaları üzerine 3-8

Neval ÇELİK

Kürdistan Federasyonunda yeni dönem 9-11

Doç.Dr. Vahap COŞKUN

Silahlı mücadelenin bitirilmesi söz konusu olabilir 12-17

Mesud TEK

Tanıdığım ve bildiğim kadarıyla Şehid Dr. Qasımlo 18-24

Vedat KOÇAL

31 Mart Seçimleri Işığında Türkiyeli Kürt Siyasal Sosyolojisi-
ne Dair Bir Derkenâr: Quo Vadis? 25-28

Dara NATIQ

Aloziyên di navbera Îran û Amerîkayê de 29-31

Mehmet BAYRAK

Resmi Türk tarih kurgusu ve 1925 Kürt İhtilâli 32-35

Elî ŞEMDÎN

Pîrsa kurdî li Sûriya ber bi paşve diçe 36-36

Munzur ÇEM

Bir belediye seçimi, çelişkiler ve çözüm önerileri 37-41

Mazhar KARA

Kuantum teorisi ve ötesi 42-47

Seîd VEROJ

Salvegera 110an a Rojnameya Serbestî 48-56

Celal ÖZGÜR

Kürt Hareketinde Farklı Bir Aşama; 1880 Şeyh Ubeydullah
Ayaklanması 57-68

Kemal NASKE

Zimanê dayîkê 69-72

Merhaba

Aktüel ve sıcak konuların yer aldığı bir Deng sayısı ile karşınızdayız. Gündemin en sıcak gelişmesi hiç kuşkusuz 31 Mart tarihinde yapılan yerel seçimler. 31 Mart seçimlerinde AK Parti'nin İstanbul ve Ankara olmak üzere önemli büyük şehirleri kaybetmesi AKP için sonun başlangıcı tartışmalarını beraberinde getirdi. Diğer yandan YSK'nin İstanbul seçimlerinin 23 Haziran'da yenilenmesine karar vermesi nedeniyle yerel seçim konusu Türkiye gündeminin ilk sıralarında yer almaya devam ediyor. Bu dönemde dikkat çeken diğer bir gelişme ise uzun bir aradan sonra hükümetin İmralı'da tutulan PKK lideri Abdullah Öcalan'ın avukatlarıyla görüşmesine izin vermesi.

Deng'in bu sayısında 31 Mart seçimleri ve olası gelişmeler konusuna önemli bir yer ayırttık. Yazarlarımızdan Bayram Bozyel, Vedat Koçal, Munzur Çem yazılarında ağırlıklı olarak 31 Mart seçimlerine yer verdiler. Deng adına Sayın Vahap Coşkun ile yaptığımız röportajda ise 31 Mart seçim sonuçları ve yeni "süreç" tartışmalarına ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler bulacaksınız.

Deng'in bu sayısında ayrıca katledilişinin 30 yıldönümü nedeniyle Mesut Tek'in Dr. Kasımlı'nın yaşamına ilişkin yazısını, Mazhar Kara'nın Kuantum Teorisi başlıklı makalesini, Dara Natık'ın İran'daki gelişmeleri ele alan değerlendirmesini, Eli Şemdin'in Suriye Kürt hareketini irdeleyen makalesini okuyacaksınız. Benzer şekilde Mehmet Bayrak'ın Resmi Türk Tarih yaklaşımını içeren yazısını, Said Veroj'un Serbesti Gazetesi ile ilgili çalışması ile Nasır Naske'nin anadil ile ilgili makalesini beğeniyle okuyacağınızdan eminiz.

Gündemin diğer önemli bir gelişmesi de Sayın Neçirvan Barzani'nin Kürdistan Bölge Başkanı olarak seçilmesi ve yemin ederek göreve başlaması. Neçirvan Barzani'nin Kürdistan Bölgesi Başkanlığına seçilmesinin ardından Mesrur Barzani Kürdistan Bölge hükümetini kurmakla görevlendirildi. Güney Kürdistan'daki söz konusu yeni dönemi Deng dergisi için Sayın Neval Çelik yorumladı.

Okuyunca beğeneceğinizi umuyoruz.

Merheba

Em bi mijarên germ û girîng carek din bi we ra ne.

Şik tune ye ku mijara herî girîng ya Tirkîyê hîlbijartinên heremî yên 31ê adarê ne. Wek tê zanîn di hîlbijartinên 31ê adarê da AKPê di serî da Îstênbûl û Enkere, şaredariyên gelek bajarên mezin wînda kir. Ev jî bu sedemê nîqaşên ku êdî hikumeta AKPê ber bi dawîyê ve diçe. Li aliyê din li ser hewla AKPê, YSK (Licneya Hilbijartinan a Bilind) biryar da ku hîlbijartinên Îstênbûlê di 23ê Heziranê da dubare bibin. Ji ber vê yekê pêvajoya hîlbijartinan hîn jî rojeva Tirkîyê tayîn dîkin. Yek jî bûyerên vê dawî jî hevdiştina Öcalan a bi parêzerên xwe ra bûn ku hikumetê piştê demek dirêj destura vê da.

Nivîskarên me Bayram Bozyel, Vedat Koçal û Munzur Çem di gotarên xwe da bi giranî li ser hîlbijartinên heremî sekinîn. Di hevpeyvîna bi Vahap Coşkun ra, derheqê encamên hîlbijartinên 31ê Adarê û li ser ihtîmala pevajokeye nû hûn ê rastê hûgîliyên girîng bîn.

Herwisa di vê hejmara Dengê da gotara Mesut Tek a li ser jîyana Abdulrahman Qasımlı, gotara Mazhar Kara ya li ser Teoriya Kuantumê, gotara Said Veroj a li ser Rojnâmeya Serbestîyê cî digire. Birêz Dara Natık li ser rewşa Îranê û Eli Şemdin jî li ser pêvajoya tevgera Kurd a li Suriyê nivîsîn. Nivîsa Mehmet Bayrak û ya Nasır Naske jî dê miheqeq bala we bîkşîne.

Li aliyê din beriya çend rojan Neçirvan Barzanî wek Serokê Herêma Kudistanê hate hîlbijartin û sond xwar. Piştê wî jî Mesrur Berzani jibo avakirina hikumeta Herêma Kudistanê hat wezîfedarkirin. Birêz Neval Çelik di gotara xwe da li ser van bûyeran nêrînên xwe jibo Kovara Dengê nivîsî.

Em hêvadar in dema hûn bixweyînin hûn ê biecibînin.

31 Mart seçim sonuçları ve yeni süreç tartışmaları üzerine

Bayram BOZYEL

Bayram BOZYEL

Kovara DENG

31 Mart seçim sonuçları Türkiye'deki siyasi dengeleri değiştiren bir tablo ortaya çıkardı. 17 yıldır iktidarda bulunan AK Parti başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir, Adana, Mersin ve Antalya gibi büyükşehirleri kaybetti. Bu durumun AK Parti iktidarı bakımından sarsıcı etkileri oldu. Özellikle İstanbul gibi nüfus ve ekonomik açıdan stratejik öneme sahip bir merkezin kaybedilmesi AK Parti açısından sonun başlangıcı yorumlarına yol açtı.

AK Parti'nin MHP ile kurduğu Cumhur İttifakı 31 Mart seçimlerinde %50'inin üstünde oy aldı. Ancak bu sonuç, AK Parti'nin yaşadığı gerilemenin ağırlığını ortadan kaldırmaz. AK Parti son seçimde çifte darbe aldı. Bir yandan İstanbul ve Ankara gibi büyük kentleri kaybetti, öte yandan elinde bulundurduğu onlarca şehri MHP'ye kaptırdı. Cumhur İttifakı oy ve belediye bazında gerileme yaşadı, ancak Cumhur İttifakı'nda esas kaybeden AK Parti oldu.

AK Parti'nin 31 Mart seçimlerinde aldığı yenilginin birden çok nedeni var. Bunlardan en başta geleni Cumhur İttifakı'nın kendi dışındaki bütün toplumsal kesimlere karşı kullandığı saldırgan ve dışlayıcı dil oldu. Özellikle Kürtlere karşı başvurulmuş yaralayıcı ve düşmanlığa varan söylem Kürtleri AK Parti

karşısındaki CHP adaylarına oy vermeye yöneltti. Cumhur İttifakı sadece Kürtlere karşı dışlayıcı tavır almakla kalmadı, öne çıkardığı beka söylemiyle toplumun geniş kesimlerini düşmanlaştırarak onların CHP etrafında kenetlenmesine neden oldu.

Öte yandan Türkiye'nin son dönemde içerde ve dışarda yoğun bir sorunlar girdabına saplandığı açık. AK Parti iktidarı 2015 yılından bu yana Kürt meselesinde tam bir şiddet politikasına yönelmiş durumda. MHP ile girdiği ittifak ise onu her konuda MHP'nin militarist ve şoven çizgisine getirdi. AK Parti içerde Kürt sorununda izlediği saldırgan politikanın bir benzerini Suriye ve Irak sahasında sürdürdü. Türkiye 25 Eylül 2017'de yapılan bağımsızlık referandumun bastırılmasında başat rol oynadı. Benzer şekilde bir zamandan beri Suriye'deki siyasetini Kürt karşıtlığı üzerine kurmuş durumda. Türkiye'nin söz konusu saldırgan tavrının onun uluslararası ilişkilerine yansımaması düşünülemezdi. Türkiye'yi Suriye'de ABD ile karşı karşıya etkenlerin başında onun Kürt karşıtı politikası olduğuna şüphe yok.

Gelinen aşamada Türkiye uluslararası toplumun önemli bir kesimiyle kavgalı durumdadır. İçerde ve dışarıda yaşanan bu si-

yasi tıkanıklık, yaşanmakta olan ekonomik krizin de temel nedenidir. Başka bir ifade ile AK Parti'nin izlediği otoriter ve partizanca politikalar sonucunda Türkiye siyaseten yönetilemez, yargı işlemez, ekonomi durma noktasına gelmiş durumda. Bütün bu kötü gidişat hiç kuşkusuz 31 Mart seçimlerinde seçmen tercihlerinde etkili oldu ve AK Parti'nin yaşadığı çöküşte önemli rol oynadı.

CHP ise son dönemde iktidarın izlediği gerilim ve kutuplaşma politikalarından uzak durarak, bir bakıma onun bu oyununu boşa çıkarttı. Son seçimde aldığı sonuçlarda izlediği bu görece yumuşak politikanın etkisi var. Ancak CHP elde ettiği başarıyı, kendi politikalarından çok esas olarak AK Partinin yaptığı yanlışlara borçlu. Türkiye toplumu bir bakıma CHP üzerinden AK Parti'yi cezalandırmış oldu. Kürt illerinde AK Parti karşıtı biriken tepki ve öfke ise belirli bölgelerde HDP'ye yaradı. İktidarın söz konusu fütursuz ve hoyratça yaklaşımı olmasaydı HDP Kürdistan'da aldığı oyları bile almayabilirdi.

31 Mart seçim sonuçlarının siyasi açıdan üç sonucundan söz edilebilir.

Birincisi, toplumu yoğun etkisi altına alan korku ve umutsuzluk psikolojisi, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerin AKP'den alınmasıyla önemli oranda dağıldı. Muhalefet psikolojik üstünlüğü ele geçirdi. AK Parti iktidarının değişebileceğine olan inanç ve cesaret artı. Siyasi yaşam daha dinamik ve rekabetçi bir döneme girdi. 31 Mart'ta elde edilen başarının verdiği umut ve cesaretle muhalefetin derlenip iktidarı sıkıştırması için daha uygun bir zemin oluştu.

İkincisi, AK Parti iktidarının tılsımı bozuldu. Onun yenilmezlik imajı darbe aldı. Bu durum doğal olarak parti içinde ciddi tartışmalara yol açmış durumda. Alınan sonuç-

ta MHP'nin etkisi sorgulanmakta, iktidarın izlediği Kürt karşıtı ve kutuplaştırıcı politika yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Ayrı parti kurma amacıyla fırsat kollayan Gül, Babacan ve Davutoğlu gibi aktörler ise AKP'nin yaşadığı bu gerilemeyi yakından izliyor, harekete geçmek için uygun koşulların oluşmasını bekliyorlar. 23 Haziran'da yenilenecek İstanbul seçimlerinde AK Parti'nin yenilmesi durumunda partide başlayan çözülmenin hızlanması kaçınılmazdır.

Birincisi, toplumu yoğun etkisi altına alan korku ve umutsuzluk psikolojisi, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerin AKP'den alınmasıyla önemli oranda dağıldı. Muhalefet psikolojik üstünlüğü ele geçirdi. AK Parti iktidarının değişebileceğine olan inanç ve cesaret artı. Siyasi yaşam daha dinamik ve rekabetçi bir döneme girdi.

31 Mart seçim sonuçlarının ortaya çıkardığı gerçeklerden biri de Kürt oylarının stratejik değeridir. AKP'nin 31 Mart'ta aldığı yenilgide Kürt oylarının belirleyici bir işlev gördüğü çok açıktır. CHP'nin batıdaki bütün önemli kentlerde Kürtlerin oylarıyla kazandığı net olarak ortaya çıktı. Bu tablonun oluşmasında hiç kuşkusuz

AKP'nin izlediği Kürt karşıtı politikalar tayin edici oldu.

AK Parti için kırılma noktası

31 Mart seçim akşamı Cumhurbaşkanı Erdoğan yaptığı balkon konuşmasında İstanbul'un kaybı dahil yaşanan yenilgiyi kabul etmişe benziyordu. Ancak CHP adayı ile aradaki farkın düşüklüğü ve MHP'nin baskısıyla AKP İstanbul seçim sonuçlarına karşı itiraz yolunu seçti. Cumhurbaşkanı Erdoğan YSK üzerinde kurduğu açık baskı ve tehditlerle İstanbul seçimlerinin 23 Haziran'da yenilenmesini sağladı. AK Parti 31 Mart seçimlerinde büyük bir darbe aldığının farkında. Bu nedenle 23 Haziran'da yenilenecek seçimlerde İstanbul'u alarak yaşadığı darbenin etkisini azaltacağını varsayıyor. Ancak İstanbul'un alınması bile AK Parti'yi içine girdiği çöküşten kurtaracak gibi görünmüyor. İstanbul seçimlerinin bir kez daha kaybedilmesi ise AK Parti'deki çözülmeyi daha da hızlandıracak kesin.

Bu noktada AKP'nin üzerinde yoğunlaştığı konu Kürt oylarıdır. AKP yaşadığı yenilgide Kürt oylarının etkisinin farkında. Bu amaçla Kürt oy oylarının bir kısmını AK Parti'ye yöneltmek, değilse nötralize etmek için yoğun çaba sarf ediyor. Hükümetin yıllar sonra Öcalan'ın avukatlarıyla görüşmesine izin vermesinin de bir ölçüde İstanbul seçimleriyle ilgisi var. Elbette hükümetin arzuladığı şey AKP'i desteklemesi için Öcalan'ın Kürt seçmenlerine açık bir çağrıda bulunmasıydı. Ancak bu türden bir çağrıdan sonuç alınamayacağını hem AKP hem de Öcalan iyi biliyor. Bunun yerine, iktidar Öcalan vasıtasıyla açlık grevlerinin sonlanmasını ve böylece ortamın görece yumuşamasına sağladı. Hükümet, söz konusu yumuşamanın etkisiyle Kürtlerin AK Parti'ye duyduğu tepkiyi bir parça dindirebileceğini ve 31 Mart'ta sandığa gitmeyen Kürt seçmenin oyunu alabileceğini hesaplıyor. Söz konusu yaklaşımın bir parçası olarak AKP'nin yeni dönemde beka söyleminden vazgeçtiği ve Kürt karşıtı dilini yumuşattığı gözlerden kaçmamaktadır.

Öcalan ile görüşmenin esas nedeni Suriye

Öcalan ile avukatlarının görüşme yasağının sonlandırılmasının İstanbul seçimleriyle dolaylı bir ilişkisi olduğu açık. Ancak söz konusu görüşmeye neden olan temel faktörler başka. Hükümetin Mayıs ayı içinde Öcalan'ın avukatlarıyla görüşmesine ve onun mesajının kamuoyuna ulaştırılmasına izin vermesinin nedenlerinden birincisi açlık grevleri, diğeri de Suriye'deki gelişmelerin geldiği noktadır.

HDP vekilli Leyla Güven'in öncülük ettiği açlık grevi eylemi, daha sonra binlerce tutuklunun katılımıyla hükümeti rahatsız eden boyut kazandı. Bu eylemle bağlantılı olarak sekiz insan yaşamına son verdi. Hükümet

bir süre bu eylemi görmezlikten gelme yolunu tercih etti. Ancak bir noktadan sonra açlık grevleri içerde ve dışarda hükümeti zora sokmaya başladı. Böyle bir aşamada hükümet, daha ciddi sonuçlar ortaya çıkmadan sorunun sonlanması için Öcalan'ı devreye soktu. Öcalan'ın çağrısıyla açlık grevleri son buldu. Böylece hem daha ciddi insani ve siyasi gelişmelerin önü kesilmiş oldu hem de uygun bir zamanlamayla hükümet bu görüşmenin yol açtığı yumuşamayı İstanbul seçimlerine tahvil edeceğini varsaydı.

Öcalan ile sağlanan görüşmenin merkezindeki esas konu Suriye'deki son gelişmelerdir.

Bu noktada AKP'nin üzerinde yoğunlaştığı konu Kürt oylarıdır. AKP yaşadığı yenilgide Kürt oylarının etkisinin farkında. Bu amaçla Kürt oy oylarının bir kısmını AK Parti'ye yöneltmek, değilse nötralize etmek için yoğun çaba sarf ediyor. Hükümetin yıllar sonra Öcalan'ın avukatlarıyla görüşmesine izin vermesinin de bir ölçüde İstanbul seçimleriyle ilgisi var.

2011 yılında Suriye iç savaşı patlak verdiğinde Türkiye'nin bu ülkeye yönelik siyaseti rejimi değiştirmek ve kendine yakın bir yönetimi başa getirmektir. Bir süre sonra bölgeyi kasıp kavuran IŞİD saldırılarına karşı Kürtler dünyanın sempatisini cezbeden bir mücadelede ortaya koyunca, Türkiye'nin Kürt korkusu depreşti. Türkiye'nin Suriye'de rejimi değiştirme önceliği yerini Kürt karşıtlığına bıraktı. Türkiye Suriye'deki bütün çabalarını Kürtlerin önünü kesme hedefine yoğunlaştırdı. Bu amaçla ABD ve Rusya arasında ince bir denge politikası kurmaya çalıştı. Birini öteki ile dengelemeyi denedi. ABD-Rusya çelişkisinden faydalanarak Fırat Kalkanı Operasyonu'nu gerçekleştirerek Suriye Kürt bölgesini iki böldü. Ardından da Afrin'i işgal ederek Kürtlerin hakimiyet alanlarını daralttı.

Cumhurbaşkanı Erdoğan son olarak 2019 yılının başında Fırat'ın doğusuna askeri operasyon yapılacağı konusunda açıklamalarda bulundu. Ancak ABD böyle bir askeri girişime net bir biçimde karşı çıktı. ABD son dönemde Fırat'ın doğusunda bir güvenli bölge oluşturma çabalarını hızlandırmış durumda.

ABD bununla Türkiye'ye yönelik tehditleri ortadan kaldırmak istediğini ileri sürerek Türkiye'yi bu proje için ikna etmeye çalışıyor. ABD'nin oluşturmak istediği güvenli bölge projesine batılı ülkeleri, Almanya, Fransa vs ülkeleri de katmak istediği anlaşılıyor.

ABD'nin Suriye özel temsilcisi Jamase Jeffrey yaptığı açıklamalarda güvenli bölge konusunda Türkiye ile görüştüklerini ve bu konuda henüz tam olarak uzlaşmadıklarını belirtti. Elbette Türkiye ile şöyle ya da böyle bir uzlaşma sağlanacaktır. Bütün gelişmeler Suriye'de güvenli bir Kürt bölgesinin kurulacağı yönündedir. Güvenli bölge ise Kürtler bakımında resmi bir statünün bir ilk adımı, alt yapısıdır.

Öte yandan Kürtlere statü konusunda Rusya'nın da ABD ile benzer bir çizgide olduğu biliniyor. Rusya daha önce Suriye için federal bir sistem öngördüğünü ve Kürtlerin ulusal haklarına kavuşması gerektiğini açıkça ortaya koymuştu. Bu açıdan Kürtlerin bir statüye kavuşması konusunda ABD ve Rusya'nın hemfikir olduğu söylenebilir.

Türkiye tam da bu noktada Öcalan kartını devreye koydu. Türkiye yıllardır Kürtlerin statü mücadelesini engellemeye çalıştı. Bütün bu girişimlerine rağmen süreç Kürtler bakımından geri dönülmez bir noktaya geldi. Geline aşamada Türkiye'nin yaptığı şey, kendisine rağmen yaşanan bu gelişmelere uyum sağlamaya çalışmaktır. Türkiye engelleyemediği bir sürece dahil olarak onu kontrol altına almak istemektedir. Öcalan'ın devreye sokulmasının nedeni budur. Türkiye sürece müdahale etmek için sadece Öcalan ile değil aynı zamanda SDG ile de temaslarını sürdürüyor. Öcalan ile varılmak istenen hedef açıktır. Suriye Kürt bölgesinde şekillenmekte olan güvenli bölgede, daha

somut olarak da Kürtlerin statü sürecinde inisiyatifi olabildiği kadar elde tutmak, sürecin Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bir noktaya savrulmasının önüne geçmek. Türkiye, geçmiş dönemde Güney Kürtlerine karşı izlediği siyasetin bir benzerini şimdi Suriye Kürt Bölgesinde hayata geçiriyor.

Türkiye, Kürt siyasetini değiştirmek zorundadır

Bu sürecin elbette Türkiye'ye, Türkiye'nin kendi Kürt siyasetine yansımaları olacaktır. Burada birleşik kaplar kanunu kaçınılmaz bir biçimde devreye girecektir. Suriye'de Kürt oluşumuyla diyalog ihtiyacı içinde olan bir Türkiye kendi içinde Kürt karşıtlığını eski gibi sürdüremez. Bu kapsamda iktidarın Kürt meselesinde yeniden diyalog ve çözüm yönündeki çabalara yönelmesi sürpriz olmaz.

Türkiye'nin Kürt siyasetini irdelerken yapılacak en büyük yanlış, iktidarın siyasal duruş ve ideolojisini merkeze almaktır. Mevcut AKP iktidarının karakteristik niteliğine bakarak, tek başına bu durumun onun Kürt politikalarını belirleyeceğini söylemek eksik olur. Bu durum bir bütün olarak Türk devleti için de geçerlidir. Gerçek olan şu

ki Türk devletinin geleceği onun Kürt meselesiyle yaşadığı sınavla yakından ilişkilidir. Türkiye için esas beka sorunu Kürt meselesinin çözümü değil, çözümsüzlüğüdür. Her siyasi varlık gibi Türk devletinin kudretinin de bir sınırı vardır. O geçen yüz yıl boyunca Kürt meselesini yok saydı, duruma göre her türlü yöntemle bastırdı. Aynı şeyi sınırlarının ötesinde Kürtlerin yaşadığı her yerde gerçekleştirdi.

Ancak Türkiye Kürt meselesinde şiddet ve savaş siyasetinin sınırlarına dayanmıştır. Güney Kürdistan'da Kürtler geri dönülmez

Türkiye yıllardır Kürtlerin statü mücadelesini engellemeye çalıştı. Bütün bu girişimlerine rağmen süreç Kürtler bakımından geri dönülmez bir noktaya geldi. Geline aşamada Türkiye'nin yaptığı şey, kendisine rağmen yaşanan bu gelişmelere uyum sağlamaya çalışmaktır. Türkiye engelleyemediği bir sürece dahil olarak onu kontrol altına almak istemektedir. Öcalan'ın devreye sokulmasının nedeni budur.

bir tarihi yürüyüşe koyulmuş durumdadır. Suriye’de yaşanan bütün gelişmeler Kürtlerin bir statüye kavuşacağını gösteriyor. İçerde ise 25 milyonluk bir halkı sonsuza kadar dipçikle zapturapt altına almak mümkün değildir. Türkiye’nin kendi içinde ve sınırın üç bir yanında bir Kürt savaşını sonsuza kadar sürdürmesi eşyanın tabiatına aykırıdır. Türk devlet aklının bir şekilde bu gerçeklikle yüzleşmesi kaçınılmazdır.

Özetle AKP’nin kendi siyasi duruş ve arzusundan bağımsız olarak Türkiye’nin Kürt meselesinde hiçbir şey olmamış gibi yoluna devam etmesi mümkün değil. Türk devleti bakımından bazı adımlar

atmak gerektiğinde bu adımlar AKP eliyle de atılabilir, MHP eliyle de. Onlar olmadı CHP devreye sokulur. Nihayet devletin Suriye’deki gelişmeler nedeniyle Öcalan’a ihtiyaç duyduğu noktada Devlet Bahçeli’nin bu görüşmeyi onaylayan tavrı dikkat çekicidir. Benzer şekilde CHP lideri Kılıçdaroğlu’nun Kürtçe eğitime ilişkin yaptığı açıklamalar Kürt meselesinin geldiği aşamadan ayrı düşünülemez. Önümüzdeki süreçte Türkiye’nin artan bir şekilde Kürt meselesiyle daha çok yüzleşmek zorunda kalacağını söylemek kehanet olmaz.

Bu kapsamda altı çizilmesi gereken diğer bir konu Türkiye’nin Güney Kürdistan ile yeniden düzelme eğilimine giren ilişkileridir.

Türkiye’nin 25 Eylül referandumundan sonra Güney Kürdistan’a karşı takındığı saldırgan tavır iki taraf arasındaki ilişkileri çökme noktasına getirdi. Türkiye’nin söz konusu saldırgan ve dışlayıcı siyasetine karşın; İran, 25 Eylül referandumu ve 16 Ekim’de yaşanan Kerkük ihanetinden kısa bir süre sonra Güney Kürdistan yönetimiyle ilişki-

leri tekrar canlandırdı. Sonraki aşamada, Türkiye’nin 25 Eylül bağımsızlık referandumuna karşı takındığı düşmanca siyaset AKP çevrelerinde çokça tartışıldı. Söz konusu politikayla Türkiye’nin Kürdistan Bölgesi’ni, özel olarak da Kerkük petrolünü İran’a terk ettiği yönünde eleştiriler dile getirildi. Bütün bu gelişmelerin ardından Türkiye yeniden Güney Kürdistan ile ilişkileri canlandırmaya başladı. Türkiye’den Erbil’e uçak seferleri kaldığı yerden devam etti. Başbakan Neçirvan Barzani Türkiye’ye davet edildi. Son olarak Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bağdat ve Basra’nın yanı sıra Erbil’e giderek Kürt yetkililerle görüşmelerde bulundu.

Güney Kürdistan’da Kürtler geri dönülmez bir tarihi yürüyüşe koyulmuş durumdadır. Suriye’de yaşanan bütün gelişmeler Kürtlerin bir statüye kavuşacağını gösteriyor. İçerde ise 25 milyonluk bir halkı sonsuza kadar dipçikle zapturapt altına almak mümkün değildir. Türkiye’nin kendi içinde ve sınırın üç bir yanında bir Kürt savaşını sonsuza kadar sürdürmesi eşyanın tabiatına aykırıdır.

ABD’nin İran’a başlattığı çok yönlü ambargodan sonra Türkiye’nin Kürdistan Bölgesi ile ilişkileri daha da geliştirmesi ihtimal dahilinde. Türkiye, Amerikan ambargosu nedeniyle yaşanacak olan enerji açığını Kürdistan Bölgesi’nden sağlayacağı enerji ile telafi etme yoluna gidebilir. Bu durum Türkiye ile Kürdistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi için yeni bir fırsat kapısı anlamına gelir.

Türkiye, Suriye’deki Kürt oluşumuyla ilişkiler kapsamında da Güney Kürdistan Yönetimi’nin katkısına başvurabilir. Arap dünyasında, özel olarak da Suriye’de yaşadığı yalnızlığı gidermek bakımından Türkiye’nin başvuracağı adreslerin başında Güney Kürdistan gelir.

Geçmiş deneylerin gösterdiği gibi Türkiye’nin Kürdistan’ın diğer parçalarıyla olumlu ilişkilerinin kendi Kürt meselesinde yumuşama ve yeni arayışlar olarak yansımaları için doğası gereğidir.

Kürt hareketinde düşen görev

Bu durumda Kuzey Kürdistan Kürt hareketine büyük görevler düşmektedir.

Yapılacakların ilki silahlı mücadeleyi terk etmektir. Silahlı mücadelenin işin başından itibaren Kürt hareketine zarar verdiği açıktır. Tersine devlet Kürt hareketini terörize etmek ve onun haklı taleplerini kriminalize etmek için silahlı mücadelen her fırsatta faydalandı.

Öte yandan Türkiye’de Kürt halkı büyük oranda bilinçlenmiştir. HDP 31 Mart’ta kadar 100’e yakın belediyeyi yönetiyordu, bu partinin mecliste 60’tan fazla sandalyesi var. Kürt meselesi uluslararası düzeyde hatırı sayılır bir kabul görmektedir. Bu tablo içinde silahlı mücadeleyi terk etmek Kürt hareketine yeni bir ivme kazandıracak, onun Türkiye siyasetindeki etkinliğini artıracaktır. Kürt halkının haklı taleplerinin uluslararası alanda kabulü daha da kolaylaşacaktır. Bu açıdan Kuzey’de Kürt hareketinin üzerinden uzlaşıp atması gereken ilk adım şiddetin ve silahlı mücadelenin tasfiyesi ve siyasi mücadeleye alan açmak olmalıdır.

İkinci olarak Kuzey’de Kürt hareketi ulusal demokratik bir program etrafında bir mutabakat sağlamalıdır. Böyle bir ulusal program en başta Kürt halkını harekete geçirip ulusal özgürlük için seferber etmek için geçerlidir. Böyle bir program aynı zamanda şu veya bu şekilde devlet ile kurulacak bir masada Kürt hareketine yön vermesi açısından zorunludur. Seneca’nın dediği gibi “Gideceği limanı bilmeyen bir kaptana hiçbir rüzgâr fayda etmez”. Kürt hareketinin devlet ile masada bir sonuç alması için onun açık, net ve uygulanabilir bir ulusal programa ihtiyacı var.

Öte yandan Kuzey Kürdistan Özgürlük mücadelesi uzun erimli, sürece yayılmış, tederici bir şekilde ilerleyecektir. Bu iş zor olacak, ama süreç ileriye doğru akmaya devam edecektir. Yeter ki Kürt hareketi her türlü kriz ve fırsatı karşılayacak örgütsel, siyasi ve diplomatik kapasiteyi yakalayabilsin.

Kürdistan Federasyonunda yeni dönem

Neval ÇELİK

Neçirvan Barzani yeni başkan

10 Haziran 2019'da Neçirvan Barzani Kürdistan Federe Bölgesi Başkanlığını resmen devraldı. Hükümet kurma görevini Mesrur Barzani'ye verdiğinde yeni bir dönem için kapı aralanmış oldu. Neçirvan Barzani'nin yemin töreni; katılımcılar ve konuşmacıların verdiği mesajlarla olumlu bir hava yarattı. Halkın, uzun ve zorlu bir dönemin ardından uzlaş ve sağduyu atmosferine ihtiyacı vardı.

İnanıyorum ki halkın gözü, kulağı Mesud Barzani'nin üzerindeydi. Tavrı ve tepkisi önemliydi. Referandumun imzasını taşıyan kişi olarak Irak ve Türkiye protokolüyle karşılaşması da önemliydi. Referandumla girilen iplerin yeniden ayar kazanma imkânı da vardı, kopma da... Fakat beklenenin çok ötesinde; Irak Mesud Barzani için 'Irak'ın da manevi lideridir' dedi. İltifat değildi, hakkın teslimiydi. Mesud Barzani, içinde ve önünde yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinin temsili, ana damarıydı. Bu süre zarfında yanlışa düşmediğini düşünmek doğaya aykırıdır. Fakat Bağımsız Kürdistan amacından sapmadığı, bugüne kadar mücadele ettiği güçler tarafından saygıyla teslim edilen bir gerçektir. Referandum ardından oklar kendisine yöneldiğinde; pozisyonunun Kürdis-

tan'a karşı kullanılan bir koza dönüşmemesi için görevini bırakacağını açıklayan Mesud Barzani konuşmasında ne Irak, ne Türkiye, ne İran ne de başka bir devletin adını ağzına almadı. Sadece yeni sürece inancını, desteğini ve yaşanabilecek tehlikelerin göz önünde bulundurulması gereğinden hareketle Kürt Halkına ve Kürt siyasetine seslendi. Bu içselleştirilmesi gerektiğine inandığım bir Kürt tavrıdır, duruştur.

Diğer yandan bu tavır; Kerkük olaylarında rolü olan ve Irak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde -Mesud Barzani'nin de aday gösterdiği kişinin seçilmesi, Referandumun geçerliliği açısından adı konulmamış bir kazanım olacakken- karşı aday olarak ortaya çıkıp, Araplar tarafından seçilen Berhem Salih'i karşılayarak elini sıkkan Kürdistanî tavrıdır.

Berhem Salih, yemin törenine katılıp Mesud Barzani'nin elini sıktağında Kürdistan'la ilişkiler için köprü atmış oldu. Fakat Mesud Barzani Referandum döneminde düşmanlık yapanların elini sıkarken; Ortadoğu gibi iktidarın ancak ölüm ya da darbelerle devredildiği topraklarda yetkilerini gönüllü olarak devretmiş ve halâ Referanduma sahip çıkan bir liderdi. O eli kesmeyi deneyenler yine o eli sıkamak zorunda kalmıştı. Kürtler yenil-

memiştir, ezilmemiştir. Düşmanlık yapanlar dahi Kürtlere muhtaçtı. Ve Kürtler göz ardı edilemeyecek bir güçtü. Yemin töreni üstü kapatılan ama var olan bir dönemden yeni bir döneme geçişin ilişkilerinin resmi oldu.

Yeni dönem zorlukları barındırıyor

Berhem Salih'in Kürdistan'a gelişi, YNK'nin törene katılımı ve ardından yapılan açıklamalar umut vericidir. Aynı şekilde Kürdistan'ın bütün parçalarından Kürdistanî örgütlerin davet edilmesi ve katılımı da...

Diğer yandan ABD-İran gerilimi, İran'ın Bağdat'taki varlığı, Türk ordusu ile PKK arasında Güney Kürdistan'da yürütülen savaş, Kerkük ve tartışmalı bölgeler sorunu kulak ardı edilemeyecek nitelikte sorunlardır. Kerkük ve tartışmalı bölgeler sorunu Kürdistan Hükümetinin inisiyatifinde bir sorundur. Bu sorunun çözülmesi ve peşmêrge güçlerinin kısa sürede bu alanlara dönüşünün sağlanması önemlidir. Ne var ki ABD-İran ve TC-PKK konusu hükümetin doğrudan inisiyatif sahibi olamayacağı ancak doğrudan etki-lendiği sorunlardır.

ABD, İran'ı vurur mu? Vurursa ne zaman vurur? Bunlar son zamanlarda çokça tartışılan sorular. ABD, İran'ı soğuk savaş yıllarında çokça uyguladığı 'brinkmanship'; uçurumun kenarında politika yaparak patlamaya zorluyor. Gerilimi ve tehdidi zirveye taşıyarak, ambargolarla halkta bezginliği dayanılmaz sınırlara iteleyerek ayaklandırmak istiyor. İran rejimi açısından varlık yokluk meselesi olan bu yönelim; İran'ın içerde baskı, sindirme ve boşa çıkarmaya yönelik tedbirlerle karşılık buluyor. Öte yandan İran'ın başından beri esas aldığı savaşı sınırların dışında tutma politikasıdır. ABD'yi ve müttefiklerini dışarıda ve dolaylı olarak vururken, çıkarlarını dar-

belemekle tehdit ediyor. Hürmüz Boğazı ve Umman Denizi'nde yoğunlaşan gerginliğin kaynağının bu durum olduğu açıktır. Deniz yolu, petrol ticaretinin %60'ını sağlarken, bunun da %30'unun Hürmüz Boğazı yoluyla yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, İran'ın bu karşı atağının başta Arap ülkeleri olmak üzere, petrol ticaretinde pay sahibi ülkeler açısından stratejik olduğu açıktır. 8 yıl süren İran-İrak savaşı sırasında dahi kapanmayan boğazın kapatılması tehdidi ve düzenlenen sabotajlar İran rejiminin direnişinin ön cephesi durumundadır. Irak'ı da direniş sahası haline getirerek savaşı buradan yürütmek istediği ve bunun için Haşdi Şabi yoluyla zemin çalışmalarına devam ettiği biliniyor. Güney Kürdistan'ı da bu zemi-

nin temel bir unsuru olarak ele aldığı; başarabilseydi parçalayarak, olmazsa istikrarsızlığı canlı tutarak ve giderek iç savaşa sürüklemeyi amaçlıyor. ABD'nin Kürdistan ve Irak topraklarını kendisine karşı kullanacağı kaygısı kadar, istikrarlı gelişen Kürdistan'da inisiyatif kaybedeceğini, koşullarının eskiden olduğu gibi tahakküme uygun olmadığını da farkındadır.

YNK'nin kendi içinde toparlanması ve hükümette yer alması bu açıdan önemlidir. İstikrarsızlık ya da iç savaş ihtimallerinin zemini kurutulmalıdır.

ABD'nin İran'ı vurmak için çıkarlarını garantiye alması gerekir. Bunun için henüz zamana ihtiyacı var. Ve Kürdistan'ın istikrar kazanması da bunun ayaklarından biridir.

Diğer bir sorun da Türk ordusu ile PKK arasında süren savaştır. Bu savaş neredeyse tamamen Güney Kürdistan'a taşınmış durumdadır. Türk ordusunun Güney Kürdistan'a bu kadar kapsamlı girişi endişe vericidir. İşgalci karakteri de göz önünde bulundurulduğunda uzun vadede ciddi

ABD, İran'ı vurur mu?

Vurursa ne zaman vurur? Bunlar son zamanlarda çokça tartışılan sorular. ABD, İran'ı soğuk savaş yıllarında çokça uyguladığı 'brinkmanship'; uçurumun kenarında politika yaparak patlamaya zorluyor. Gerilimi ve tehdidi zirveye taşıyarak, ambargolarla halkta bezginliği dayanılmaz sınırlara iteleyerek ayaklandırmak istiyor.

soruna yol açacağı aşîkârdır. 1984'ten itibaren Irak hükûmetiyle imzalanan süreli anlaşmalara dayanarak 'sınırötesi operasyonlar' yapmaktadır. Son yıllarda da su, petrol akışının sağlanması gibi ihtiyaçlar karşılığında elde ettiği tavizlerle operasyonlarını sürdürmektedir. Ne olursa olsun -istese de istemesek de- Irak'ın egemenliğinin ihlali anlamına gelen bu operasyonlara dur diyebilecek tek organ Irak hükûmetidir. PKK yönetimi ve medyasının bu konuda ısrarla Kürdistan Federe Yönetimini, özelde KDP'yi topun ağzına koyması amaçlıdır ancak geçerliliği yoktur. Operasyonlar sırasında sivillerin gördüğü zarar ve kayıplar telafisi mümkün olmayan yaralara yol açarken, can güvenliği kaygısı taşıyan halkın alanları savaşa terk etmesini de beraberinde getiriyor.

PKK gittiği her Kürdistan toprağına Türk ordusunu ve idaresini taşıyor. Büyük olasılıkla Türk ordusunun Güney Kürdistan'a hâkim noktalarda kalıcılaşması ardından Şengal gündemi alacaktır. Böylece Kuzey, Güney batı ve Güney Kürdistan hattı Türk Devletinin ortaklığına mahkûm edilecek. Bu sonuç için subjektif öğelerin varlığı yokluğunu aramak bir şey ifade etmiyor. Fakat subjektif öğeyi ortaya koyan; bağımsızlıkçı Kürt tabanının ve Kürtlerin bağımsızlık araçlarının potansiyel olarak 'Demokratik Ortadoğu' gibi afakî bir kavramın aracı haline dönüştürülmesi, buna zorlanmasıdır. Ortadoğu için demokrasi hedefleyip Kürtlere diktatoryal üslup ve yön-

temler uygulanması ve tüm Kürt siyasetinin odağına kendini oturtacak kadar merkeziyetçi bir siyasetin esas alınması ve tehditkârlıktır.

Sonuç olarak;

Bu sorunlarla özenle ele alınmak kadar farklı birçok politik hatta askeri duruşun bir arada yürütülmesiyle başa çıkılabilir. Ortadoğu'da taşların yerine oturacağını düşünmek hayalcilik olur. Ortada olan bir gerçek var ki; Kürdistan'a hâkim Irak, İran, Türkiye ve Suriye kaos ya da kaosa yakın bir noktadadır. 2. Dünya Savaşından bu

yana statükonun bu kadar zorlandığı bir dönem olmadı. Güney Kürdistan'da Kürtlerin elde ettiği statü temel direk niteliğindedir. Kürdüm diyen herkesin bunu görmesi gerektiğine inanıyorum. Buna sahip çıkmak da herkesten önce Kürdistan Hükûmetinin görevidir. İç barışı ve istikrarı sağlamanın imkânları

ortadayken bunu değerlendirmek Kerkük ve tartışmalı bölgeler sorununu çözmek çok önemlidir. Herşeyden önemlisi de yeni hükûmetin Kürdistan'daki askeri oluşumları birleştirerek tek bir askeri güce, Kürdistan Ordusuna dönüştürmesidir. Ekonomik ve sosyal yapılanmanın yeniden ele alınması, düzenlenmesi gerekir. Uzun savaş yıllarının ardından modern bir Kürt öncülüğünün yaşanması potansiyeli var. Bunun beklentisi ve umudu da var. Dileğimiz gerçekleşmesidir. Tüm Kürdistan için Güney Kürdistan ayakta ve güçlü olmalı.

PKK gittiği her Kürdistan toprağına Türk ordusunu ve idaresini taşıyor. Büyük olasılıkla Türk ordusunun Güney Kürdistan'a hâkim noktalarda kalıcılaşması ardından Şengal gündemi alacaktır. Böylece Kuzey, Güney batı ve Güney Kürdistan hattı Türk Devletinin ortaklığına mahkûm edilecek.

Silahlı mücadelenin bitirilmesi söz konusu olabilir

Doç. Dr. Vahap COŞKUN

Doç. Dr. Vahap COŞKUN

Kovara DENG

31 Mart Seçimlerinde ortaya çıkan siyasi tabloyu, 23 Haziran'da yenilecek İstanbul seçimini, AK Parti'nin gidişatını, Öcalan'ın avukatlarıyla görüşmesine izin verilmesi ve buna bağlı olarak kamuoyunda tartışılan yeni bir süreç ihtimali ve benzeri konuları; bütün bu süreçleri yakından izleyerek yaptığı analizlerle kamuoyunun aydınlanmasına katkıda bulunan Doç. Dr. Vahap Coşkun ile konuştuk. Sağ olsun, Sayın Coşkun bizi kırmayarak sorduğumuz bütün soruları detaylı cevapladı, yakın gelecek bakımından birçok soruna ilişkin çarpıcı açıklamalarda bulundu. Deng Dergisi adına Sayın Vahap Coşkun ile yaptığımız röportajı aşağıda veriyoruz.

31 Mart seçim sonuçlarını da dikkate alarak 23 Haziran'da yapılacak seçim sonuçlarının AK Parti iktidarı açısından olası sonuçlarını kısaca değerlendirebilir misiniz?

31 Mart'ta AK Parti'nin iki temel amacı vardı. Birincisi, Cumhur İttifakı'nın genel oyunu %50'in üstünde tutmak ve Millet İttifakı'nın altına düşmemekti. İkincisi de özellikle büyükşehirleri kazanmaktı. Birinci amacında AK Parti'nin başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü -24 Haziran'a kıyasla oy kaybetmiş olmasına rağmen- Cumhur İttifakı'nın oy oranı % 50'nin üzerinde kaldı.

Ama ikinci amacında AK Parti başarılı olamadı, büyükşehirleri kaybetti. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Antalya gibi hem nüfus hem de ekonomik güç bakımından son derece önem teşkil eden şehirlerde AK Parti seçimleri kaybetti. Bu sonuç, Türkiye'de siyasetin dengesini değiştirecek derecede önemlidir.

Ancak YSK, İstanbul'da 31 Mart'ta şekillenen kararı iptal etti ve 23 Haziran'da İstanbul seçimlerinin yenilenmesi yoluna gitti. YSK'nin bu kararının gayri hukuki olduğunu düşünüyorum. Kararın gerekçesinde ileri sürülen argüman (sandık kurullarının teşekkülünde kanuna aykırılık) tatmin edici olmaktan uzaktır. İşin aslı, İstanbul'un iktidar için vazgeçilmeyecek derecede değerli olması ve iktidarın bütün ağırlığıyla YSK üzerinde baskı kurup seçimlerin tekrarını sağlamasıdır.

Peki, İstanbul niçin bu kadar önemli?

Her şeyden evvel İstanbul muazzam bir finans kaynağı; iktidar siyasetini, medyasını ve sivil toplumu İstanbul üzerinden finanse ediyor. Dolayısıyla İstanbul'u elde tutmaya iktidar yaşamsal bir kıymet biçiyor. Keza İstanbul'un AK Parti için sembolik bir değeri de var. Erdoğan'ın iktidara yürüyüşü İstanbul'da başladı. Artık sloganlaşan bir

ifadesi var Erdoğan'ın; "İstanbul'u kaybeden Türkiye'yi kaybeder" diyor. Yani hem maddi hem de manevi olarak büyük bir değere sahip olan İstanbul'u kaybetmeyi hazmedemedi ve seçimleri tekrarlattı. Fakat eğer 23 Haziran'da İstanbul'da 31 Mart'taki gibi bir netice çıkarsa, iktidarın kaybı daha da büyük olur. Bunu da akılda tutmakta fayda var.

31 Mart seçimlerinden sonra yaptığı- nız değerlendirmelerde AKP iktidarı ba- kımından zeminin kaydığı ifade ediyorsu- nuz. AK Parti'yi nasıl bir gelecek bekliyor?

Zemin kaybı bağlamında üç noktaya değinilebilir: İlki, 17 yıllık AK Parti döneminde şehirleşme ve orta sınıflaşma oranlarında ciddi bir ilerleme sağlandı. Bu ilerleme de yeni bir seçmen profili ortaya çıkardı. Şehirleşen ve orta sınıflaşan kesimler, kamusal hayatta daha çok görünmeye başladılar, kendileri hakkında alınacak kararlara daha fazla müdahil olmayı talep ettiler. İşte AK Parti kendi yarattığı bu sosyolojinin taleplerine cevap vermekte güçlük çekiyor. Büyük şehirlerdeki gerilemenin en önemli sebeplerinden biri budur.

İkincisi, artık kutuplaşma siyasetinin sınırına varılmasıdır. Kutuplaşma, bugüne kadar AK Parti'ye kazandıran bir işlev görüyordu. Zira herkesin kendi mahallesine çekildiği bir vasatta, mahallesi daha kalabalık olan AK Parti'nin seçimlerden zaferle çıkması normaldi. Muhalefet, özellikle de ana muhalefet, bunu gördü, karşıtlığın dozunu düşürdü, kapsayıcı söylemler geliştirmeye başladı ve böylece AK Parti'nin değirmenine su taşımayı bıraktı. Ayrıca insanlar da bu kutuplaşmadan yorulular. Sürekli bir olağanüstü halde yaşamayı istemiyorlar, normalleşmeyi arzu ediyorlar. Bundan ötürü, kutuplaşma siyaseti önceki seçimlerde doğurduğu etkiyi bu seçimlerde doğurmadı. Nitekim AK Parti de bunu gördü ve 23 Haziran'a gidilirken 31 Mart'tan tamamıyla farklı bir strateji izlemeye başladı.

Üçüncüsü ise, genel manzaranın kötüye gitmesidir. Ekonomide bir kriz hali var. Hukuktan şikâyetler giderek artıyor; yargıdan mustarip olmayan neredeyse tek bir toplum-

sal kesim kalmadı. AK Parti ne bu sorunlara bir çözüm bulabiliyor ne de eskiden olduğu gibi topluma bir umut aşılayabiliyor. Bu da haliyle AK Parti'nin altındaki zeminin kaymasına sebebiyet veriyor.

23 Haziran'da AK Parti'nin seçimlerden mağlup çıkması bu durumu nasıl etkiler?

Eğer giderek kararan bu tablonun üzerine bir de İstanbul seçimlerinin kaybedilmesi eklenirse, AK Parti'de iki muhtemel gelişme bekleyebiliriz. Biri, parti içerisinde muhalif sesler daha fazla çıkmaya başlaması ve gidişattan memnun olmayanların itirazlarının artabilecek olmasıdır. Erdoğan bunları karıştırmak için partinin yönetim kurulları ile kabinesinde değişikliğe gidebilir. Diğeri ise, AK Parti'nin domine ettiği alanda zaten var olan arayışların hızlanmasıdır. Gül-Babacan ve Davutoğlu merkezli yeni hareketler bu süreçte ete kemiğe bürünebilir.

AKP'nin yaşadığı zemin kaybı ve MHP ile kurduğu ittifakın yol açtığı olumsuz neticeden sonra AK Parti'nin CHP'yi de kapsayan geniş bir ulusal mu- tabakat hükümeti kurma vb. arayışlara yönelebilmesi mümkün mü sizce?

MHP ile kurulan ittifakın, AK Parti'ye iki yönlü menfi etkisi oldu: Birincisi, ittifakın genel söyleminin AK Parti değil MHP tarafından belirlenmesiydi. AK Parti büyük ortak olmasına rağmen, ittifakın rotasına MHP damga vurdu. İttifakta MHP'nin tayin ediciliğini gösteren en önemli gösterge, seçimlerdeki beka siyaseti ve bunun doğal bir sonucu olarak topluma korku pompalanmasıydı.

İkincisi, Cumhur İttifakı, AK Partinin reformcu ve kapsayıcı tarafını dumura uğrattı. 31 Mart'taki AK Parti, reformcu ve kapsayıcı bir parti değil dışlayıcı ve statükocu bir partiydi. Burada bilhassa Kürtlere karşı kullanılan dışlayıcı dilin altı çizilmelidir. "Kürdistan'a gitsinler" ifadesi, Kürtlerde gönül kırıklığı yarattı ve AK Parti'nin büyükşehirlerde seçimleri kaybetmesinin de en büyük nedenlerinden biri oldu.

Seçimlerden sonra AK Parti'de buna ilişkin bir okuma yapıldı mı sizce?

Sanıyorum bu statükocu ve dışlayıcı siyasetin AK Parti'ye kaybettirdiği konusunda parti içerisinde bir muhasebe yapıldı. Seçimlerin ertesinde Erdoğan bir hamlede bulundu ve "Türkiye İttifakı" kavramını gündeme getirdi. Ancak buna en büyük tepkiyi ortağı MHP gösterdi. Bahçeli, Cumhuriyet İttifakı orta yerde dururken başka bir ittifakı aramanın kabul edilemeyeceğini söyledi ve tabiri caizse Erdoğan'a rest çekti. Erdoğan, bu tepki üzerine ifadesini tevil etti ve geri adım attı. Dolayısıyla bu koşullarda Erdoğan'ın CHP'yi de içeren geniş bir ulusal mutabakat hükümeti kurma gibi arayışlara yöneleceğini düşünüyorum.

Böyle bir iddia vardı ama, değil mi?

Evet, hatta bazı gazeteciler bunu köşelerine de taşıdılar. 31 Mart'tan sonra kabine-nin yenileneceği, farklı çevreleri temsil eden kişilerin kabineye alınacağı ve bu çerçevede CHP'den veya CHP'ye yakın bazı isimlerin de kabineye katılacağı yazılıp çizildi. Lakin hem Bahçeli'nin reaksiyonu hem de İstanbul seçimlerinin yenilenmesi kararı, böyle bir düşüncenin hayta geçmesini imkânsızlaştırdı.

23 Haziran'da İstanbul seçimlerini yeniden kaybetmesi durumunda Cumhurbaşkanı Erdoğan erken bir seçime gidebilir mi?

Aslında 31 Mart'ta sonra hiç kimse seçim taraftarı değildi. Muhalefet büyük şehirleri almanın mutluluğunu yaşıyor ve uzunca bir süre seçimden bahsetmek istemiyordu. Seçimsiz geçecek süreyi hem yerelde iktidara alışmak hem de kendi kamusal alanını kurmak için kullanmayı hesaplıyordu. Hedef, dört buçuk yıl sonra yapılacak olan seçimlere daha hazır ve daha güçlü girmekti. Seçimsiz geçecek uzun süre, AK Parti için de bir fırsattı; bu süre zarfında ihtiyaç duyulan yapısal değişikliklere el atabilir ve ortalığı biraz düzeltebilirdi.

Ancak İstanbul seçimlerinin yenilenmesi, bütün planların tekrar gözden geçirilmesi-ne vesile oldu. Muhalefet hala bir seçim is-

temediğini söylüyor; 23 Haziran'ın yalnızca İstanbul'u ilgilendiren yerel bir seçim olduğunu ve sonuç ne olursa olsun bir genel seçim talebinde bulunmayacağını belirtiyor. Yeni bir belirsizlik alanı yaratmaktan ve seçmeni ürkütmekten kaçınıyor. Yine de İstanbul seçiminin kazandığı karaktere dair söylenmesi gereken bir husus var. O da, istense de istenmese de, bu seçimin artık bir genel seçin nazarıyla değerlendirilmesidir. Seçimin nezdinde İstanbul'da yarışan Yıldırım değil Erdoğan'dır. Ve Erdoğan 23 Haziran'da tekrar yenilirse, o zaman Erdoğan'ın iktidarının daha fazla sorgulanması kaçınılmaz olur. Bu bağlamda yeni bir seçim kartı hem muhalefet hem de Erdoğan tarafından çekilebilir.

Seçim, iktidar için bir çözüm olabilir mi?

Siyasette bir gün bile uzun bir süre; dolayısıyla bir seçimin nasıl bir tesir yaratacağını ancak seçim dönemindeki şartlara bakarak değerlendirmek mümkün olabilir. Bununla birlikte genel bir kanaat olarak şunu söyleyebilirim: Zannımca, buradaki esas problem, üzerinde yürümekte olan politik hattır. Mevcut politikalara devam edildiği müddetçe Türkiye'nin ekonomik ve siyasi istikrara kavuşmasının olanağı yoktur. Aynı politikalara devam edilmesi durumunda, salt bir seçim kararının alınması Erdoğan'a fayda getirmez. Asıl yapılması gereken, politika değişikliğine gitmektir.

Hükümetin, İstanbul'da seçimin yenilenmesi kararının hemen ardından İmralı'da bulunan Öcalan'ın avukatlarıyla görüşmesine izin vermesinin, 23 Haziran İstanbul seçimleri üzerinde olası etkileri hakkında görüşünüz?

Öcalan'ın avukatlarıyla görüşmesine ve mesajının kamuoyuna ulaştırılmasına olanak tanınmasının seçimlerle bir bağlantısı var elbette. İktidar, bundan Kürt seçmenlerdeki algısını yumuşatmasını umuyor. AK Parti, 31 Mart'ta Kürtlere karşı sert ve yaralayıcı bir dil kullanmıştı. Şimdi hem dilinde değişikliğe giderek hem de böyle adımlar atarak, en azından Kürtlerden oy istemeye bir yüzü olsun istiyor. Lakin iktidarın bu ata-

ğının Kürtlerin tercihleri üzerinde radikal bir değişikliğe sebebiyet vereceği kanısında değilim. Nitekim Öcalan'ın mesajının kamuoyuna duyurulmasından sonra da HDP ve Demirtaş'ın tavırlarında milim gerileme olmadı. Bir tek Öcalan ile görüşme kapısının açılmasının Kürtlerin 31 Mart'ta verdiklerinden farklı bir oy vermelerini sağlamaz. Bana göre, iktidar da bunu biliyor.

Öyleyse nasıl bir strateji izleyecek?

Evet, AK Parti, muhafazakâr Kürtlere yönelik birebir bir markaj uygulayacak ve onları AK Parti'ye kanalize etmek için yoğun çaba sarf edecek. Mamafih AK Parti, 23 Haziran'da ağırlığını iki seçmen grubu üzerine yoğunlaştıracak: İlk grup, sandığa gitmeyenlerdir. AK Parti, sandığa gitmeyenlerin önemli bir kısmının kendi tabanından olduğunu ve bunları sandığa çektiği takdirde seçimi kazanabileceğini varsayıyor. Yani AK Parti'nin asıl odaklandığı grup, bu gruptur. İkinci grup ise, tepkisini göstermek için geçersiz oy verenlerdir. AK Parti, kendisinden rahatsız olan ama eli başka partiye de gitmediği için geçersiz oy veren bu kesimi de ikna etmeye çalışıyor. Velhasıl Öcalan'a görüş izin verilmesini, bir tek 23 Haziran'a bağlamak doğru olmaz. O işte başka faktörler var.

Nedir bu faktörler?

Öcalan'a uygulanan görüşme yasağının sonlandırılmasında başat iki faktör var: Birincisi, açlık grevlerinin sonlandırılması isteydi. Nitekim Öcalan'ın mesajından sonra açlık grevi sonlandırılarak hükümeti içerde ve dışarda zorlayan bir hadisenin önüne geçilmiş oldu. İkincisi ise, Suriye'deki gelişmelerdi. Fırat'ın Doğusunda güvenli bir bölgenin kurulması konusunda belli bir aşamaya gelmiş olması nedeniyle hükümet SDG ile temas etmek ihtiyacı duydu ve bunun için de Öcalan kartını sahaya sürdü.

Öcalan ile görüşme serbestisinin **esas olarak Suriye'deki siyasal süreçle ilintili olduğu yönünde yaygın bir kanaat var. Hükümet Öcalan üzerinden Suriye'de ne**

tür sonuçlar elde etmek istemiş olabilir, PKK'ye rağmen AKP Öcalan ile Suriye'de herhangi bir yol alabilir mi?

Suriye'de varılan noktaya baktığımda, ABD'nin ve Rusya'nın başını çektiği blokların iki noktada ortaklaştıklarını görüyorum: Biri, Türkiye'nin Fırat'ın Doğusuna operasyon yapmasına izin vermemeleri, bu konuda Türkiye'den gelen talepleri geri çevirmelelidir. Diğeri ise, inşa edilecek yeni Suriye'de Kürtlerin bir statüsünün olmasıdır. Bu statünün ne olacağı henüz berrak değil; ama bir statünün olması gerektiğinde mutabakat var.

Bu da Türkiye'yi zorluyor.

Elbette, Türkiye yeni bir arayışa girmek zorunda kalıyor. Türkiye'nin SDG ile irtibat kurması ve SDG'yi kendisine yakın bir çizgiye çekip orada tutmaya çalışması bu çerçevede değerlendirilebilir. Türkiye'nin iki talebi var: Bir, Suriye'nin toprak bütünlüğü korunsun. İki, Suriye'nin tanziminde hassasiyetlerim göz önünde bulundursun. Öcalan da, her iki mesajında bunlara vurgu yaptı ve SDG'den bu taleplere uygun bir siyaset izlemesini istedi. Bütün bunlar, Türkiye'nin olası bir süreci Kandil'den ziyade Öcalan ve Suriye'deki aktörler üzerinden götürmeye çalışacağına işaret ediyor.

AKP iktidarı tek başına Suriye'deki gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de Kürt meselesinde yeni bir açılım düşünebilir mi, değilse başka ne tür gelişmeler Türkiye'yi yeni bir "süreç" noktasına getirebilir?

2013-2015 yılları arasında süren Çözüm Süreci'ni başlatan temel dinamik Suriye'deki gelişmelerdi. Arap Baharı'nın rüzgârları Ortadoğu'daki dengeleri sarsıyor ve bölgedeki her devlet kendisini bekleyen tehlikelerin olduğunu seziyordu. Türkiye'de de devlet, içerdeki Kürt meselesini çözüme kavuşturarak dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı daha sağlam durmayı düşündü. Çözüm Süreci de bu düşünceyle başlatıldı.

Ezcümle süreci başlatan Suriye oldu. Ama süreci bitiren de Suriye oldu. Türkiye ile

PKK'nin Suriye'de farklı plan ve hedeflerin peşinde koşmaları ve asgari bir müşterekte buluşamamaları sürecin sonunu getirdi. Zamanla kapanacağı düşünülen makas açıldıkça süreci yürütmenin olanağı kalmadı ve süreç çöktü.

O günden beri ben konuya ilişkin yaptığım analizlerde, yeni bir süreç için yine Suriye'nin belirleyici olacağını ve çözüme dair bir fitilin ancak Suriye'den ateşlenebileceğini ifade etmiştim. Gelişmeler, bu analizi teyit eder nitelikte. Eğer Türkiye ile SDG arasında bir ilişki kurulur ve bir uzlaşma zemini inşa edilebilirse Türkiye'de de yeni bir süreç başlayabilir. Açlık grevleri vesilesiyle Öcalan'ın örgüt üzerindeki gücünün test edilip müspet sonuç alınması, Türkiye ile SDG arasında doğrudan ve dolaylı görüşmelerin sıklaştığına yönelik haberlerin çoğalması, birtakım hazırlıkların yapıldığına karine. Bir yol açılmaya çalışılıyor ve eğer bu yolda işler iyi giderse, mesela Türkiye SDG ile ciddi bir ilişki kurar ve bu yapıyı tanırsa, Türkiye'deki silahlı mücadelenin bitirilmesi söz konusu olabilir.

Birkaç gün önce CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu Kürtçe eğitim için yasal düzenlemelerden söz etti. Bu konuyu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kılıçdaroğlu'nun genel başkan olmasından sonra CHP ürkek de olsa, mahcup da olsa Kürt meselesinde bazı adımlar atmaya çalıştı, çalışıyor. Mesela 7 Haziran seçimlerinden önce CHP, "CHP'nin Kürt Sorununa Bakışı ve Çözüm Çerçevesi" başlıklı kapsamlı bir rapor yayınladı. Bu rapor, Kürt meselesinin "eşit vatandaşlık" temelinde çözümünü savunuyordu. TBMM bünyesinde *Toplumsal Mutabakat Komisyonu* ve *Gerçekleri Araştırma Komisyonu* gibi birtakım komisyonların kurulmasını öneriyordu.

Anadile ilişkin bir öneri var mıydı raporda?

Evet, zaten raporun en dikkat çeken tarafı da anadile yaptığı vurguydu. O güne kadar anadili sadece öğretim kapsamında ele alan

CHP bu raporda ilk kez "anadilde eğitimden" bahsediyor ve "anadilde eğitimin hiçbir politik önyargı olmadan pedagojik açıdan değerlendirilmesi gerektiğini" belirtiyordu. Yani CHP, ilk kez anadilde eğitim konusunu resmi politikasının bir parçası haline getiriyordu.

Kılıçdaroğlu'nun şimdiki açıklamasının siyasi değeri nedir?

Bilindiği üzere, Kürtlerin üzerinde mutabık olduğu en önemli konu anadildir. Ana muhalefet partisi liderinin anadil mevzuunu gündeme taşımasını, siyasi bir fırsat olarak kullanmak gerekir. Zira AK Parti'nin güvenlikçi politikalara teslim olduğu bir dönemde CHP'nin Kürt meselesinde olumlu bir değişim geçirmesi, meselenin demokratik siyaset içinde çözümü için yeni bir kapının açılmasını ve daha derinlikli kamusal tartışmaların yürütülmesine katkı sağlayabilir.

Anadile ilişkin talepler sadece eğitim ile mi sınırlı? Hukuki açıdan hangi alanların düzenlenmesi icap eder?

Hayır, şüphesiz anadil ile ilintili talepler eğitimle sınırlandırılmaz, sınırlandırılmamalı. Bir dili yaşatan ve geliştiren dört önemli saha vardır: Eğitim, medya, pazar ve devletle ilişkiler-resmi ilişkiler. Dolayısıyla anadile ilişkin tartışma bu dört sahayı da kapsamalı. Hukuki olarak iyi bir çerçeven çizilmeli; anadilin bu dört sahada da kullanılabilmesi için gerekli yasal ve anayasal düzenlemelerin yapılması için çalışılmalı.

Hükümeti hem Kürt meselesinde hem de demokrasi alanında yeni açılımlara zorlamak için genel olarak muhalefetin yapabilecekleri konusunda ne düşünüyorsunuz?

Dört önerimi sunabilirim: Bir, evvela muhalefet, kesinkes kutuplaşmadan uzak durmalı, kutuplaşma siyasetinin bir tarafı olmamalı. Siyasal düzeydeki kutuplaşmanın toplumsal düzeyde olmadığını düşünüyorum. Aksine siyasal kutuplaşmaya inat bir toplumsal melezleşme süreci yaşanıyor. Kutuplaşma siyasetinden yaka silkmeye başlanması yakındır. Bu nedenle, bağırmayan, çağırmayan,

ara yüz işlevi gören, daha yumuşak sesli bir siyaset dili hem muhalefeti güçlendirir hem de iktidarın fren yapmasını sağlar.

İki, muhalefetin sadece belirli bir toplumsal kesime değil bütün toplumsal kesimlere seslenebilen, onların mağduriyetini gören ve bu mağduriyetlere karşı çözüm üretebilen bir demokratikleşme perspektifi geliştirmesi gerekiyor. Parçacı değil bütüncül bir demokratik söylem, muhalefetin üzerinde siyaset yapacağı zemini tahkim eder.

Üç, muhalefet kendini iktidarın oyun alanına hapsetmemeli, onun ajandasına bağlı kalmamalı, kendi ajandasıyla kamusal tartışmaya yön vermelidir. Misal, adaletsizlikten, aday kayırmacılıktan, yolsuzluktan kaynaklı itirazlara ses vermeli, özgürlük ve demokrasi taleplerini sürekli gündemde tutmalı, kamu düzeninin savunucusu olmalı. Sadece eleştirmekle yetinmemeli, kendi çözüm önerilerini de halkın beğenmesine sunmalı ve iktidarı çözümü için sürekli bir demokratik basınç altında tutmalı.

Dört, somut bir hedef olarak AB ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda bir programa sahip olmalı. Çünkü tecrübeyle sabittir ki, Türkiye ile AB ilişkilerinin düzgün gittiği dönemlerde Türkiye’de demokratik standartlar yükseliyor.

Son olarak Kürt siyaseti ne yapabilir?

Kürt siyasetini iki başlık altında toplanabilir: Biri, HDP dışında kalan Kürt partileridir. Maalesef bu partiler toplumsallaşma sorunu ile maluldürler. Bu partiler, doğru ve meşru taleplerde bulunabilirler. Ama kitle ile buluşamadıkları için bu taleplerini kamuoyuna aktaramıyor, kamuoyu üzerinde bir etkiye bulunamıyorlar. Hülasa bu partiler öncelikle, halk nezdinde kendilerini güçlü kılan metotlar üzerinde düşünmeli.

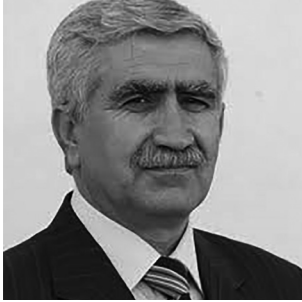
Diğeri ise HDP’dir. HDP, TBMM’nin üçüncü büyük partisi. 31 Mart seçimlerinde de

HDP 60 belediye kazandı. Yani hem yerelde hem de genelde HDP’nin hatırı sayılır bir temsil gücü var. Sahip olduğu bu pozisyonun, kuşkusuz HDP’nin üzerindeki sorumluluğu da artırıyor. Yerelde HDP belediyeleri her şeyden evvel halka hizmet etmekle mükellefeler. Belediye başkanlarının büyük, büyüğü ama çoğu zaman içi boş sözlerin/sloganların peşine takılmadan, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara layık oldukları hizmeti vermek için seferber olmaları gerekiyor. Çünkü AK Parti gibi HDP’nin de sosyolojisi değişiyor. Ve eğer sosyolojiyle kavga ederseniz ne demokrasiye bir faydanız olur ne de kendinize.

Genelde ise, bana göre, HDP’nin asıl sorumluluğu şiddetin tamamen tasfiye edilmesi için üzerine düşen rolü oymasıdır. Şiddet, Kürtlere iki yönlü zarar veriyor: Bir yandan, şiddetin varlığı, iktidarlara Kürtlerin meşru taleplerinin kriminalize etme imkânı tanıyor. Bütün iktidarlar şiddeti gerekçe göstererek demokratik talepleri karşılamaktan imtina edebiliyorlar. Böylece hem Kürtlerin talepleri bastırılıyor hem de Türkiye’de demokrasi hep güdük kalıyor. Diğer yandan, şiddet bütün toplumsal kesimlere zarar vermekle birlikte en büyük zararı Kürtlere veriyor, en büyük tahribatı Kürtlerde açıyor. Son olarak, akıldışı “hendek siyasetinin” ve çatışmaları şehirlere taşımanın Kürtleri maddi ve mavi olarak nasıl felakete sürüklediğine bütün toplum yakından tanık etti.

Haddizatında şiddet hem Kürtlere zarar veriyor hem de Türkiye’nin demokratikleşmesini geciktiriyor ve zorlaştırıyor. Artık olgun bir siyasi hareket olarak HDP’nin şiddetin tamamıyla siyasal alanın dışına çıkarılması ve bu meyanda PKK’nin şiddet eylemlerine son vermesi için inisiyatif üstlenmesi gerekiyor. Gerek Kürt meselesinin çözümü ve gerek demokrasinin geliştirilmesi için yapılabilecek en önemli iş, mutlak bir demokratik siyaset savunusudur.

Tanıdığım ve bildiğim kadarıyla Şehid Dr. Qasımlo (*)

Mesud TEK

Mesud TEK

Kovara DENG

Qasımlo denilince benim aklıma örgütlü mücadele ve örgüt içi mücadele geliyor. Çünkü Qasımlo o zaman ki adıyla Kürdistan Demokrat Partisi'nin (PDK) sadece örgütlenmesinde önemli görevler üstlenmedi, aynı zamanda partiye kimlik kazandırmak için parti içi ve dışında amansız bir mücadele yürüttü.

Dr. Qasımlo "tabu kırıcısı" bir politikacıdır da. Yaşadığı dönemde aldığı tavır ve görüşleriyle yerleşik siyaseti şaşırtmış, tabuları kırmıştır.

Muhabad'daki Kürdistan Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra Cumhuriyet'in kurucu partisinde de bir dağılma yaşandı. Yönetici ve kadrolarının bir kısmı hapse atıldılar, bir kısmı Tahran'a bir kısmı Güney Kürdistan'a ve oradan da Bağdat'a geçtiler. Bir kısmı ise mücadeleden elini eteğini çekti.

PDK'nin illegal mücadele konusunda deneyimi yok denecek kadar azdı ve o dönemde en örgütlü ve kitlesel güç olan TUDEH partisi ile ilişkileri de, bu partinin Kürdistan Cumhuriyeti'ne yönelik tavrı nedeniyle iyi değildi.

PDK'nin, örgütlenme konusundaki eksikliği gidermek amacıyla TUDEH ile ilişki ara-

masına, Tahran'da bulunan bazıları TUDEH ile ilişkileri olan sol, sosyalist Kürd aydınlarının yardımı da eklenince PDK ile TUDEH ilişkisi kuruldu. Bu ilişkinin kurulmasında TUDEH'in Kürdistan Cumhuriyeti'ne yönelik tavrına ilişkin özeleştirici yapmasının da payı var.

PDK ve TUDEH arasında varılan anlaşmaya göre, TUDEH PDK'ye örgütlenme konusunda yardımcı olacak, PDK siyaseten TUDEH'in hattını izleyecek, çalışmalarını kendi adıyla yürütecek.

PDK -TUDEH ilişkileri bozuluyor

Dr. Musaddık başkanlığındaki Milli Cephe hükümeti ve bu hükümetin 1951 yılında İran petrolünü millileştirme sürecinde iki parti arasında sorunlar yaşandı. TUDEH petrolün millileştirilmesiyle Sovyetlerin imtiyaz kaybına uğrayacağı gerekçesiyle millileştirmeye karşı çıkıyor, ama PDK millileştirme sürecinde Kürdistan'da gerçekleştirilen etkinliklere yoğun bir biçimde katılıyordu.

Ordu içinde güçlü bir örgüt ağına sahip olan TUDEH'in Musaddık'ı devirmeye yönelik ABD menşeli askeri darbeye karşı gerekli

duyarlılık ve tepkiyi göstermemesi de iki parti arasındaki sorunlardan birisiydi.

1953 yılı baharında TUDEH, örgütlenme çalışmalarında yardımcı olmak için aralarında Qasımlo'nun bulunduğu 4 kadrosunu görevlendirdi. Qasımlo o dönemde TUDEH üyesiydi.

Özellikle de Qasımlo'nun çabası neticesinde PDK'nin saflarında belli oranda derlenip toparlanma yaşandı.

Aynı dönemde Komiteyê Azerbaycan û Kurdistan-KAK (Kürdistan ve Azerbaycan Komitesi)'de PDK'yi temsil eden Qasımlo bu görevi nedeniyle Tebriz kentine yerleşti. Tebriz'de bir yandan parti çalışmalarını yürüten, diğer yandan Azerbaycan Halk Fırkası'nın yardımıyla Kürdistan gazetesinin gizli basımı ve dağıtımında görev üstlendi.

Bir müddet sonra TUDEH'in görevlendirdiği 4 kadro, Doğu Kürdistan özgürlük mücadelesinin sembolleşen isimlerinden Celil Qadani ve Abdullah Barzani'nin içinde yer aldıkları bir komite oluşturuldu. Komitenin başkanlığını Qasımlo yapıyordu.

Bu komitenin çalışmaları sonucunda, PDK özellikle Muhabad ve çevresindeki il ve ilçelerdeki teşkilatları yeniden oluşturdu, aktif hale getirdi.

1955 yılında, PDK'de köklü değişikliklere yol açacak önemli bir gelişme yaşandı. Doğu Kürdistan'ın Piranşar kentine bağlı Seydava köyüne yakın Babê Gewre mıntıkasında, PDK Birinci Konferansı geniş bir katılımı toplandı.

Bu konferansta çalışmaları yürütmekle görevli, 5 kişilik bir komite oluşturuldu ve Qasımlo Komitenin başkanlığını üstlendi.

Bu konferansta PDK geleceğini, belirleyen ve ona kimliğini kazandıran iki önemli karar da alındı: Bunlardan birisi PDK'nin başına "İran" sözcüğünün eklenmesi ötekisi ise TUDEH ile hukuki ilişkinin kesilmesi.

Konferansın yurtiçi ve dışındaki çalışmalarını koordine etmekle görevlendirdiği Qasımlo, bir müddet sonra diplomatik faaliyetler ve Moskova'da düzenlenen Dünya Gençlik Festivali'nin çalışmalarına katılmak için yurtdışına çıktı.

İran'da Şah ile Milli Cephe hükümeti arasındaki çekişmenin giderek derinleştiği bir dönemde, ABD İran ordusundaki nüfuzunu kullanarak, Şah'ın lehine gerçekleştirdiği askeri darbe ile Dr. Musaddık'ın iktidarına son verdi, Şah'ın iktidarını sağlamlaştırdı.

Askeri darbe sonrasında başta Tahran olmak üzere PDKİ kadro ve üyelerinin bir kısmı tutuklandı, idam istemi ile yargılandılar. Bir kısmı ise Güney Kürdistan'a geçtiler. Güney'e geçenlerin bir kısmı ise Bağdat'a gittiler.

Bu dönem, PDKİ yöneticileri ve kadrolarının bin bir zorluklarla yüz yüze kaldıkları, çetin ekonomik ve barınma sorunlarıyla boğuştukları bir dönemdir.

Irak'ta General Abdul Kerim Kasım darbesi, Mela Mustafa Barzani'nin Rusya'dan dönmesi ve Güney Kürdistan'da silahlı mücadelenin başlamasıyla birlikte az da olsa rahatlayan PDKİ, Eylül devrimi destekledi.

PDKİ saflarında iç sorunlar baş gösteriyor

Ama PDKİ saflarında parti içi sorunlar giderek derinleşiyordu.

PDK (Irak) içindeki Polit Büro-Başkanlık ayrışması (İbrahim Ahmet ve Mam Celal Talabani'nin etkisindeki Polit Büro ile Mela Mustafa Barzani ayrılığı) PDKİ'yi doğrudan etkiliyor, saflarında derin ayrılıklara neden oldu.

Parti içi sorunları görüşüp çözmek amacıyla Güney Kürdistan'da PDKİ İkinci konferansı toplanıyor. Konferans Barzani taraftarı, ABD ile ilişki kurulması gerektiğini savunan, Qasımlo'yu sosyalist olmakla suçlayan PDKİ Genel Sekreteri Ahmet Tevfik'in

konumunu güçlendirmesine yardımcı oldu. Ama sorunları çözemedi. Aksine sorunlar daha derinleşti. İkinci konferans sonrası Dr. Qasımlo Irak'ı terk ederek Avrupa'ya gitti.

PDK-Irak'taki gelişmelere bağlı olarak PDKİ'de iki merkez ortaya çıktı. Bunlardan birisi Süleymaniye ve çevresinde bulunan Polit Büro ile iyi ilişkileri olanlar, ötekisi ise Ahmet Tevfik ve çevresi.

Süleymaniye ve çevresinde bulunanlar "Komiteyê Saxkereve", (Yeniden Düzenleme) adı altında bir komite oluşturdular.

Komite, Polit Büro'nun siyasi ve mali yardımlarıyla Süleymaniye ve çevresinde belli bir örgütsel gelişme gösterdi, silahlı mücadeleyi başlatmak amacıyla hazırlıklara girişti.

Polit Büro'nun Barzani'ye bağlı güçler karşısında direnemeyip İran'a geçmesiyle birlikte Yeniden Düzenleme Komitesi'nin de durumu kötüleşti ve programını hayata geçiremedi.

Barzani'nin Güney'de hakimiyetini tam olarak sağlaması, Ahmet Tevfik'in PDKİ'deki pozisyonunu güçlendirdi. Kendine güveni artan Ahmet Tevfik, PDKİ içindeki saflaşmalarda yer almayan, etkin bazı PDKİ üyelerinin girişimiyle, birliği sağlamak amacıyla PDK'nin İkinci Kongresini topladı.

Qasımlo'nun katılmadığı İkinci Kongre Ahmet Tevfik'in kontrolünde toplandı.

İkinci Kongre, Barzani'yi Kürdlerin Ulusal Önderi olarak kabul etme, Irak Komünist Partisi'ni Kürdlerin düşmanı olarak ilan etme ve Polit Büro'nun Doğu Kürdistan'a taşınması gibi 3 önemli karar aldı.

İkinci kongrenin dikkat çeken bir başka yanı ise seçimler sonucu oluşan Merkez Komitesi'nin yapısı. Ahmet Tevfik ile barışık olmayan Abdullah Hasanzade, Mela Hasan Restgar gibi Doğu Kürdistan özgürlük hareketinin sembol isimleri, Mamosta Hêjar, Mamosta Hêmin gibi şairler ve de Gani Biluryan ve Aziz Yusufi gibi İran zindanlarındaki siyasi tutuklular da Merkez Komitesi'ne seçildiler.

Polit Büro'nun Doğu Kürdistan'a geçmesi kararının hayata geçirilememesi, parti içi sorunlar giderek derinleşti.

Güney Kürdistan silahlı ulusal kurtuluş mücadelesinin İran ile olan ilişkilerinin de etkisiyle bu dönemde PDKİ'nin faaliyetleri PDK (Irak)'a eklemlendi. Ve bu durum da Ahmet Tevfik'i ve politikasını tartışılır hale getirdi.

Bu dönemde PDKİ saflarında iki görüş ön plana çıkıyor. Bir görüş durumun olduğu gibi devam etmesini, ortamın durulmasının beklenmesini öneriyor. Bir başka grup ise ülkeye dönüşü savunuyor.

Ülkeye dönüşü savunanlar "Komiteyê Şoreşger" (Devrimci komite)'i oluşturdular, Bağdat'ta TUDEH ve Irak Komünist Partisi ile ilişki kurdular.

1967-68 Silahlı mücadele dönemi

Devrimci Komitede, Doğu Kürdistan siyasal tarihine 67-68 Silahlı Mücadele dönemi olarak geçecek olan hareketi başlatan ve bu uğurda şehid olan Muini kardeşler (Süleyman ve Abdullah), İsmail Şerifzade, Bapir Şikak (Neho), Mela Avare gibi sembol isimler yer aldılar.

1967-1968 yıllarında yürütülen silahlı mücadele, neden ve sonuçları bakımından değerlendirmesi gereken bir gelişmedir. İran devleti ile ilişkileri nedeniyle PDK (Irak)'ın PDKİ'nin Güney'deki çalışmalarına engel çıkartması, onları bölgeyi terk etmeye zorlamasının yanı sıra, o dönemde özellikle Güney Amerika'da gündemde olan Fokuculuk da 67-68 hareketinde etkili olmuştur. Bu dönemde özellikle de İsmail Şerifzade'nin Avrupa'da bulunan Dr. Qasımlo ile mektuplaşması bu gerçeği ortaya koymaktadır. Dr. Qasımlo Avrupa'da olmasına rağmen 67-68 hareketi ile yakından ilgilenmiştir.

67-68 hareketi şahlık rejiminin dünya kamuoyunda oluşturduğu "İran bir huzur adasıdır" imajını yerle bir etti. Ama aynı zamanda onlarca yetişmiş kadronun şaha-

detine, yüzlercesinin tutuklanması ve bir o kadarının da Doğu Kürdistan'ı terk etmesine neden oldu. PDK-Irak Güneye geçen PDKİ Peşmergelerinin silahlarına el koydu, onları sıkı bir denetime tabii tuttu.

PDKİ 67-68 silahlı mücadele sonrasında tekrar iç sorunlarıyla uğraşmak zorunda kaldı.

Sorunların çözülmesi amacıyla yapılan bir konferansta "Serokatiya Katî" (Geçici Komite) oluşturuldu. Komitenin başkanlığına seçilen Dr. Qasimlo aynı zamanda kurulan Tüzük ve Program Komisyonu'nun başkanlığını da üstlendi ve PDKİ için tüzük ve program hazırlama çalışmalarına başladı.

Bu dönemde dikkati çeken bir gelişme ise Qasimlo'nun bir dönem maoist daha sonra TUDEH yanlısı olan Mehmet Emin Siraci ile yakın çalışma içine girmesidir. M. Emin Siraci Bağdat'ta özellikle PDKİ'nin diğer devrimci ve ulusal kurtuluşçu örgütler ve devletlerle ilişkiler kurmasında önemli işler başardı.

Geçici Komite'nin çalışmaları sonunda PDKİ saflarında belli bir toparlanma sağlanması nedeniyle partinin hem Irak devleti ve hem de PDK (Irak) nezdinde prestiji arttı.

1971 yılında toplanan PDKİ Üçüncü Konferansı'nda Genel Sekreter Ahmet Tevfik ile ipler koptu ve Ahmet Tevfik'in parti içindeki etkisi giderek azaldı.

Üçüncü Konferans'ta Dr. Qasimlo'nun hazırladığı tüzük ve program taslağı görüşülüp netleştirildi. PDKİ bağımsız karar alma iradesini kimseyle paylaşmama ilkesi, temel prensipleri arasına girdi.

PDKİ'nin Üçüncü Konferans kararları hem Irak hükümeti hem de PDK (Irak) nezdinde rahatsızlık duyulmasına yol açtı. Her iki kesim de PDKİ'ye olan yardımlarını durdurdular.

Yardımların kesilmesinin yol açtığı ekonomik sorunlar nedeniyle siyasi kadro ve Peşmergelerin çok önemli bir bölümü işçilik yapıyorlardı. Ama yine de kadro eğitimi, örgütlenme ve dış ilişkiler alanında önemli başarılar sağlandı.

1973 yılında toplanan PDKİ Üçüncü Kongresi, Üçüncü Konferans'ta alınan kararları ve atılan adımları kalıcı hale getirdi. Qasimlo'nun hazırladığı tüzük ve program kabul edildi. Bu kongrede sosyalizm uzak bir hedef olarak parti programına girdi.

Üçüncü Kongre sonrasında PDKİ bir yandan Bağdat hükümetinin öte yandan da İran ile ilişkileri nedeniyle hem PDK-Irak ve hem de Polit Büro'nun baskısına uğradı. PDKİ, bağımsız karar alma iradesine hallet getirmemek amacıyla tüm bu baskılara göğüs gerdi.

11 Mart Anlaşması'nın hayata geçirilmesi konusunda Güney Kürdistan Ulusal Kurtuluş Hareketi ile Bağdat arasında sorunlar başladığında Bağdat hükümeti, PDKİ'den, bu durumdan Barzani'yi sorumlu tutan bir açıklama yapmasını istiyor.

PDKİ'nin bu talebi reddetmesi üzerine Bağdat hükümeti PDKİ yönetici, kadro ve Peşmergelerinin Irak'ı terk etmesini istiyor, aksi durumda tutuklanacaklarını söylüyor. BAAS rejiminin bu kararından sonra bazı PDKİ yöneticileri Avrupa'ya geçtiler, bazıları ise illegal biçimde Irak'ta kalıp mücadeleyi sürdürdüler.

1975 yılında PDK'nin (Irak) silahlı güçlerini Güney Kürdistan'dan çekme kararından önce PDKİ Polit Bürosu, silahlı güçlerin Doğu Kürdistan'a geçip mücadeleye orada devam etmesini talep eden, böyle davranılması halinde kendisinin de PDK'nin (Irak) emrinde mücadele edeceğini belirten bir mektup kaleme aldı. Ama ne yazık ki bu mektup zamanında PDK'ye ulaşmadı.

Öngörü sahibi bir lider olarak Qasimlo

İran halklarının Şahlık rejimine karşı demokrasi ve özgürlük mücadelesinin kızıştığı, Humeyni'nin önderlik yaptığı dini hareketin giderek kitleselleşip güçlendiği bir dönemde, İran'daki olası gelişmeleri öngören Qasimlo yönetimindeki PDKİ yeni sürece hazırlanmak amacıyla harekete geçti.

Bu süreçte Şahlık rejimi ortamı yumuşatmak için siyasi tutukluları serbest bıraktı, gösterilere karşı daha toleranslı bir tavır almaya başladı.

Bu dönemde 20 yılı aşkın bir süre cezaevinde bulunan ve sağlık nedeniyle serbest bırakıldıktan kısa bir süre sonra hayatını kaybeden PDKİ MK üyesi Aziz Yusufi'nin Muhabad'a gönderilen cenazesinin kitlesel karşılanması ve on binlerce kişinin katıldığı tören ile toprağa verilmesi PDKİ örgütlerinin başarılarından birisiydi.

Aynı şey, dünyanın en kıdemli siyasi tutuklularından biri olan Gani Billuryan'ın serbest bırakılmasının akabinde Muhabad'a gelişinde de yaşandı. Yüz bine yakın kişi diktatörlük karşıtı sloganlarla Billuryan'ı karşıladı.

PDKİ Merkez Komitesi süreci yakından takip etmek ve gerekli müdahalelerde bulunmak amacıyla Dr. Qasimlo'nun başkanlığında "Zagros Komitesi" oluşturdu. Komite Doğu Kürdistan'a geçip illegal olarak parti çalışmalarını yürütmeye başladı.

Şah, halkın öfkesini dindirmek amacıyla reform yapma sözü vermesinin yanı sıra, liberal düşünceleriyle tanınan Şapur Bahtiyar'ı başbakan olarak atadı.

Başta Humeyni olmak üzere tüm muhalif çevreler Şapur Bahtiyar'a karşı çıkarlarken, Dr. Qasimlo'nun yönetimindeki PDKİ, Bahtiyar'a şans verilmesini demokrasi mücadelesi açısından daha doğru buldu. Ve bu tavrı nedeniyle sol, sosyalist ve radikal çevrelerce topa tutuldu.

İran halklarının Şahlık karşıtı mücadelesinin meyvelerini toplayan Humeyni İran'a dönmesiyle bu ülkenin siyasi yaşamında yeni bir dönem başladı.

PDKİ bakımından başlayan yeni süreç

Bu dönemde yarı legal olan PDKİ, rejimin ve ordunun çekilmesi sonucu Kürdistan'da oluşan boşluğu doldurmak için çaba sarf etti. Örgütlerini güçlendirdi, Peşmerge güçlerinin eğitilmesine önem verdi.

Bunlarla birlikte Kürd sorununun barışçıl ve diyalog yolu ile çözülmesi konusunda Humeyni ve atadığı hükümet nezdinde girişimlerde bulundu.

Humeyni'nin "İslam devleti istiyor musun" diye formüle ettiği referandum öncesi, Qasimlo başkanlığındaki HDKİ heyeti görüşmeler yapmak için Tahran'a gitti ve Humeyni ile görüştü. Referandumdan bir gün önce yapılan görüşmede, PDKİ heyeti, rejimin etkin isimlerinden Ayetullah Talagani'nin "İslam cumhuriyeti rejiminde Kürdler haklarına kavuşacaklar" mealindeki sözünü hatırlatmasına Humeyni'nin "hepimiz Müslümanız" diye cevap vermesi üzerine görüşme sona erdi.

Gelinen aşamada durum değerlendirmesi yapan PDKİ yönetimi referandumu boykot etme kararını aldı.

PDKİ yeni anayasa hazırlanması sürecine de aktif bir biçimde katıldı. Anayasayı hazırlayacak Kurucu Meclis seçimlerine katıldı. Seçilenler arasında Dr. Qasimlo da vardı. Ama Qasimlo, Humeyni rejimine güvenmediği için Tahran'a gitmedi.

PDKİ yeni anayasa konusunda "Anayasa'da İran halklarının Talepleri" konusunda, Tahran'da yaptığı konferans büyük ses getirdi. Konferansta Muhabad'ta ikinci bir konferansın yapılması kararı alındı.

PDKİ ve Humeyni yönetimi arasındaki ilişkiler giderek bozuluyordu. Bazı yurtsever Kürd subaylarının yardımıyla Muhabad'daki askeri kışlânın halk tarafından ele geçirilmesi ve PDKİ'nin yeni anayasa konusundaki faaliyetleri bahanesiyle Humeyni, 1979 yılında Kürdistan'a yönelik cihat ilan etti.

Cihat ilanı ile birlikte Pasdarlar ve milis güçleri katliamlara başladılar. Pasdarlar özellikle Doğu Kürdistan'ın güneyinde ve Sine (Senendej) kentinde kitlesel katliamlar gerçekleştirdiler.

PDKİ, bazı radikal gurupların karşı çıkmasına rağmen, kentlerin yıkılmaması, sivil halkın zarar görmemesi için Peşmergenin kentlerden çıkması kararını verdi.

Halk yığınlarının ve yeni yeni örgütlenen Peşmerge güçlerinin direnişiyle birlikte tarihte “Şerê Sê Mangî” (3 Ay Savaşları) diye geçen bir dönem başladı. Halk ve Pêşmerge Pasdarların ilerlemesi durdurdu, onlara büyük kayıplar verdirdi. Mecbur kalan Humeyni rejimi ateşkes önerdi. Yine bazı kesimlerin muhalefetine karşın, PDKİ görüşmeler ve diyalog yolunun açılması için ateşkes önerisini kabul etti.

Ateşkes ilanından sonra görüşmeler yapmak üzere Muhabad’a gelen Başbakan Mühendis Bazargan başkanlığındaki heyet ile yapılan görüşmelerde PDKİ öncü ve belirleyici bir rol üstlendi. Rejim temsilcilerine önce 8 maddelik bir talep listesi sunuldu. Bilahare “Kürd Halkının temsilcileri” adına 26 maddelik bir liste daha sunuldu. Görüşmelerden sonuç alınamayınca PDKİ bu kez de kendi adına 28 maddelik talep listesinin kısa bir özeti olan 6 maddelik bir paket sundu. Ama ne yazık ki tüm bu çabalar başarıya ulaşmadı.

Daha sonra yapılan İran Devlet Başkanlığı seçimlerinde, PDKİ Humeyni’nin adayı Ebul Hasan Beni Sadr’ın karşısındaki Halkın Mücahitleri Örgütü lideri Mesud Recevi’yi destekledi.

Dr. Qasımlo yönetimindeki HDKİ, Tahran’daki ABD Elçiliği’nin bir gurup militan tarafından işgal edilmesine karşı çıktı. Bölge ve dünyada birçok sol, sosyalist ve radikal devrimci tarafından büyük bir hararetle karşılanıp desteklenen işgal eylemini, PDKİ “terör” eylemi olarak niteleyip karşı duruş sergiledi.

Bundan sonraki süreçte Qasımlo, bir yandan sorunun diyalog yolu ile çözülmesi için çaba sarf ederken bir yandan da devletin askeri saldırılarına karşı Peşmerge güçlerinin eğitilip örgütlenmesine ağırlık verdi. Bunların yanısıra PDKİ’yi sürece cevap verecek bir yapıya kavuşturma için çaba harcadı.

Oluşan nispi barış ortamından yararlanılarak PDKİ’nin 4. Kongresi toplandı. Bu

kongre Kürdistan Cumhuriyeti’nin yıkılmasından sonra partinin yaptığı en geniş katılımlı bir kongre idi.

Kongre’nin sona ermesinden kısa bir süre sonra parti yönetiminde görüş ayrılıkları baş gösterdi. Gani Billuryan, M. Emin Siraci ve Kerim Rahmani’nin de aralarında olduğu bir gurup Qasımlo’yu BAAS ile işbirliği yapmakla suçladılar. Emperyalizme karşı mücadele eden Humeyni rejiminin vereceği kültürel haklarla yetinilmesi gerektiği söylediler. “Gruba 7 Neferi” olarak adlandırılan ve TUDEH’in etkisinde olan bu gurup Humeyni rejimi ile görüşmeler yaptı. Etkin oldukları yerlerde PDKİ Merkez Komitesi ve Qasımlo’ya karşı kampanyalar yürüttüler, yer yer aralarında silahlı çatışmalar yaşandı.

PDKİ Merkez Komitesi adı geçen grupta yer alanların üyeliklerine son verdi. Gruba 7 Kesi bir müddet sonra TUDEH gibi Humeyni rejiminin saldırılarına uğradı. Saldırıları karşısında TUDEH ile birlikte emperyalizme hizmet etmek ve BAAS işbirlikçiliği ile suçladıkları PDKİ’ye sığınmak zorunda kaldı ve zamanla eridi gitti.

Bu dönemde yeni başlayan İran-İrak savaşına yönelik PDKİ’nin tavrı da diğer örgütlerden farklı idi. İrili ufaklı, sağ-sol tüm guruplar savaşta Humeyni’nin yanında saf tutarken, PDKİ yayınladığı bildiride, rejimin Kürdlere otonomiye kabul etmesi, Kürdlere ulusal haklarını tanıması halinde Irak’a karşı savaşacaklarını, aksi durumda tarafsız kalacaklarını deklere etti.

Qasımlo’nun sosyalizme eleştirel yaklaşımı

Dr. Qasımlo’nun “Kurte Basek Li Ser Sosyalizm” (Kısaca Sosyalizm Üzerine) adlı broşüründe demokratik sosyalizmi savunması parti saflarında bulunan ve bazıları yönetici olan sosyalistlerin tepkisiyle karşılaştı.

PDKİ’nin 5. Kongresi’nde diğer konuların yanısıra sosyalizm sorunu da gündemde idi. Kongre sonrası demokratik sosyalizme karşı çıkan bir gurup partiden ayrıldılar.

İran-İrak savaşında ateşkesin sağlanması PDKİ'nin mücadelesinde yeni bir dönemi başlattı. PDKİ saflarında yeni döneme uygun yönetici ve kadroların niteliği konusunda bir tartışma yürütüldü. Qasımlo ve arkadaşları, siyasi kadrolar ve yöneticilerin Peşmerge ile birlikte hareket edecek, onlarla birlikte bölgeye gidip faaliyet yürütecek yapıda ve kapasite olması gerektiğini dillendirdiler. Yeni bir partili tipi oluşturulmasını önerdiler.

Konu PDKİ'nin 8. Kongresinde yoğun tartışmalara neden oldu. "Fiks Listeyi" savunan ve kongreye kendi listesini sunan Qasımlo delegelerin çoğunun oyunu alarak tekrar parti Genel Sekreterliği'ne seçildi. Fiks Liste'ye karşı olanlar ise bir müddet sonra partiden ayrılarak, PDKİ Devrimci Önderlik adıyla faaliyetlerini sürdürdüler.

Bu kongre, Qasımlo'nun PDKİ'yi istediği yapıya kavuşturmak amacıyla parti içi mücadelesinin son alanı oldu.

Daha sonra bilindiği gibi Viyana'da İran İslam Cumhuriyeti temsilcileriyle yaptığı görüşmede saldırıya uğradı, şehid edildi.

Ben Qasımlo'nun birbirine zıtmış gibi görünen iki özelliği bünyesinde barındırdığına ve bunun da çok önemli bir meziyet olduğuna inanıyorum. Her zaman diyalog ve görüşmelerden yana olan Dr. Qasımlo aynı zamanda direnişçi bir ruha sahipti. En zor şartlarda bile direndi. Doğrularında hep ısrar etti, bu nedenle bazen en yakınındakilerini incitti.

Qasımlo Pêşava'nın İran hükümetine güvenmeyin diyen vasiyetnamesinden, Sım-

koyê Şıkak'ın başına gelenlerden elbette haberdardı. Ama o tüm riskleri göze alarak görüşme masasına oturdu ve o masada da şehid edildi. Çünkü Dr. Qasımlo görüşme masasının da sokaklar, dağlar, okullar ve fabrikalar gibi bir mücadele alanı olduğunu, sonucun görüşme masasında alınacağını söylüyordu.

Ve bu inancının gereğini yerine getirirken şehid oldu.

Partisini gerçek kimliğine dönüştürmesi, demokratik bir kimlik kazandırması onu unutulmaz kılmıştır.

Demokrasi, diyalog ve görüşme konusundaki kararlı tavrı onun uluslararası arenada demokrasi ve diyalog ustası olarak tanınmasına yol açtı. Dünya bugün onu demokrasi, diyalog ve diplomasi üstadı olarak tanıyor.

Özcesi Dr. Qasımlo olumlu ve olumsuz yönleriyle, hataları, eksiklik ve fazlalıklarıyla Kürdistan tarihine altın harflerle yazılan bir liderdir.

Bir Rus atasözü, "kartallar bazen tavukların erişebileceği seviyede uçarlar ama tavuklar asla kartalların seviyesine ulaşamazlar" der.

Qasımlo bir kartaldı.

(*) İsmail Beşikçi Vakfı'nın, şehid edilmesinin 30. Yılı nedeniyle Diyarbakir'de 09 Haziran 2019 tarihinde "Şehadetin 30. Yılında Doktor Qasımlo'nun Kişiliği ve Doğu Kürdistan Özgürlük Hareketi" adı altında düzenlediği konferansta yaptığım konuşmadır. Zaman darlığı nedeniyle konferansta söylemediklerimi de içermektedir.

31 Mart Seçimleri Işığında Türkiyeli Kürt Siyasal Sosyolojisine Dair Bir Derkenâr: Quo Vadis?

Vedat KOÇAL *

Vedat KOÇAL

Kovara DENG

31 Mart seçimlerinin arefesinde, HDP'nin "Kürdistan'da kazanmak/ Batı'da kaybettirmek" sloganlı ikili stratejisi, günlük entelektüel, medyatik ve özellikle politik kamuoyunda, dört türlü tepkiyle karşılaştı. İlki, Türkiye siyasal kültürünün ana omurgasını, bu kapsamda iktidarını da oluşturan milliyetçi aktörler ve kitleler, devlet aklının inşa ettiği manipülasyonla da tahkim ve daha doğru bir deyimle "tahrik" edilen biçimde, bir "vatana ihanet/ terör ittifakı" kurgusunu tereddütsüz benimsediler ve sadece bu çerçevede algıladılar. Bir diğer kategoride, hdp'nin yarıştan lehlerine çekildiği kesimler, "kayıtsız bilinç" haline, "istemem, sağ cebime koy" davranışına büründüler. Kendilerini "sol" diye adlandıran sınırlı bir kesim ise, hdp'nin stratejisinin paydaşı ve ortağı olmayı son dönemde biraz gönülsüzleşmeyle birlikte kabullenmeye devam etti ve bir tür seçim ittifakının bileşeni olarak etkinlik gösterdi. Hdp'nin kendi ekseninde ve yörüngesinde dönen evren ise, beklenen biçimde, "Kürdistan'da kazanmak/ Batı'da kaybettirmek" söylemine dayalı stratejiyi kendisinin de programı olarak benimseyerek seçmen davranışının temel güdüleyicisi

* Akademisyen, Siyaset Bilimci

olarak algıladı. Sonuçta, esasen geleneksel Kürt fobisini paylaşan kesimlerin Kürtlüğe ilişkin yapısal alerjileriyle, HDP oylarının, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir sonuçlarını belirleyeceğine ilişkin farkındalıkları ve bu katkıya mutlak muhtaçlıkları çelişti. Sonuçtaki tarihsel kazanımlarının belirleyeni olarak HDP'yi değil, "Kürt kardeşlerimizi/ vatandaşlarımızı" işaret ettiler. Bu da, HDP'nin muhataplarının, devlet aklından ve müdahalesinden bağımsızlıkları, en azından özerklikleri hakkında, tarihsel deneyimlere dayalı kuşkuları ve eleştirileri haklı çıkardı. Sonuçta, 31 Mart seçimleri, Türkiye halkının Kürtlerden geri kalanının ve bu arada Devlet aklının ve aygıtının da, özellikle 1990'larda, Kürt kırsalının boşaltılması politikasının "yan etkileri"yle artık kaçınılmaz biçimde yüzleşmek zorunda kalışının en somut, ve bu kapsamda geleneksel reddiye-inkâr süngüsünün düşüşünün, tarihsel anlamda ilk denilebilecek deneyimi ve kaydı oldu. 31 Mart seçimlerinin, bu satırların yazarına göre, ilk elde tespit edilmesi gereken verisi budur. Yani, Kürtlerin, Türkiyeliliğine karşı geleneksel itirazın geçersizleşmesinin açığa çıkışıdır, kabulüdür.

Bununla birlikte, HDP'nin "Kürdistan'da kazanmak/ Batı'da kaybettirmek" temalı sloganı ile Kürt illerinden seçim sonuçları karşılaştırıldığında, veriler, sloganın ilk yarısının, amaçladığı karşıladığı bulamadığını ortaya koydu. HDP, geleneksel oy depolarında, kesin, tartışmasız bir kayba uğradı. Örneğin, tarihsel, politik ve örgütsel "merkezi" olan Diyarbakır'da, üstelik odağında durduğu "Kürdistanı" bir ittifaka rağmen, oy oranındaki artış, hiç kimseyi tatmin eder düzeyde olamadı. Şırnak'taki çarpıcı, dramatik sonuç başta olmak üzere, yerel yönetimleri elde etmeyi başaramadığı yerlerdeki veriler ise, HDP'nin seçimin kaybedeni olduğu gerçeğini daha da berraklaştırdı. Her ne kadar parti merkezi ve taraftarları, bu gerçekle yüzleşmekte son derece gönülsüz olsalar da, sayılar, itiraz ve tartışma kabul etmemektedir.

Bu yazının içeriğini oluşturan sorusu ve sorunu da, buradan türemektedir. HDP tabanının, "Batı'da, chp taraftarlığını değilse bile, son kertede "akp karşıtlığı" nı belirgin düzeyde benimsemiş olmasının yanı sıra, Kürt illerinde ise kayda değer ölçüde karşı yönde, devlet/akp-mhp hanesine kaydedilen oyları, Türkiye'nin totaliterizme ilerleyen bir otoriter süreçten geçiyor olduğu geçici koşullarına karşı bir refleks olarak değerlendirilse bile, seçmenin "Kürt" kişiliği ile ilişkilendirildiğinde, önemlice bir soruyu üretmektedir: HDP'nin "Türkiyelileşme" hedefinin ve stratejisinin, politik alandan sonra, sosyolojik alanda da tuttuğunu söylemek mümkün müdür, ilk soru budur. Yani, 2013'ten itibaren, Irak-Suriye iç savaşları sürecinde ve gündeminde, özellikle Kobanê direnişi ve Şengal trajedisi örneklerinde yoğunlukla gözlenen "ulusun duygusal bütünleşmesi" ya da en azından "etkileşimi", Türkiye Kürtleri anlamında geride mi kaldı, ya da aslında gerçekte hiç mi olmadı? Hatırlayalım: 29 Ekim 2014 günü, Türkiye'nin "Cumhuriyet Bayramı" günü, Kobanê'ye geçmek için Türkiye sınırını kullanan Kürdistan Peşmergeleri, güzergâhlarında bulunan Cizre ve Nusaybin'de, yerel halk tarafından, uzun süreli törenlerle, Kürdistan bayraklarıyla karşılanmışlardı.

Kobanê'de İşid'e karşı sürdürülen direniş boyunca, Türkiye vatandaşı çok sayıda Kürt genci YPG çatısı altında savaşa katıldı, öldü ve yaralandı. İşid vahşetinin, barbarlığının Şengal'a yöneldiği günlerde de, soykırıma varan katliam, Türkiye'nin Kürt illerinde, kendini dayanışma kampanyalarıyla ifade eden belirgin bir duyarlılık üretmişti. Tam da o günlerde, isminde "Kürdistan" ibaresi olan, isim dili olarak Kürtçe'yi önceliklileştiren yeni örgütlenmeler ve hatta "yasal partiler", peşpeşe Kürt ve Türkiye siyasal gündemine girmeye başlamıştı. Bu örgütlenmeciklerin, sözde Kürdistan Demokrat Partisi-Türkiye (PDK-T), Kürdistan Komünist Partisi (KKP) vesairenin HDP'nin eteklerinde, veya Kürdistan Sosyalist Partisi (PSK)-Kürdistan Özgürlük Partisi (PAK) işbirliğinin oluşturduğu "Yurtsever-Demokrat İttifak" örneklemelerinde olduğu gibi HDP'nin karşısında, 24 Haziran ve 31 Mart seçimlerinde ürettikleri "performans", o günlerin "ulusal" heyecanını doğrulamadı. Toplarsak, "büyük resme bakıldığında", ya da "yap-bozun parçaları birleştirildiğinde", ortaya çıkan soru şudur: pkk-hdp çizgisinin "Türkiyelileşme" sloganlı teorisinin ve pratiğinin, 31 Mart seçimi sonucunda tartışmasız biçimde somutlaşması, Ortadoğu sahnesinde, Rojava'da pyd-ypg-dsg'nin Şam yönetimiyle uzlaşma girişimleriyle ve görüşmeleriyle, Irak Kürdistanı'nda ynk'nin Bağımsızlık referandumu karşısındaki sabotajcı ve teslimiyetçi tutumuyla ve pdk'nin geri adımıyla birlikte anıldığında, Sykes-Picot ve Lozan statükosunu aşındıran Kürt "uluslaşması" dalgasının gerisin geriye dönüşünün ve 20. yüzyıl statükosunun yeniden üretiminin ve sürekliliğinin "Kuzey"deki parçası mı olmaktadır, artık "Kürtler" yerine, "Türkiye Kürtleri/ Türkiyeli Kürtler" diye adlandırmak ve çağırarak, doğruya daha yakın durmak mıdır?

"Türkiye Kürtleri" bahsinden devam ederek açarsak, ve bilimin-bilimselliğin ilk şartına riayet ile "neden?" sorusuna yanıt ararsak, kaçınılmaz olarak, politik ekonominin ve siyasal sosyolojinin derin sularına, bu yazının ölçüsünde dalamayacaksak

da, hiç değilse sığ sularına, şöylesine bir girmek, kaçınılmazlaşıyor.

İlki, başta İstanbul, İzmir ve Ankara, doğal hdp seçmenin, partinin işaret ettiği doğrultuyu kabul etmiş görünen davranışının, ona göre konumlanma ve davranma tercihi bakımından, Türkiye toplumunun ve siyasetinin gündemiyle bütünleşme halini gösterdiğini düşünmek, ve böylece, “Bölge” dışındaki kent/metropol Kürtü kişiliğinin, Türkiyelileşme sürecini tamamladığını işaret ettiğini söylemek, artık mümkün ve hatta yerinde görünüyor. Bu bağlamda, 1980’ler boyunca askerî çatışma koşullarında kendiliğinden gelişip, 1990’lardaki “balığı tutmak için denizi kurutma” bilinçli askerî stratejisi ile doruğuna varan Türkiye metropollerine sürdüğü Kürt köylü kitlelerinin, kent kapitalizmi, güncel ve teknik deyişle “neo-liberal kent” ikliminde kapitalist üretim ilişkileriyle özellikle sermayeyle ve giderek servetle buluşması, bu kesimin Türkiyelileşmesinin sosyo-ekonomik temeli ve belirleyeni olarak önerilebilir. Bu kapsamda, “Batı”daki Kürt orta sınıflaşmasının hali, sermaye birikim kaynakları ve Türkiyeli dolaşım ağları üstündeki entegrasyonu, başta İstanbul, kente göç ettirilmiş Lazlığın, Cumhuriyet tarihi boyunca, özellikle Özalizm yıllarında kentli rant tekellerinin üstüne oturtularak asimilasyonunu andırıyor. Diğer yandan, “Batı”da, Devlet aklının, yüz yıldır Kürt fobisi üzerinde inşa ettiği örtülü ırkçı toplumsal kişiliğe ve onun Kürde yönelik ötekileştiriciliğine, giderek kolektif nefretine karşı refleksin, ulusal kimliği alternatifleştirme ve ona tutunma yerine, Aleviliğin İslâmcılık fobisine karşı Kemalizm’e sarılması örneğinde olduğu gibi, tam bir bilinç yanılması olarak, milliyetçi sağın karşısında olduğu var sayılan sözde sol bir yapıya eklemelenmeyle, öykünülen sınıfa tutunma olarak dışa vurumu, Kürt “diasporası”nın Türkiye’yle bütünleşmesinin sosyo-kültürel bir etkeni oluyor.

Öte yandan, “Bölge”de ise, yine özellikle 1990’ların, ama en çok 2000’lerin küresel-

leşmeye eklemelenme ortamında, Milli Görüş’ün geleneksel köylülüğünün sınırlarını aşarak “liberal” akp’yi üreten Kayseri, Konya benzeri yerel-muhafazakâr orta sınıflaşmayı ifade eden “Anadolu Kaplanları”na benzer biçimde, başta Antep ve Diyarbakir, bölge içi kentlere yığınsal göç sürecinde, ilk elde arsa-inşaat rantıyla ve kentsel ticaretle, ikincil olarak Kürdistan bölgesiyle sınır ticaretiyle biriken sermaye üzerinde oluşan bir yerel orta-sınıflaşmanın, Batı’daki kapitalistleşmeyle birlikte, Türkiye Kürtlerinin Batılı ve Doğulu eksenli “entegrasyon”larını daha da görünürleştirdiğini ve gözle görülüp elle tutulur hale getirdiğini de buraya eklemek gerekiyor. Asırlık “bölgesel eşitsiz gelişim” tarihinin sonucunda, mülkiyetindeki üretim araçlarında sanayinin yer almamasının belirleyiciliğine dayalı bağımlı ekonomik ilişkilerine dayalı doğası, bu yerel orta-sınıflaşmayı, Türkiye kapitalizmine eklemelenen bir kapitalist, giderek neo-liberal statükonun tam üstünde konumlandırıyor. Bu bağlamda, üretimsizleştirilmişlik, “bölge”deki orta sınıf kişiliğinin ekonomik belirleyeni olarak, bu sınıfın ekonomik davranışını Türkiye orta sınıf elitizminin sınıf öykünmeciliğine ve bu kapsamda başta gayrimenkûl, mülkiyet edinimine ve gösteriş tüketimine itiyor. Sınıfsal ayrıcalık talebinin odağındaki bu psikolojik öz, siyasal üst-yapıya da ulusal öykünmecilik- Kürtlüğe dayalı ulusal kimlik gerçekliğine yabancılaşma, giderek ondan kaçış olarak yansıyor. “Türkiye Kürtleri”ne ve “Bölge”ye dair kurulu statükonun devamında çıkarı olan bu yerel yeni-orta sınıflaşmanın, sermaye birikiminin gelişimi anlamında zamanla, Diyarbakir’de Belediye Başkanlığında Çelik-Baydemir-Demirtaş-Mızraklı izleğinin örnekleminde olduğu gibi, diğer sanayileşmemiş Kürt kentlerinde de, özellikle avukat-doktor kümesinde yoğunlaşan ve kendini sanayi burjuvazisinin yerine ikame eden “okumuş-beyaz yakalı” bir siyasal elit eliyle Kürt siyasal hareketine el koyuşu da, sosyo-ekonomik alt-yapının siyasal üst-yapı üstündeki belirleyiciliği olarak toplama ekleniyor, ve Türkiye Kürtlerinin sahnesine

bakan güçlü bir projektörün aydınlığını ve-
rerek, sahnedeki aktörleri ayan beyan açığa
çıkartıyor.

Sözün, bu yazının fizik ölçülerini aşan
uzunluğuna müdahale edip özetlemeye giri-
şirsek, ki bir siyasal bilimci iddiası açısından
kuşkusuz pek zordur, 31 Mart seçiminin ışığı
altında, Türkiyeli Kürt topluluğunun siyasal
sosyolojisine dair görüneni, iki kategoride
toparlamak mümkün görünmektedir: İlki,
Kürt bölgesi ile “Batı”daki metropol arasın-
daki Kürt kimlikleri arasında belirgin bir
seçmen davranışı farklılığından, ki hdp’nin
yazının başında anılan sloganıyla dillendirdi-
ği seçim taktiği bunu somutlamakta ve doğ-
rulamaktadır; bir anlamda, “Türkiyeli Kürt
diasporası” ile, ulusal kimlik duygusu henüz
diasporadaki soydaşı kadar aşınmamış, et-
no-kültürel aidiyetini henüz folklorikleştirmemiş,
ulusal duygusunu görece koruyan ve
sürdüren bir “Bölge Kürtlüğü” farklılaşma-
sından söz etmenin verileri ve dolayısıyla im-
kânı elde bulunuyor. Bu sosyo-politik ikilem,
giderek ayırım, hdp’nin seçim taktiği/stra-
tejisi olarak sunduğu söylemde olduğu gibi,
aslında, bir politik-ideolojik ikiliği ve belki
yol ayrımını da işaret ediyor. Verili durumda,
Türkiye siyasal sisteminin liberal solundaki
yerinin artık yapısallaştığını ve kalıcılaştığını
tespit ve teyid için artık erken değil, belki
geç bile kalındığı söylenebilecek durumdaki
hdp’nin, “Kürt sorunu” karşısındaki tutu-
munun ve konumunun ise, karmaşa, giderek
kaotik bir hale evrilişi, bu haliyle sürdürü-
lemez duruma gelişi, bu tespitin ve teyidin,
bir anlamda “yan etkisi” olarak, özellikle 31
Mart’ın “bölge”deki verileri ışığında ortaya
çıkıyor. Buraya kadar tek yönlü ilerleyen, bu
haliyle herhangi bir yön tabelasına gerek du-
yurmayan Kürt siyasal davranışının, artık bir
tarihsel kavşak ve farklı yönlerle giden yollar
önünde olduğu bu anda, Kürt toplumuna
yön gösteren işaretlere ve işaretçilere bakıl-
dığında, görünen manzara şudur: Hdp’nin
gelip önünde durduğu tabelalardan biri, bu-
raya kadar geldiği yolun doğal devamını, bu
kapsamda, bağımlı metropol ve bölge orta
sınıflaşmasının talepe, ve Kandil şefinin de

“Kürtlerin de oy verdiği bir Türkiye partisi”
diye ifade ettiği istikâmette devam edeceği,
ve ilerlerken “Kürt” ağırlığının “kısım-ı külli”-
sinden kurtulacağı yönü işaret ediyor. Diğer
tabelanın yönü ise, Hdp temsilindeki “Kürt
Kemalizmi”nin Türkiye neo-liberalizmi ta-
rafından belirlenen ve kalınlaştırılan sınır-
larını aşarak “güneye” bakıyor. Bu haliyle,
Parti’nin, bölgede-yerelde, seçimden önceki
“Kürdistanî ittifak” söylemli, ancak katılım-
cı kişiler ve sözde kurumlar ışığında, kâğıt
üstünde kalan stratejisi, bir yerde, geleceğin
ve en azından HDP içindeki Kürt çoğunluk
nezdinde, Türkiyelileşmeciliği sorgulamaya
da gebe olabileceğini gösteriyor. Bu da, önce-
likle, verili durumdaki vekil, ya da “kayyum”
yönetimini, aslına rücû ile Türkiye solunun
liberal çeperlerine, öncülüğü ve sözcülüğü ise
“Kürt” ulusalcılığına iade etmeyi gerektiriyor
ve öneriyor. Nitekim seçimden sonraki gün-
lerde Kürt kamuoyunda bir beklenti ve söy-
lenti oluştu, ancak parti yönetimi bu konuda
bir somutluk sunmadı.

Son söz olarak, bu yazının altına çekilecek
olan toplam çizgisinin altına yazılabilecek
olan, Kürt siyasal toplumuna ve örgütlenme-
sine dönük bir “Quo Vadis?” sorusu oluyor.
Bu sorunun öncelikli muhataplarından biri
de, kuşkusuz, “alternatif Kürt siyaseti” de-
nilebilecek, 31 Mart seçimlerine bağımsız
adaylarla katılan PAK-PSK ittifak hattıdır.
31 Mart seçimlerinde bu hat adına edini-
len sonuçların öz-eleştirel değerlendirmeye
tabi tutulmasının öncelikli yolu, hdp odaklı
merkez siyasetle ilgili olmaktan çok, yerel
toplumla ve gündemle kurulan ilişkinin dü-
zeyini ve başarısını sorgulamaktan geçiyor.
Hdp’nin Türkiyelileşmeci stratejisine alter-
natif ulusalcı ve tek başına HDP ve devlet
eleştirisi üstüne kurulu bir siyaset söylemi-
nin, ekonomik durgunluğu Türkiye’nin diğer
yörelere göre çok daha ağır sonuçlarla ya-
şayan ve dahası açılım ekonomisinin sonuna
gelen bugünlerde, çok daha ağır bir krizle
yüzleşmeye başlayan yerel-bölgesel gerçek-
liğin gözetilmesi üstündeki koyu gölgesi, al-
ternatif siyasetçilerin önünde duran temel
meseleyi oluşturuyor.

Aloziyên di navbera Îran û Amerîkayê de

Dara NATIQ

Dara NATIQ

Kovara DENG

Herdu dewletên Îran û Amerîkayê ku rojekê hevpeyman û hevalbendên hevdu bûn, lê piştî bidestvegirtina deshilatê û bi talanbirina destkevtên şoreşa gelên azadîxwaz yên welêt ji aliyê rejîma Îslamî a Îranê di sala 1379an a Zayînî de, û bi berçavgirtina siyaseta felsefeyek tundajo a Îslamî li ser bingeha pawankirin û şerxwaziyê û dijberîkirin bi împeryalizma Amerîkayê û cîhana pêşkevtinxwaz re û nemaze bi barimetegirtina (rehîngirtina) balyoz û tev karmendên bal-yozxaneyê Amerîkayê bo heyamê zêdetir ji salekê û derxistina wan ji aliyê rejîmê ve, êdî pêwendiyên wan du dewleta kete qonaxek aloz û dujminkarane de û heya niha jî ew yek her bi vî awayî dimeşe.

Di heyamê çar dehikan ji deshilatdariya rejîma diktator a Îslamiya Îranê, vê rejîmê bi awayên cur bi cur li hember cîhana pêşkevtinxwaz û nemaze berjewendiyên Amerîkayê, dest bi liv û tevgerên terorîstî û têkderane di asta hemî û cîhanê bi giştî de kiriye.

Di yekemîn belgenomeya şêvra tenahî a Amerîkayê di sala 2017an a serdemê dewleta Tiramp de, bi hûrî îşare bi vê yekê dike ku, Îran di asta cîhanî de rêberiya terorîzmê dike û saporta girûpên terorîst û tundajo dike di herêmê de, lewma Îran qazanç û ber-

jewendiyên xwe di şer û aloziyên herêmî û belavbûna çekan de dibîne. Ew jî bi mebesta bihêzkirina nifûz û bandora xwe di asta minteqê de ku ji rêya hêz û girûpên girêdayî rejîmê ve ku şerê “niyanetî” (bedel) bo Îranê dikin. Herwisan Îran qazancê ji şer û rikeberiyên herêmî yên dirêjheyam û lawazbûn yan jî herifîna dewlet yan jî rejîmên herêmî de dibîne. Ji aliyekî din ve rejîma Îslamî a Îranê ji rêya geşedan bi bihêzkirina mûşekên xwe yên balîstîkî û şîyanên xwe yên etomî û gefên xwe yên saybêrî, gefan li tev dewletên herêmî û hemî cîhanê dike. Lewma Amerîka bi mebesta pêşgirtin ji nifûz û tehdîda Îranê û girûpên terorîstî yên ser bi Îranê, harîkarî û hemahengiyek zêdetir bi şêvra harîkarî a kendaw û Îraqê re dike. Amerîka dixwaze ku nifûza Îranê di herêmê de û pîrsa etomî a Îranê çareser bike. Lewma piştî vê raporta han dewleta Tiramp bi êşkere ragehand ku Amerîka xwe bi erkdar dizane li hember çareser kirina aştiyane a kêş û nakokiyên di navbera Îsraîl û Felistinê. Di warê serbazî de jî, Amerîka hewil dide ku bi mebesta parastina Amerîkayê û hevalbendên wê bo berengarbûn bi girûpên tundajo û terorîst re û herwisan parastina balansa hêzê di Rojhelata Navîn de, di minteqê de bimîne. Herwisan Amerîka piştgiriye ji bi damezraweyîkirin

(yasayîkirin) û bihêzkirina biyavê serbazî a dewletên herêmi dike, bi taybetî ji hevalbendên Amerîkayê bi mebesta serkevtin di şerê li dijî teror û siyaseta destêwerdan û têkderiya rejîma Îranê di asta minteqê de. Herwiha harîkariya hevpeymanên xwe dike bo dabînkirina sîstema bergirî a mûşekî li dijî êrişên mûşekî û bo vê meremê kar dike ji bo pûçkirina tev liv û tevgerên têkderane û serkêşiya rejîma Îslamî a Îranê di asta herêmi de.

Lê piştî raporta han û ragehandina stratejiya dewleta Tiramp di asta Rojhilata Navîn de, êdî siyaseta nû a wî welatî li hember zêdexwazî û kiryarên terorîstî û têkderane ên rejîma Îranê, gav bi gav hatin piraktizekirin. Ew yeke bû sedema vê yekê ku dewleta Tiramp, her zû ragehand ku rêkvevnameya Bercam a bi Îranê re yek ji rêkvevnameyên herî xirab bi vî welatî re bûye, û rejîma Îranê ew pereyên ku li encama wê rêkvevnameyê de bi dest aniye, dixwe xizmeta behêzkirina mûşekên xwe yê dîrêvî û saportkirina girûpên terorîstî û ew yek xeter û metirsiyek mezin e bo ser evlehiya herêma cîhanê. Lewma di rêkewta 21-05-2018an da, bi awayek fermî ragehand ku Amerîka ji vê rêkvevnameyê xirap derdikeve, û siyaseta û stratejiya nû a wî welatî ji bo pêşgirtin ji nifûz û riftarên têkderane yê Îranê ragehand. Di siyaseta nû a Amerîkayê de ku pêkhatî ji sizayên herî tund û dorpêçên berfireh yê aborî bo ser wî welatî û nemaze bi terorîst nasandina hêza leşkerî a Spaha Pasdaran a wî welatî, bi tewahî nîzama û civatgeha Îranê bi arîşe û girêpêçên bingehî û neçareserkerî re rûbirû kiriye.

Wezîrê Derve yê Amerîkayê 12 merc ji bo guhartin di siyaseta û riftarên Îranê destnîşan kirin ku di egera pabendbûna Îranê bi mercên han sizayên ser wî welatî yê bêne hilgirtin û rêkvevnameyê nû bi Îranê re were îmzekirin. Mercên han pêkhatîne ji;

- Dibe Îran tev biyavên serbazî yê berê yê sîstema etomî a xwe eşkere bike, û berdewam îznê bi lêgerên Ajansa Etomî a Navdewletî bide ku bernameyên etomî yê wî welatî çavêr bike.

- Îran dibe piroseya meyandina uraniyomê rawestîne, û tucar hewil nede ku kar li ser meyandina pilotoniyomê bike, û herwiha "riaktor" a navkî, a ku bi ava giran kar dike, dabixe.

- Îran lazim e ku îznê bide Ajansa Navdewletî a Enerjiya Etomî, seredana tev dezgehên navkî û serbazî û naserbazî bike, û çavdêriya wan bike.

- Îran dibe di warê bilavkirina mûşekên balîstîk û hewildan bo ev mûşekên ku ihtimala hilgirtina kolahekên (kumikên) etomî hene, bête sînordarkirin.

- Îran dibe tev wan hevvelatîyên Amerîkayî û hevvelatîyên welatên hevpeymanê Amerîkayê serbest berde.

- Îran dibe des ji piştîvanî û saportkirina girûpên terorîstî yê Rojhilata Navîn, weke Hizbullah, Bizava Hemas û Cîhada Îslamî hilgire.

- Îran dibe rêz ji serweriya axa Îraqê bigre.

- Îran dibe sînorekê ji bo piştgirîkirin ji Hûsiyên Yemenê diyarî bike û kar bo çareseriya siyasî a di wî welatî de bike.

- Îran dibe hemî hêzên xwe yê serbazî di Sûriye û hêzên di bin fermana xwe de ji wî welatî vekêşîne.

- Îran dibe dawiyê bi piştgirîkirin ji Talîban û Elqaîdê, di Efxanistanê de bîne.

- Îran dibe dawiyê bi piştgirîkirina feyleqa Quds a Spaha Pasdaran ji terorîstan û hevalbendên xwe yê milîşîya di cîhanê de bîne.

- Lazim e û dibe Îran dawiyê bi wan riftarên xwe yê ku cihê gefan in li ser welatîyên cîranên xwe, ku piraniya wan hevpeymanên Amerîkayê ne, bîne.

Di qonaxa niha de, Amerîka li gor hêz û şiyana xwe ya bihêz di asta cîhanî de, hewl dide ku bi bikaranîna tev amrazên weke şerê derûnî, ragehandin, abûrî, serbazî, siyasî û dîplomasiyê bi awayekî berfireh, rejîma Îranê bi çok de bîne (bixwe qedeman), û rapêçî ser

maseya gotûbêjê bike. Lê ya xuya ye, ku heya niha siyaseta û dijkiyarên rejîma Îranê li hember dewleta Amrîkayê ji gefan zêdetir tu gavek piraktîk bi dû re nebûye û heya dost û hevpeymanên wê yên weke Çîn û Rûsiye jî amade nînin bi hewarê de biçin. Siyaset û stratêjiya Îranê cuda ji mifahwergirtin ji hêzên tundrew û yan jî şerê niyabetî (bedel) li her eger û pêshatekê de, çekirina nakokî û şeqkirina navbera Amerîka û dewletên Ewropî ye, û ji aliyekî din ve jî pêşgirtina siyaseta bi navê sebr û tehemula stratêjîk e. Bi vê wateyê ku Îran dixwaze bi kirîna demê û li benda tewawbûna gera serokomariya Tiramp û hilbijartina kesekî ser bi “Partiya Demokrat”, bergirîkirin li hember zext û sizayên abûrî, çavniherî kirin ji bo mandîbûn û paşvekêşiyana Tiramp û egera guherîna siyaseta navbirî, rewş û zirûfa han derbas bike.

Pêbendnebûna Îranê bi çend madeyek ji rêkkevîna etomî a bi navê “BERCAM”, hewleke rejîmê ye ji bo çekirina dirz û valahiyan di navbera Amerîka û dewletên Ewropî de. Bi vê wateyê ku Îran dixwaze ji tirs û nigeraniya dewletên Ewropî derheq pirograma Etomî a rejîmê, ji bo kêmkirina sizayên ser wî welatî mifahê werbigre, û demê bi qazanc û berjewendiyên xwe bistîne. Lê rejîma Îranê baş dizane ku pabendbûn bi tev bendên rêkkevînameya etomî a bi navê “BERCAM”ê, garantiya sereke a piştgirîkirina dewletên weke

Ewropa, Rûsiye û Çînê ye li hember egera êrîşa nîzamî a Amrîkayê bo ser Îranê. Ji ber ku berevajî siyaseta Ewropayîyan, Amerîka li vê yekê bihêcet e, û dixwaze ku Îran ji rêkkevînameya “BERCAM derkeve, û vê demê yê bi alîkariya hevpeymanên xwe yên herêmî yan wê êrîşek leşkerî bike ser Îranê, û yan jî wê Îranê neçar bike ku rêkkevînameyeke giştîgîr bi qebûlkirina tev mercên dewleta Tiramp ku ew jî bi wateya şikest û betalbûna felsefe û naveroka rejîma Îslamî a Îranê ye îmza bike.

Bi berhevdan û şirovekirina stratêjiya nû a Amrîkayê û rewşa aloz û bikirîz a Îranê, rejîma Îslamî a Îranê, bi qeyran û kirîzek kûr û bingeşîn re rûbirû ye û nîzama han şiyana çareserkirina wan hemî kêşe û arîşeyan nine û siyaseta “moqawimet” (berxwe-dan) a rejîmê li hember wan qeyran û siza û dorpêçên berdewam yên Amrîkayê, nikare gellek dom bike û berxwe bide. Nîzama Îranê neçar e ku bi bêhêzî û lawazî ve biçê ser maseya gotobêjan, û bi qebûlkirina tev şert û mercên Amrîkayê bo heyamek kurt rihekê bide ber temenê deshilatdariya biyûm a xwe. Li her haletekê de destpêka herifîna rejîma Îslamî a Îranê dest pê kiriye. Çi şer biqewîme, yan jî rejîm bi neçarî rapêçî ser maseya gotobêjê bihê kirin, di rastî de nîşana şikest û herifîn û betalbûna vê nîzamê ye, di felsefe û stratêjiya xwe de.

Resmi Türk tarih kurgusu ve 1925 Kürt İhtilâli

Mehmet BAYRAK

Mehmet BAYRAK

Kovara DENG

Bu kavramın Türk resmî ideoloji aracılığıyla nasıl dolaşıma sokulduğunu ve nasıl insanları “zehirlediğini” doğru kavrayabilmek için Türk tarih kuramının, daha doğrusu “Türk resmi ideolojisi”nin nasıl kurgulandığını ve nasıl bir zehirli miras bıraktığını anlamak gerekiyor. Bunu, geçmişte **“Türk Resmi İdeolojisinin Zehirli-Ölümcül Mirası”** başlığı altında birçok defa irdelemiştim.

Bilindiği gibi, Türk resmi ideolojisi II. Abdülhamid döneminde “Osmanlı-İslâm” belgisi altında tehcir (sürgün), taqtil (katliam), temsil (asimile etme) ve ihtida (zorla din değiştirme) yöntemleriyle uygulamaya konmuş; İttihad-Terakki ve onun devamı niteliğindeki Kemalist yönetim dönemindeyse *“etno-dinsel temizlik, tek- tipleştirme ve Türk-İslamlaştırma”* ilkeleri doğrultusunda devam ettirilmiştir.

Ayrıntıya girmeye gerek yok. Kemalist yönetim, **1925 Kürt İhtilali’ni** ve 1928-30 **Ağrı/Zilan Hareketi’ni**, emperyalistlerin desteğindeki uçak filoları ve zehirli gazlarla bastırıp, kendisini güvenceye aldıktan hemen sonra bir kuramsal ve ideolojik saldırıya geçiriyor.

1930’da hazırlanıp, hayatın her alanında uygulamaya konan yeni tarih kuramının daha doğrusu kurgusunun esasları, M. Kemal

gözetimindeki **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti** tarafından **“Türk Tarihinin Ana Hatları”** adıyla ortaya konup yaygınlaştırılıyor. Buna göre, Türk tarihi şöyle öğretilecektir:

“Türk tarihi, Türk milletine, dünya yüzünde insanlığın doğduğundan beri en asil ve en yüksek insan tipini kendi ırkının temsil ettiğini, asırların yürüyüşünde beşeriyetin (insanlığın MB) karanlık göklerinde müstensel medeniyet (süregelen uygarlık MB) ufuklarının kendi ırkının zekâ ve kabiliyet elleriyle açıldığını anlatır. Türk tarihi, Türk milletine kendi ırkının askerlikte, idarede, siyasette olduğu kadar ilimde, fende, edebiyat, resim, musiki, mimarlık, heykeltraşlık gibi sanatlarda dahi ne kadar eşsiz bir istidat (yetenek MB) ile yoğrulmuş olduğunu anlatır.

Türk tarihi, Türk milletine, dünyanın insan izi taşıyan her parçasında kendi ırkının zamanla silinmemiş ve silinmeyecek hakimiyet ve hars (egemenlik ve kültür MB) damgası basılı olduğunu, başka milletlerin tek nümunesiyle öğündükleri devletlerin en büyüklerinden çok daha büyüklerini yüzlerle kurmuş, her mânâ ve mahiyette şan şeref kaynaklarından kana kana içmiş, görgülü bir soydan geldiğini anlatır.” (Bkz. T.T.T.C., Tarih, 1930/32, Cilt: IV, s. 258-259

Aynı anlayış, bir yıl sonra yani 1933'te kutlanacak olan Cumhuriyet'in 10. Yıl Marşı'nda da ifadesini buluyordu:

*Türk'üz bütün başlardan üstün olan başlarız
Tarih'ten önce vardık, tarihten sonra varız.
Türk'üz Cumhuriyet'in göğsümüz tunç siperi
Türk'e durmak yaraşmaz, Türk önde, Türk ileri.*

Şimdi, böyle bir ırkçı ve hamasi anlayışın, doğru bir tarih kuramı ortaya koyması ve tarihsel- toplumsal gerçekliği doğru yansıtmayı düşünülebilir mi? Bundan dolayıdır ki, Çetin Altan **“Türkler'in İçine Tıkıldığı Koşullar...”** konulu yazısında (Sabah, 18.4.2001); bu gerçekliğe parmak basarak şunları söylüyor:

“Kendi ülkelerinde sultanlarıyla Saray yöneticileri tarafından dahi horlanıp aşağılanmış olan Türkler; birden İttihad'çılar tarafından öylesine (dünyanın en üstün ırkı olduğu) propagandasıyla öne çıkarıldılar ki; yerler gökler, karalar denizler, kahveler okullar, gençler ihtiyarlar, (Türk'e Türk propagandasıyla) inlemeye başladı...”

İnsanlık tarihi Türkler'le başlıyordu. Tüm ırkların kökeni Türktü. Türk olarak doğmuş olmak, dünyanın egemeni olmak için doğmuş olmak demektir. Türk tarihi şanlarla zaferlerle doluydu. Türkler'in yenmediği hiç bir ülke yoktu vs...”

İşte, bu trajik gerçekliği bilince, herşeyi çok daha iyi kavırıyorsunuz. Kendi payıma, birinci elden kaynaklara ve Devletin gizli belgelerine ulaştıktan sonra gördüm ki; Devlet, gizli planda itirafçı ve kabulcü, açık planda red ve inkârcıdır.

Nitekim, salt **1925 Kürt İsyanı** ile ilgili 400 sayfa dolayında bilgi ve belge yayımlanmış bir araştırmacı olarak, Devletin bu konuda da nasıl bir saptırmaya gittiğini tüm çıplaklığıyla gördüm ve sergiledim.

Belgelerin kaynağı

Bu belgelerin bir bölümü, dönemin **Cumhuriyet, Vatan** ve **Vakit** gazeteleri gibi periyodlardı. Asıl önemli kaynak da II. Dünya Harbi bitimi yönünü yeniden Batı'ya dönen

İnönü dönemi Hükümeti'nin, 1945'te, geçmişin Valisi, o dönemin Mülkiye Başmüfettişi olup, birkaç dil bilen ve Kıbrıs kökenli olup 1933'te yani Cumhuriyet'in 10. yılında Türkes'le birlikte TC vatandaşlığına geçen **Ahmet Hasip Koylan**'a hazırlatılan dokümanter çalışmaydı.

Bu dokümanda, Kürtler'in tarihi, coğrafyası, kültürü, edebiyatı gibi konuların yanı sıra özellikle **1925 Kürt Hareketi** irdelenmekteydi. Şark İstiklal Mahkemesi dosyaları da incelenerek hazırlanan dokümandan; 1900-1920 yılları arasındaki 20 Kürt demokratik örgütüne ilk kez ulaşırken, 1925 Kürt Ulusal Direnme Hareketi'nin tüm aşamalarına da tanık oluyordum.

Prof. Dr. Ergun Aybars, Ankara İstiklal Mahkemesi'ne ilişkin doktora tezinden sonra, Şark İstiklal Mahkemesi'ne ilişkin doçentlik tezini hazırlarken, bu dosyalara ulaşamadığını belirtiyordu. İşte, sözkonusu dosyalarla Şark Islahat **Planı** gibi önemli belgeler de bu çalışmada yer alıyordu.

Keza, 1925 Hareketi öncesi Devlet adına çalışan, yarım- yamalak İngilizcesiyle kendisini İngiliz **Mr. Templen** olarak tanıtıp, İstanbul'da **Kürdistan Teâli Cemiyeti Başkanı Seyid Abdülkadir** ve çevresiyle görüşmeye çalışan ajandan başlayarak; Kürdistan'daki eylemleri çeşitli mercilere ihbar eden Şıx Said'in bacanağı **Emekli Binbaşısı Cibranlı Kasım, Genç Mebusu Hamdi (Yılmaz)** ve **Muallim Mehmet Fahri**'nin mektup ve telgraflarına; yakalanma ve yargılanma süreçlerine kadar hemen tüm bilgilere ulaşmak mümkün oluyordu.

Sadece bunlar değil; Hareketin, Türkçe söyleyişiyle **Kürdistan Azadi Cemiyeti**; Osmanlıca söyleyişiyle **Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Cemiyeti**; Kürtçe söyleyişiyle **Azadiya Kurdistan Cemiyeti** tarafından organize edildiğini ve şifreli yazışmalarını da burada görebiliyorduk. Nitekim, etkin üyelerinin birçoğu 1925'te idam edilen Azadi üyelerinin listesi, Batılı arşivlerden yararlanarak Amerikalı bilimadamı **Prof. Dr. Robert**

Olson'un 1992'de yayımladığımız **"Kürt Milliyetçiliği'nin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı"** konulu kitabıyla da doğrulanıyordu.

1925 Hareketi'nin "milli" karakteri, Hollandalı bilimadamı **Prof. Dr. Martin van Bruinessen**'in 1991'de yayımladığımız **"Ağa, Şeyh ve Devlet/ Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi"** konulu çalışmasıyla, yine Batılı arşiv belgeleriyle ortaya konduğu gibi; biz de tüm bunlardan sonra 1993'te yayımladığımız **"Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri"** konulu (2 yıl ceza almamıza yolaçan) kitap çalışmamız ve 1996 yılında kaleme aldığımız **"Neden Şeyh Said İsyanı Değil?.."** (Hêvi gaz. Sayı:52/1996) konulu köşe yazısıyla dile getirmiştik.

Gizli belgelerin tümünde Hareketin ulusal yönü vurgulandığı gibi; gerek Azadi üyeliği dolayısıyla İstanbul grubu ve **Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey** ile **Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey**'e, gerekse Hareketin fiilen içinde yer alan Şıx Said ve arkadaşlarına uygulanan ceza maddesi 45. Madde yani *"Memâlik-i Devlet-i Âliyenin veya kısmen diğer bir vilâyet-i mümtazeyi cebren ilhak ettirmeye veyahut alelîtlak Memâlik-i Devlet-i Âliye'nin bir kıtasını idare-i Hükümetten çıkarmaya teşebbüs..."* suçlamasıdır.

Kısaca, idam edilenlerin tümünün "mühtakik Kürdistan teşkili" ile suçlandıklarına dair yüzlerce kanıt gösterilebilir. Ancak, böylesi önemli bir Hareketin, Osmanlı'dan buyana Devletin başat gücü olan asker vesayetiyle özünden saptırılıp, emirle bir *"irtica ve işfal hareketi"* olarak sunulması, herhalde sadece Türk resmi erkine özgü bir özelliktir.

Evet, aynen böyle oluyor. Bir görüşe göre İngiltere'den, başka bir görüşe göre Almanya'dan alınan kimyasal gazlar kullanılmak suretiyle 15.500 kişinin katledilmesiyle noktalanan 1925 Hareketi'nin, iç ve dış basında bir *"Kürt milli isyanı"* olarak yansıtılmasından rahatsız olan dönemin Genelkurmay Başkanlığı yani Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Hükümete bir yazı yazarak, bu yayınların Türkiye'nin milli menfaatlerine ay-

kırı olduğu, binaenaleyh bu Hareketin bir Kürt milli hareketi değil, bir *"irtica (gericilik) ve işfal (kandırma) hareketi"* olduğu yolunda yayın yapılmasını istiyor.

Hükümet, Genelkurmay'ın 30 Nisan 1925 tarihli yazısı üzerine durumu görüşerek, 3 Mayıs 1925'te aldığı kararla; *"İsyanın iftiraktan (ayrılıktan MB) ziyade irtica ve cehalet ve işfal (gericilik, cahillik ve kandırma) eseri olduğu yolunda yayın ve propaganda yapılması için Hariciye Vekaleti'ni yani Dışişleri Bakanlığı'nı görevlendiriyor..."* (Bkz. MB, Age, s.407).

İşte, size askeri talimatla yazdırılan bir tarih anlayışı...

Ve alınacak ders...

Oysa, daha Lozan Antlaşması bağtlanmadan, M. Kemal'in isteği üzerine daha Diyarbakır'deki görevinden tanıdığı eski subay ve dönemin **Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey** ve birçok Kürt milletvekili, Kürt ulusal giysileriyle Meclis'e gelip, yine Kürt kökenli Lozan Delegasyonu Başkanı İsmet Paşa'ya bağlılık telgrafları gönderirken; 6 Mart 1923'te Ankara'daki Meclis'te bir konuşma yapan Bitlis Mebusu **Yusuf Ziya Bey**, *"Türk'le Kürt teşrik-i mesai ederek yaşamazlarsa, ikisi için akibet yoktur. Bu nedenle herhangi biri, diğerine ihanet ederse ikisi için de akibet yoktur"* diyerek, tarafları uyarıyordu... O zaman bu sözler Meclis'te ayakta alkışlanıyordu.

Ancak, Lozan Antlaşması imzalandıktan hemen bir yıl sonra 1924'te, *"Türk'ün sünğüsünün görüldüğü yerde Kürtlük biter"* ırkçı sloganıyla *"Kürt sorununu sünğüyle çözme edebiyatı"* başlamıştı ve Kürt aydınları haklı olarak bu politikayı *"kan ve demir siyaseti"* olarak nitelendiriyor ve bu yaklaşıma karşı çıkıyorlardı.

Nitekim, bu politikalara bir tepki olarak, yine Kürt aydınlarınca **"gerçekte bir ihtilâlden çok, bir devrim"** olarak nitelendirilen *"1925 Büyük Kürt Ulusal Ayaklanması"* gerçekleşiyor ve iki yıl önce Lozan dayanışması

için ulusal giysileriyle Meclis'e gelen ve sözleri Meclis'te ayakta alkışlanan üstteki sözlerin sahibi de dahil onlarca Kürt aydını idam ediliyor; sayıları onbeşbine varan yurtsever Kürt de süngülenerek, kurşunlanarak ya da zehirli gazlarla katlediliyordu...

Katliamdan kurtulup ülke dışına çıkan **Kürt aydınları**, 20 Mayıs 1926'da dönemin **Başbakanı İsmet Paşa'ya** gönderdikleri **"Muhtıra"**; yaşanan ve gelecekte yaşanabilecek acı gerçekleri şöyle dile getiriyorlardı:

"Mevcut politikanın yürütülmesinde ve kalıncılaştırılmasında direnilirse, Kürtlük âleminde vazgeçmiş Türklüğün, yalnız bugün için değil yarın da güçlükler ve korkunç durumlar karşısında kalmayacağına güvencesini kim verebilir?"

Bu anlayış ve sorumlulukla, acı gerçeğe İhtilâlin son demlerine kadar direniyorduk ve kesinlikle kan dökülmesinden yana değildik. Ne yapalım ki, bıçak kemiğe dayandı, acı gerçek dolayısıyla Şubat- 1925 İhtilâli'ni yapmakla milletimizi savunmaya mecbur kaldık. İhtilâlde yer alan kişilerin, nefis savunması ya da kişisel çıkarlar için değil; Türk ve Kürt milletinin

karşılıklı haklarına saygılı olmak kutsal idealeri uğruna hareket ettiklerine lütfen inanınız. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde yeni esasları belirlenen Teşkilat-ı Esasiye Kanunnamesi'nde (Anayasa) Türk ve Kürt milletlerinin ulusal sınırları içinde hür ve serbest yaşayacaklarına ve birbirlerinin haklarına karşılıklı saygılı olacaklarına dair açık bir madde yok mudur?"

İşte, İhtilâlciler onu, Türk milletinin liderlerinin Kürtlüğe reva gördüğü medeni ve milli hakları istemek ve savunmak amacındadırlar. Biz Kürt aydınları, Kürtlüğün geleceğine suikast edilmemek şartıyla müthiş ve müfrit Cumhuriyet ve uygarlaşma taraftarıyız..." (Bkz. M. Bayrak: Age, 494) Kürt aydınları, tersi durumda neler olabileceğini oğünden söylemiş ve uyarılmışlar:

"Aksi takdirde, mevcut politikanın ve durumun devam ettirilmesinde ısrar edilirse, Kürdistan veya Şarkî Anadolu kıtası büyük bir kin ve kırgınlık yuvasına dönecektir..."

Ne dersiniz, kim haklı çıktı acaba?.. Bilimsel gerçeklik mi yoksa resmi tarih mi?..

Eli ŞEMDÎN

Eli ŞEMDÎN

Kovara DENG

Pirsa kurdî li Sûriya ber bi paşve diçe

Di 15.3.2011'an de, xwepêşandanan li dijî rêjîma Sûriya bi berfirehî destpêkir û miletê Kurd jî wek hemî pêkhatiyên welêt bi germî beşdarî wan xwepêşandanan bû û tevgara wî ya siyasî jî xwe wek beşekî giring ji oposiyona Sûrî da nîşandan, û bi xurtî beşdarî hemî civîn û konfiransan bû, ku li ser kirîza Sûrî hatin li darxistin. Yek helwêstiya Kurdî jî ta astekî baş hatibû bi dest xistin di çarçewê Encûmena Niştimanî Kurdî li Sûriya (ENKS)'de, ku di (26.10.2011)'an de hatibû damezirandin û hemî hêz û rêxistin û kesayetiyên Kurdî li Sûriya ji bilî PYD, di bin sîwana vê Encûmenê de kom bûbûn. Evê yêkê derfeteke zêrîn ji pirsa Kurdî re li Sûriya da peyda kirin, û hebûna miletê Kurd li Sûriya wek netewa duwem xiste bin roniyê de.

Lê mixabin ev derfeta zêrîn nehate bi dest xistin û qazanc weke pêwîst jê nehate kirin. Ew jî bi sedema nakokiyên Kurdî-Kurdî û dabêş bûna tevgera Kurdî li ser dû bereyên şer ku li Sûriya bi rêve diçû, bereya rêjîmê û hevbendên wê û bereya bi nav oposisyon û hevbendên wê. Şerê herdu bereyan li navçeyên Kurdî li Sûriya bi destê PYD û ENKS dihat bi rêve birin, di encam de yek rêzî û yek helwîsta Kurdî ji dest çû û her yek ji van herdu aliyên Kurdî pirsa Kurdî ya Sûrî pişt guh xistin û dane ji bîr kirin û taybetmendiye xebata miletê Kurd li Sûriya winda kirin. Di bin bandora siloganên Kurdistanî de û şerê xwe jî di bin siya al û simbolên Kurdistanî de germ û gurtir dikirin û hêdî hêdî herdu aliyên biryara xwe ya serbixwe winda kirin û dane destê hêzên derekî yên Kurdistanî û navçeyeyî û li gor bercewendiyên wan aliyên karê xwe bi rêve birin.

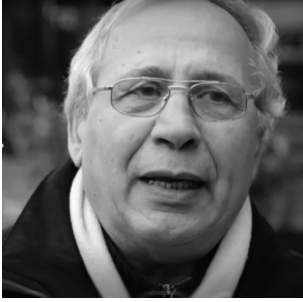
Dagîr kirina Efrînê ji aliyên rêjîma Turkiyê ve, nimûneyeke tal û dilêş e di vî warî de, ku vê rêjîmê bi tang û topên xwe hat ev bajarê Kurdî bi alîkariya oposisyona Sûrî û hêzên çekdar û tûndrew yên bi navê "Supayê Azad" û li jêr çavdêrî û bê dengiya dewletên zilhêz de ev bajar talan û wêran kirin. Vê oposisyona nijadperest, ku ENKS, ta vê kêlikê jî hîna beşek e jê, bi zelalî da nîşandan ku gelekî xerabtir û diwartir e ji rêjîma BAAS, derbarê hebûna Kurd û mafên wî yên netewî da.

Îro jî vaye Rûsiya û Emerîka, dixwazin şerê çekdarî li Sûriya bidin rawestan li qazanca bercewendiyên xwe û dest bi qonaxa çareseriya siyasî bikin li ser bingeha mana Beşar El-Esed. Kurd jî ji vê pêvajoyê dûr in û ji destkeftiyên wê bê par in, ew hemî qurbanî û şehîdên ku di şerê DAIŞ'de hatin pêşkêş kirin, mixabin li ser erdê hiç qazancek bo Kurd bi dest neanî, û miletê Kurd jî di nava du kevirên aş de, bi tenê êş û azara penaberî û talanî û kuştin û şewata dexil û danê xwe dikişîne.

Kevirê dagîrkirina Efrîn û hereşê wê yên berdewam li ser navçeyên Kobanê û Cezîrê û kevirê rêjîma Sûrî ku roj bi roj xurttir dibê û bi hemî hêza xwe dixwazê navçeyên Kurdî vegehinê jêr desthilata xwe, miletê me yê Kurdî jî li bendî herdu aliyên e, ku ENKS û PYD dawî bi şerê xwe yê "Mehmûdkî û Et-mankî" binin, û guh li banga yek rêzî û yek helwîstiyê bikin, û dev ji van nakokiyên bê encam berdin.

**Endamê Mekteba Siyasî ya Partiya Demoqrata Pêşverû ya Kurdî li Sûriya û Nûnerê Partiyê li Herêma Kurdistanê Iraqê.*

Bir belediye seçimi, çelişkiler ve çözüm önerileri

Munzur ÇEM

Munzur ÇEM

Kovara DENG

Devlet ve onun partileri bir yana, HDP`nin Dersim`de seçimi kaybetmesinden mutluluk duyan bir “sol” kesim olduğu aşikardır. Elbet her kes gibi, destekledikleri adayın seçimi kazanmasından sevinç duymaları kendileri açısından çok doğal bir şey. Ne var ki kaybetme ve kazanmanın nedenleri üzerinde dururken ortaya konan kimi görüşler tartışma götürür niteliktedir. Örneğin, üstü kapalı veya açık şekilde bu başarının “Komünist düşüncenin zaferi, onun, HDP şahsında Kürt yurtseverliğini yenilgiye uğratması” şeklinde lanse edilmeye çalışması, gerçek durumu yansıtmaktan uzaktır.

Şurası açık, sol düşünce 1965-1980 döneminde Dersimli gençlik arasında ciddi ölçüde etkili oldu. Sadece Türk Solu olarak adlandırılan kesim değil, Kürt yurtsever mücadelesinde yer alanların da büyük kesimi sol, hatta Marksist-Leninist çizgide oldukları iddiasındaydılar.

Uluslararası düzeyde sola damgasını vuran Sovyet-Çin çatışmasının yansımaları bir yana, Türk sol örgütleriyle Kürt yurtseverleri arasında çelişki, Türkiye Kürdistan`daki somut durumun analizi, örgütlenme dahil devrimci düşüncenin pratiğe yansıtılması yol ve yöntemleriyle ilgiliydi.

Baskı altındaki halkların kurtuluş mücadelesine baktığımızda sosyalist ve komünist düşünceye sahip olanların, bu mücadelenin ön saflarında yer aldıklarını görürüz. Onlar içerisinde kendi halkının tarihine, dil ve kültürüne sırtını dönen, ona sahip çıkmayan kimseye rastlamıyoruz. Ama sol örgüt saflarında yer alan ve kendilerini “sosyalist” ya da komünist olarak nitelendiren Kürtlerin durumu böyle olmadı. Onlar bütün bu değerlere ilgisiz kalmakla yetinmediler, büyük bir kesimi aktif şekilde onlara karşı çıktı, dört dörtlük bölücü, asimilasyoncu bir rol oynadı. Bu kesimin, bu tarihi hatadan dolayı kendi halkına karşı özür borçları olduğu açık. Bu da yetmez, hiç değilse bundan sonra, tersi bir tutumla onun özgürlük mücadelesinde samimi olarak yer almaları, ona omuz vermeleri gerekir. Asimilasyona karşı duruş ise bunun önemli bir halkasıdır.

Ayrıca 1970`lerde, örgütler arası ilişkilerin, dostluk ve dayanışma temelleri üzerinde yürüdüğünü söylemek de mümkün değil. Sol örgütlenme ve mücadele adeta aşiretçi bir nitelik kazanmıştı. Şu bölge benim, öteki bölge senin, falan kesim bizden yani „devrimci“, öteki kesim bizden değil „karşı devrimci“ anlayışı hem sol örgütlerin ken-

di aralarında hem de bu örgütlerin sıradan halka yönelik politikalarında pek çok trajik olayın yaşanmasına neden oldu. Olur olmaz başkalarını ajanlıkla suçlama ve bu suçlamaya uğrayanlara karşı şiddete başvurma adeta günlük yaşamın bir parçası haline geldi. „Muhtar avcısı devrimci“ örgütler bu dönemin ürünleridir. Kürt cephesinde PKK'nın ortaya çıkması ve 1984 çıkışından sonra hızla güçlenip politik gündeme damgasını vurması da ne örgütler arası ilişkilerde ne de halk-örgüt ilişkisinde olumlu yöne bir gelişme yaratabildi.

Ancak 2000'li yıllarda, özellikle de Öcalan'ın İmralı'ya götürülmesinden sonra PKK-sol örgüt ilişkisinde bir yumuşama durumu ortaya çıktı. Bunun bir nedeni, sol örgütlerin PKK karşısında adeta eriyerek girelemeleri, öteki nedeni ise PKK'nın özellikle de legal planda Kürdistan bir örgüt olmaktan uzaklaşmaya başlaması ve „Demokratik Cumhuriyet“ ile başlayan Türkiyelileşmeye doğru yol almasıydı. HDP'nin ortaya çıkması da bu gelişmenin bir sonucudur.

Bütün bu çelişki ve çatışmaları birebir yaşayan ve ağır bedeller ödeyen Dersim halkının durumuna gelince; çok az sayıdaki fanatikler bir yana bu halk, farklı görüşlere kapalı değil. Her Dersimliyle, ona uygun düşmese de herhangi bir konuda rahatça tartışabilirsiniz. Kendisi ile aynı görüşlere sahip değilsiniz ya da eleştiriyorsunuz diye kimse size düşman muamelesi yapmaz.

Bu bakımdan, Dersim halkı için TKP adayı da öteki adaylar gibi kendilerinden biriydi ve her kes kadar o da seçimlere katılma hakkına sahipti. Maçoğlu'nun seçimi kazanması, komünist-komünist olmayan şeklinde bir tercih değil, yerel etkenlerin sonucudur.

Maçoğlu, bir önceki dönemde Plur (Ovacık)'da iyi bir belediye yöneticiliği örneği ortaya koymuştu. Kendisi ayrıca halka oldukça yakın durmasını bilen, her davranışında onlardan biri olduğunu göstermeyi beceren, gizlisi-saklısı olmayan popülist biridir. Onun başarısına, HDP çevresinden kaynaklanan

kimi yanlışlar ve yetersizlikleri de eklemek gerekir. Kaldı ki seçimler demokratik bir ortamda yapılmadı. Devletin HDP'ye karşı estirdiği sınırsız baskı ve terör bilinmeyen bir şey değil.

Kimseye akıl vermeye kalkışmak gibi bir düşüncem yok ama yeri gelmişken HDP'nin mahalli yönetimlerle ilgili yapabilecekleri konusunda kimi önerilerimi sıralamak istiyorum.

Bence HDP, son belediye seçimlerinde hem seçimin yapıldığı tek tek birimler hem de Türkiye'nin idari yapılanması ile ilgili ciddi projelerle ortaya çıkmalıydı. Bunlar, şeyler olmasalar bile yapılmalıydı bu. „Tecriti kiralım“ kapanına sıkışmış olan parti, büyük kentlerde CHP adaylarını destekleme kararı ile kayyum politikası dışında doğru dürüst somut bir öneri bir proje ortaya koyamadı, adeta pusulasız gitti seçimlere.

Ben, bağımsız bir Kürt devletini, Kürt sorununun en doğru, en gerçekçi çözüm modeli olarak görenlerdenim. Bu, her halk gibi Kürt halkı bakımından temel bir haktır. Bunun, Kürtlerin ezici çoğunluğunun yüreğindeki temel özlem olduğuna da kuşku yok. Ama HDP yönetiminin programsal olarak bağımsız Kürdistan diye bir istemi olmadığı biliniyor. O, Kürt sorunun çözümünü „Demokratik Cumhuriyet“ ile halletmek istiyor. Peki Demokratik Cumhuriyet nasıl bir şey, HDP bakımından bu belirsiz.

KCK'nin konuya ilişkin açıklamalarına bakılırsa, bu önerinin Kemalist modelin bir versiyonu olmaktan öte bir şey olmadığını söylemek yanlış olmaz. Bu nedenle, HDP'nin de bu bakımdan iradesini açıkça ortaya koyması gerekir. Bir hareket, bir dava için en tehlikeli şeylerden biri muğlaklıktır. Siyaset boşluk kabul etmez.

Kuşkusuz, Kürtlerle Türklerin barış içerisinde yan yana yaşayabilecekleri demokratik bir devlete sahip olmak teorik olarak mümkün. Böyle bir sistemin olmazsa olmaz koşullarını ise şöyle sıralayabiliriz:

- Değişik halkların,
- Farklı inanç mensuplarının,
- Kin, nefret ve düşmanlaştırma üzerine inşa edilmiş ırkçı-faşist görüşler dışında kalan düşüncelere sahip insanların hayatın her alanında; yani kültürel, demokratik ve siyasal açıdan eşit olmaları ile mümkün olabilir. Modelin pratikteki şekli ise adı ne olursa olsun federal ya da konfederal bir yapıdır. Belçika, İsviçre, ABD, Hindistan ve Kanada örnekleri böyledir.

Kürt sorununun nihai çözümü bir yana, mahalli idareler planında atılması gereken adımlarla ilgili olarak şöyle bir öneri paketi sunmak mümkün.

1) Anadilde eğitim hakkı başta olmak üzere Kürt halkı ile ulusal azınlıklar için dil, kültür ve kimliğe ilişkin talepler,

2) Devlet dinine mensup olmayan kesimlerin inanç ve ibadet özgürlüklerine ilişkin somut istemler,

3) Türkiye'nin idari yapılanması ile ilgili yepyeni bir model.

Örneğin:

- Türkiye'nin federal bir devlet haline getirilmesi, vali ve kaymakam gibi yöneticilerin, görev yapacakları yerlerin halkı tarafından seçilmeleri,

- İspanya örneğinde olduğu gibi federal polis ile yerel polisin birbirinden ayrılması, askeri birliklerin sayısı ile görevlerinin tümüyle yeniden belirlenmesi, kışla ve garnizonların kent dışına çıkartılmaları, Kürdistan'da halka karşı tam bir tehdit niteliği taşıyan sivil ve askeri gösterilerin yasaklanması,

- Yerel polis ve jandarma teşkilatlarında görev alacak olanların, o yörenin halkına mensup kişiler olmaları.

4) İnançlar arasında tam bir eşitliği hedefleyen somut projeler,

5) Ekonomik alanda kalkınmayı ve yaşam düzeyini yükseltmeyi hedefleyen özel prog-

ramların ortaya konması. Örneğin, günümüzde dünyanın birçok ülkesinde hükümetler gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere kaynak aktararak, bölgelerarası gelişmişlik düzeyinin eşitlenmesi için çaba harcıyorlar. HDP, pek ala bunu da somut bir talep olarak gündemine alabilir. Buna bağlı olarak bölge bankalarının kurulması, madenler, enerji üretim işletmeleri (barajlar gibi) ile devlete ait ya da dışarıdan gelen özel ticari işletmeler ve benzeri alanlarda elde edilen gelirin belli bir oranının bölgede harcanması zorunluluğunun getirilmesi gibi.

Dersim Belediyesine gelince;

Herkesçe bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kurulduğundan bu yana Dersim halkına karşı soykırım düzeyinde bir zulüm politikası izliyor. Zamana göre inişli-çıkışlı olsa da onun ırkçı-sömürgeci ve asimilasyoncu karakteri hiç değişmedi. Bu politikanın nedeni elbet sınıfsal çelişki ya da sınıf mücadelesi değil. Bunun nedeni, Dersim halkının dil, kültür, kimliği ile dini inancıdır. Dersim halkı, sahip olduğu bütün bu değerlerle devletin benimsediği Türk-İslam sentezi kalıbına uymuyor ve bu nedenle de onun gözünde hep suçlu durumdadır.

Bu bakımdan olmayan çelişkiler yaratıp boş hayaller peşinde sürüklenmek, Dersim halkına bir şey kazandırmaz. Tıpkı bugüne kadar kazandırmadığı gibi. Dersim halkı üzerindeki zulmün adı ulusal baskıdır ve nihai çözümü de Kürt halkının tamamını kapsayan ulusal-demokratik bir programın başarıya ulaşması ile mümkündür. Ama bu, gerçek bir özgürlüğe kavuşana kadar yapılacak bir şey olmadığı anlamına gelmez. Tersine yerel düzeyde yapılabilecek çok şey var ve bu anlamda bölgede önemli adımlar atılabilir ki zaten konu Dersimliler arasında da tartışılıyor. Örneğin, Can Kasapoğlu bir süre önce Özgür Politika gazetesinde yayınlanan bir makalesinde Dersim Belediyesine „Devrimci Birliği” gerçekleştirme modeli öneriyordu.

Ben ise bu modeli doğru bir tercih olarak görmüyorum. Bunun bir nedeni, „devrim” ya

da „devrimcilik” adına bu güne kadar yapılanlar hakkında halkın iyi bir izlenime sahip olmaması. Toplumun geniş bir kesimi için bu sloganlar bir ürkme ve geri çekilme nedenidir.

Beri taraftan bu tür birlikler dışlayıcı, safları daraltıcıdır. Bugüne kadar ki pratiğin de gösterdiği gibi böylesi birlik girişimleri, örgütsel çıkarların halkın genel çıkarlarının önüne geçmesinde yol açar, slogancı kısır tartışmalar büyük zaman ve emek kaybına neden olur. Bu nedenle „Devrimci Birlikler”i değil, geniş kitlesel desteğe dayalı demokratik birlikler, yerel düzeyde Dersim halkının çıkarlarına daha uygun düşer kanısındayım. (1) Örneğin, kültür Festivallerinde bile CHP’yi ve onun tabanına karşı dışlayıcı bir tutum takınmak, bana göre yöre koşullarında gerçekçi değil. Birlikte her şeyi yapamazsanız bile yapabileceklerinizi yapmaktan kaçınmamanız gerekir.

Bu çerçevede, Dersim Belediyesi’nin başarıya ulaştırmaya çalışacağı işlerle ilgili görüşlerimi şöyle sıralayabilirim:

- Alt yapı hizmetlerinin yeterli bir düzeye çıkartılması,

- Sınırsız asimilasyona karşı, ciddi bir program ortaya konması ve bunun günlük hayatta gerçekleşmesi için çaba harcanması. Bunun pratik anlamı, dil, kimlik, tarih ve inanç dahil kültür alanında alabildiğine aktif bir tutum içerisinde olmak ve buna karşılık devletten gelebilecek baskı ve engellemelere karşı Dersim halkıyla birlikte direnmek gerekir.

- Dersim halkının, dışarıdan kahraman ithal etmeye ihtiyacı yok. Bu topraklar, bir kahramanlar diyarıdır. O ulusal kahramanları hatırlamak, anmak ve yaptıklarını ortaya koyup yeni nesillere aktarmak başlı başına önemli bir görevdir.

- Küçük esnafı kollayacak ve koruyacak ekonomik önlemler,

- Daha iyi bir sosyal yaşam için çaba harcamak. İşsizliğe, uyuşturucu kullanımı ile fu-

huşa karşı mücadele, gençlik, kadın ve yaşlı kesimin sorunların çözümü, Belediyenin olmazsa olmazları arasında yer almalıdır.

- Geleceği düşündüğümüzde, turizmin Dersim halkının ekonomik ve sosyal yaşamında çok önemli bir sahip olacağını söyleyebiliriz. Bu bakımdan öteki kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği yapılarak konuya ilişkin bir makro plan yapılabilir ki doğayı korumak, böyle bir çalışmanın köşe taşlarından biri olması gerekir. Yine, Dersim merkezde (Mamekiye’de) ciddi bir betonlaşma sorunu var. Bunu göz önüne aldığımızda, olağanüstü derecede güzel Dersim vadilerinin tehdit altında olduklarını söyleyebiliriz.

- Son yıllarda ticari meta haline gelmiş olan ve doğal halde yetişen hêluge ya da gulike, poxk, riveşi, sungî gibi bitki türleri, bilinçsiz kullanım yüzünden yakında yok olma tehlikesi ile yüz yüze gelebilirler. Halk, bu tehlikeye karşı uyarılıp eğitilmeli, hazır halde olanları toplamanın yanı sıra bunları bizzat üretmeye yöneltilmelidir. Kaldı ki aynı sorun sadece Dersim’le sınırlı değil. Ülkemizin dağlık olan öteki yöreleri (Çewlig, Muş, Erzurum, Ağrı, Bitlis, Van, Hakkari) için de söz konusudur.

- Yabani hayvanlar, avcılık yüzünden ciddi bir tehdit altındalar, buna karşı hem halk uyarılıp eğitilmeli hem de öteki türden kararlar alınıp uygulanmaya çalışılmalı.

- Kutsal yerlerin gürültülü, alkol ve yemek kokan ticari yerler haline gelmelerinin önüne geçmek gerekir. Buralar, doğal hali bozulmamış, alabildiğine temiz ve sakin ibadet yerleri olarak kalmalıdır. Bu çerçevede, kahve ve restoranların bu gibi yerlere belli bir uzaklıkta olmalarını sağlamak gerekir.

İnanalım ya da inanmayalım fark etmez; Alevilik halkımızın dini inancı, kültürünün önemli bir halkasıdır. Bu inanca karşı, devletten beslenen sistematik bir asimilasyon kampanyasının yürürlükte olduğunu söylemeye gerek yok sanıyorum. Örneğin, Dersim’de şu an „Hacı Bektaş Veli

Kültürünü yaşatma ve Yayma Derneği” adı altında faaliyette bulunan bir Cemevi var. Cemevi olarak anılsa da aslında Dersim’e yabancı minaresiz bir cami, bir misyonerlik merkezidir. O ve onun gibi asimilasyoncu kurumlara karşı halkımızın geçmişten bu yana taşıdığı inanca, yani gerçek Aleviliğe uygun kurumlar oluşturulması, bu çerçevede halkı aydınlatıcı çalışmalar yapılması, tıpkı dil, kültür ve kimliğe ilişkin çalışmalar gibi önemlidir.

Gerçek şu ki Dersim’in bütün bu alanlarda çok ciddi bir silkinmeye ve atağa geçmeye ihtiyacı var ve belediyeye bu konuda büyük görevler düşmektedir. Belediye, örgütlü-örgütsüz fark etmez; geniş kesimleri kapsayan bir toplumsal uzlaşmayı gerçekleştirebilme-

li, kısa ve uzun vadede yapılacak çalışmalara ilişkin somut ve net bir program ortaya koymalı, mahalli idarelerin görev ve yetkileri çerçevesinde Dersim halkının kendi kendisini yönetmesi için ne gerekiyorsa yapmaya çalışmalıdır. Böyle bir demokratik mücadelenin, Dersimliler kadar uluslararası çevrelerden destek göreceği ise açıktır.

(1) Geçmiş yıllarda bir kaç kez „Munzur Festivali”ne katıldım ve konuyla ilgili değerlendirme niteliğinde yazılar yazarak önerilerde bulundum. İlgi duyanlar İBV yayınları arasında çıkan, „Hewraman-Dersim Sırrı” isimli kitabının 127. sayfasında yer alan „Munzur Fetsivali`nde” başlıklı makale ile 181. sayfada yer alan „Bir Dersim Gezisi Ve Munzur Festivalinden İzlenimler” adlı yazıya bakabilirler.

Kuantum teorisi ve ötesi

Mazhar KARA

Kuantum fiziği kafanızı karıştırmadıysa, onu tam olarak anlamamışsınız demektir...

Niels Bohr - Fizikçi

Mazhar KARA

Kovara DENG

Yakın bir tarihe kadar Kuantum teorisi, daha çok akademik çevrelerin ve dünya siyasetine yön veren devletlerin, bunlara bağlı siyasal kurum ve kuruluşların ve önemli bilimsel kurumların gündemindeydi. Ancak, kuantum teorisi eksenli bilimsel çalışmaların hız kazanması, etkisini ve etkinliğini dünya satında hissettirmesi nedeniyle bu aralar felsefenin, dünya ekonomi politığının ve kültürel dinamizminin merkezindeki bir kavram halini aldı.

Yerel ekonomik ve sosyal gündemlerimizin ağırlığı düşünüldüğünde bizim için halen tali bir mesele, uzak bir gündem gibi görünüyor. Diğer bir deyişle, yakın geçmişe kadar bütün toplumsal sorunları bir çırpıda çözeceğine inandığımız, bütün meselelerin tek ilacı olarak gördüğümüz siyasal ideolojiler kadar siyaset ile ilgili görünmüyor. Buna karşın, bu kuramın insanlığın bugününü ve geleceğini yakından ilgilendiren, onu derinden etkileyen bir kuram olduğundan kuşku duyulmaz. Böyle olması nedeniyle de ekonomik, siyasal ve kültürel gündemimizin önemli başlıklarından biri olmayı çoktan hak etmektedir. Bilimsel açıdan bu alanda ön açacak potansiyeli taşımadığımız açıktır. Ancak bu alanda yapılacak çalışmaların yaratacağı her bir ge-

lişmeden direk ya da dolaylı olarak ciddi bir bicide etkilemekteyiz. Bundan kaçış yok. Öyleyse konu, bizi sanıldığından daha büyük bir ölçüde ilgilendirmektedir.

Bizim gibi çok boyutlu yaralı toplumlar derin acıları, kanayan yaraları ile meşgulken, dünya sosyoekonomik politığına yön verenlerin gündeminde daha başka kavramlar, konular, çalışmalar olur. Onlar açısından bugüne değin gündemlerinin baş maddesi, her zaman bilimsel bilginin muazzam gücüne ulaşmak, onun daha etkili ve verimli kullanılması meselesi olmuştur. Bu çevrelerin bilime verdikleri bu büyük önem, bu alanda yaptıkları büyük yatırımlar sayesinde, 1990'ların başından bu yana klasik fiziğin bilinen yasaları aşılmış, atom fiziği, kuantum fiziği alanında önemli çalışmalar yürütülmüş, önemli teoriler geliştirilmiştir. Bu gelişmeler uluslararası siyaseti, ticareti ve kültürel dinamizmi derinden etkilemiştir. Bunun yarattığı bilimsel, ekonomik ve sosyal dinamizm, dünya siyasetine yepyeni nitelikler kazandırmıştır. Ancak, bu büyük gelişmeler eş zamanlı olarak bütün dünyada aynı hız ve etkinlik ile ilerlemediği için aynı zamanda çarpık bir ekonomik ve toplumsal gelişmeyi de beraberinde getirdiği gözlenmektedir.

Bu nedenle de, yüzyılı aşkın bir süreden beridir bu yaşlı dünyanın her bir yerinde, coğrafyasında insanlar başka başka gündemler yaşamaktadırlar. Kimi toplumlar fiziğin güncel meseleleri ile ilgiliyken, kimi toplumlar kendi metafiziklerinin kalıplarını kalınlaştırmakla, güçlendirmekle meşguller. Onlar, bu muazzam bilimsel gelişmelerin yarattığı büyük olanakları bu alanda kullanmaktadırlar.

Yüzyıllardır bu süreç böyle ilerlemektedir. Ve yüzyıllardır dünyanın ekonomik, siyasal, kültürel ve sanatsal gündemine olumlu bir tema ile belirgin bir rol alamıyoruz. Bunun başlıca nedenlerinden biri, bizim doğmalarla bezenmiş ekonomik-politik ve kültürel hayatımızın sürekli kendini tekrar eden, bir kısır döngü yaşamasıdır. Değişimi sağlayacak toplumsal dinamizmi bir türlü yakalayamadık. Fasit daire içindeki devinimimiz aynı enerji seviyesinde çırpınır durur. Bir türlü bir üst enerji seviyesine çıkmayı başaramamaktayız. Oysaki biz insanların ve diğer canlı ve cansız varlıkların temel yapı birimi olan atomun dahi bir değişim, bir dinamizm içinde olduğu anlaşılmaktadır. Atom çekirdeği etrafında belirli enerji seviyelerinde bulunan ektronlar (quanta) bir enerji katmanından başka bir enerji katmanına geçerken muazzam bir enerji açığa çıkarmaktadırlar. Kuantum teorisinin ana esprisi de budur. Yani her değişim yeni bir enerji ile açığa çıkmaktadır.

Oysa biz fasit dairemiz içindeki rutin tekrarlarımızı yaşarken, uygar dünya aklın ve bilimin ışığı altında ileriye doğru hızlı adımlarla yol alıyor.

Misal, 21 yy da Kürt halkı kendi anadilde eğitim hakkından yoksundur. Onun gündeminde temel insan haklarının başında gelen bu temel hakkı özgürce kullanmak için çileli bir mücadele iken Avrupa da Big Bang (Büyük Patlama) deneyi gerçekleştirildi. Bu da tarihin garip bir cilvesidir işte. Bu muazzam bilimsel gelişmeler ile bu geri ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler eş zamanlı yaşanıyor.

Biz ulus olarak, küçük evrenimizde en temel haklarımızı özgürce kullanma gücüne, enerjisine ulaşamamışken dünya-

nın başka bir yerinde, başka insanlar Big Bang deneyi ile tüm evrenin sırrını çözmeye çalışmaktadırlar. Evrenin ortaya çıkarıldığı Big Beng (Büyük Patlama) anını modelleyen bir Big Beng deneyi bunu amaçlamaktadır. Bu deney ile 13,7 milyar yıl önce gerçekleştiği tahmin edilen Büyük Patlamanın meydana geldiği anın hemen sonrasındaki koşulların anlaşılması hedeflenmektedir. Bundandır ki, bu deneyin sonuçları yeryüzündeki yerleşik inanç sistemlerini derinden sarsmaktadır.

Çocuk yıllarında Aya gidildiğine ilişkin haberlerin bizim küçük evrenimizde, bizim büyük ulemamız! arasında nasıl derin! bir felsefi tartışmaya neden olduğuna tanıklık etmiştik. Şimdi ise, tanıklık etmekteyiz kuantum teorisi ise bu bağlamda dünya ölçeğinde derin bir felsefi tartışmaya kaynaklık edişine.

Bu tartışmalar, Kuantum Teorisinin dünya gündemini belirleyen önemli konuların başına taşınmasının en önemli olan yanı budur. Fizikçi olarak, Deng okurları için hiç değilse konu ile ilgili gelişmeleri ana hatları ile Deng'in sayfalarına taşıma sorumluluğu duydum.

Politik tartışmalarımızı, ülke ekonomi politikası, sosyolojik tahlilleri yaparken hep "iletişim çağı, bilişim çağı" kavramları ile söze başlarız. Bu karamlar, bildik bilimsel kavramların aksine çok boyutlu kavram, çok fazla ötesi berisi, girdisi-çıktısı olan kavramlardır.

Bilişim (information) terimi; bir sistemin sahip olabileceği veya taşınabilen, kodlanabilen (yüklenebilen) her türlü bilginin edinilmesi, kullanılması, işlenmesi, aktarılması ve depolanmasıyla ilgili bütün uğraş ve eylem anlamında kullanılır.

Bu kavram aynı zamanda bir sisteme tekabül eder. Günlük yaşamdaki sıradan işlevleriyle; hava, su ve ışık, bilgi depolama ve işleme özelliği olmayan doğal bilgi taşıyıcı sistemlerdir. Fakat bilişim kuramı anlamındaki sistem; bir biyolojik sistem, herhangi bir organik yapı veya çeşitli elektronik aygıtın bileşimi olan kişisel bilgisayarımız gibi karmaşık bir fiziksel sistem de olabilir.

Diğer yandan, ilk canlı hücrelerin varlığından beri süregelen biyolojik bilişim hâlâ yoğun olarak ve büyük bir heyecanla araştırılmaktadır. Algılayabilen en küçük mesafeden gözlemlenebilen en uzak mesafeye kadar, doğanın herhangi bir yerinde herhangi bir andaki fiziksel devinimi, hemen önceki başlangıç değerlerine bağlı olarak bu iki mekaniğin yasa ve kurallarıyla açıklanabilecek şekilde gelişir. Henüz tam anlaşılmamış devinimler yeteri kadar araştırılmamış olaylarla ilgilidir.

Şimdi, konunun metafizik yanını da içerecek şekilde ana hatları ile Kuantum Teorisinin tarihsel gelişim süreçlerine ve içeriğine bir göz atalım.

Kuantum teorisinin gelişimi

Kuantum fiziği, atom içindeki “quanta” denilen atom altı parçacıkların davranış ve etkileşimlerini inceliyor. Başka bir bakışla, “kuantum fiziği”ne “atom fiziği” de denilebilir. Newton mekaniği, evrendeki maddesel varlıkların makro ölçekte olan davranışlarını açıklamak için kullanıldı. Ancak, mikro ölçekte evreni anlamaya geldiğimizde Newton mekaniğinin bunlar için yetersiz kaldığını görürüz.

Bir teorinin bilimsel bir veriye dönüşmesinin bazı temel aşamaları vardır. Uygun bir olgunlaşma evresinden sonra her bilimsel kuram, kesin olarak ispatlanmış veya geçerliliği defalarca sınananmış olması gerekir. Bu aşamadan sonra aksi ispatlanana kadar doğru kabul edilir. Bilimsel çalışmalar bunun taşıdığı ilke ve kurallar üzerinde inşa edilir. Bilişim kuramı da benzer bir disiplinin ürünüdür. Bilişim aşaması, söz konusu kuramın artık tam olgunlaşmış olduğunun ilanı, temel yapılarının güçlendirilmesi ve daha kapsayıcı yeni gelişme alanlarının belirlenmesi için de olmazsa olmazdır.

Bugün tam olgunlaşmış ve şu andaki doğa ve evren anlayışımızı şekillendiren iki hareket kuramına, yani iki mekaniğe sahibiz:

- 1-Klasik mekanik
- 2- Kuantum mekaniği

Kuantum fiziği ortaya çıkmadan önce, atomların da Güneş Sistemi gibi makro hareketliliklere benzer biçimde hareket ettiği zannedilirdi. Ancak, bu alanla ilgili araştırmalar ilerledikçe bambaşka ayrıntılar ortaya çıktı. Bu ayrıntılar Kuantum Fiziğinin doğmasını sağladı.

Özetlersek, Klasik mekanik, makroskopik sistemlerle ilgilenir. Böyle sistemlerin fiziksel durumları, onları oluşturan her bileşenin (parçanın, alt sistemin, parçacığın) konum ve hızları (veya momentumları) ile belirlenir. Bunlarla konum ve hız bilgileri, elektrik yüklü nesneler söz konusu olduğunda ise akım ve gerilim bilgileri amaçlarımıza uygun olarak kodlanabilir, işlenebilir ve iletilebilir. Kolumuzdaki saatten kişisel bilgisayarlarımıza varıncaya kadar kullandığımız hemen hemen her araç ve makine böyle çalışır.

Kuantum mekaniği, esas olarak atom ve molekül gibi nano veya daha kapsayıcı olarak mikroskopik sistemlerin hareket kuramıdır. Bu kuramda sistemlerin durumları, sahip olabilecekleri tüm bilgiler ile ilgili olasılık dağılımlarının kompleks olasılık genliği olarak kodlanmış olduğu kompleks durum vektörleriyle tanımlanır.

Kuantum Fiziğine atom fiziği de diyebiliriz dedik. Öyleyse, bu teoriyi anlamak için atom hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Bu nedenle, konunun anlaşılması için öncelikle atom kavramının tarihsel gelişimine kısaca bir göz atmakta yarar var.

Tarihte atom kavramını ilk kez Democritus (Demokritus M.Ö. 460-370- bölünemeyecek kadar küçük öz) anlamında kullanmıştır. Bunun ardından, sırasıyla John DALTON (Can DALTIN 1766- 1844), bütün maddeler atomdan oluşmuştur demiştir. Ardından Marie Curie (1867- 1934), Henri Becquerel (1852- 1908), Josep ohn Thomson (1856-1940), Ernest Rutherford (1871-1937), Niels Bohr (1885-1962) ve Cames Chevdwick (1891-1932) gibi bilim insanları atomun yapısı ile ilgili çok önemli çalışmalar yaparak kendi adları ile anılan atom modellerini ge-

liştirdiler. Modern atom teorisine göre; b-yutları atomun hacmi yanında yadsınacak kadar küçük olan pozitif yüklü Proton ($p(+)$) ve yüksüz Nötron ($n(0)$) adlı parçacıklar atomun çekirdeğinde oluştururlar. Çekirdek, atomun kütesinin tamamını oluşturmaktadır. Negatif elektriksel yüke sahip Elektron ($e(-)$) ise çekirdeğin etrafında katmanlar halinde çeşitli enerji düzeylerinde bulunurlar. Elektronun kütlesi atomun kütesi ile karşılaştığında yok sayılacak kadar küçüktür.

Modern atom teorisinin gelişimi ardından Kuantum teorisi şekillenmeye başladı. Kuantum teorisi madde etkileşimlerinde elektronların hareketlerini inceler. Kuantum teorisi ilk kez 1900 yılında Max Planck tarafından geliştirildi.

Planck, enerjinin “quanta”lar tarafından emildiğini ve salındığını görmüştü. Einstein ise, ışığın “foton” adını verdiği enerji “quanta”larından oluştuğunu ortaya çıkardı. Bohr, fotonların emdiği enerjiyle atom yapısının nasıl istikrar kazandığını modelledi. De Broglie, “quanta”ların dalgalar halinde birbiriyle ilişki içinde bulunduğunu anlattı. Anlaşılabileceği üzere, kuantum fiziğini Max Planck’ın ortaya çıkardığı düşünülse de tek bir bilim insanının değil, birden fazla bilim insanının katkısıyla geliştirilmiştir. Bu alanla ilgili çalışmalar büyük bir hızla devam etmektedir.

Planck, Einstein, Bohr, De Broglie, Schrödinger, Heisenberg, Dirac ve Pauli gibi ünlü bilim insanları bu kuram üzerine çalışmış ve her biri bu çalışmalarından ötürü Nobel Fizik Ödülü’ne layık görülmüşlerdir.

Bu alan ile ilgili en önemli katkıyı kuşkusuz Einstein yaptı. 1905 yılında Einstein, metal yüzeylerden çıkan/yansıyan elektronların ışığı ortaya çıkardığını gösterdi ve buna “foto elektrik etkisi” dedi. Daha sonra, ışığın hem dalgalı hem de düz parçacıklardan oluştuğu ortaya koydu. Bu buluş sonrasında Kuantum fizikçilerini, atom içi parçacıkların sert objelere çarpıp yeni parçacıklar oluşturma ve bu oluşum sonrası yeniden ışığın elde edilmesiyle bu alanda yeni çalışmalara

yöneltti. Atom içi parçacıkların sert objelere çarpıp yeni parçacıklar oluşturma ve bu oluşum sonrası yeniden ışığın elde edilmesiyle birlikte, bu işlemin çok süratle ve ters yönlü akımlarla gerçekleştirildiğinin anlaşılması ise yepyeni bir çağır açtı. Bu sayede, kâinatın başlangıcındaki ortamı yaratmanın mümkün olacağı görüşü oluşmuş oldu.

Bu önemli kabulün ardından, kâinatın başlangıcındaki ortamı yaratmaya karar veren bilim insanları, batılı devletlerin sponsorluğunda CERN’de Big Beng deneyine karar verdiler. Bu büyük deneyin milyar dolarlar ifade edilen bütçesini batılı devletler sağladı. Bu, batılıların bilime verdikleri önemi ifade etmesi bakımında çarpıcı bir örnektir. Galiba batılılarla aramızdaki farkın şifresi de burada gizlidir.

“Matrix” (İletişim yumağı)

“Kuantum çarkı” bize mıknaatısların çalışma prensibini izah ediyor. “Kuantum mekaniği” bir belirsizlik içindeki “matrix”i (iletişim yumağını), izah etmeye çalışır. Bu durum, önce süratle sıçrayan, sonra gittikçe yavaşlayan ama hareketi tam olarak kestirelemeyen bir tenis topunun hareketine benzetilir. Atom altı parçacıkların ve gözlemlenemeyen sistemlerin davranışlarını temel kabul eder. Doğayı ve sistemi değil, insanı esas alır. Felsefe ile ilişkisi daha çok burada karşımıza çıkmaktadır.

Bu özeliğinden dolayı diyebilir ki; Kuantum fiziğinde de, mutlak doğrular yoktur. Tecrübelerden edinilen doğrular vardır. Bu nedenle de, olasılığı kendine yöntem seçen bir kuramdır. **Bir varlığı gözlerken onun gözlem esnasında dahi mutlaka bir değişime uğradığını savunur. Objektif gözlem bile kendi içinde objektif değildir düşüncesi bu kurama bu nedenle hâkimdir.** Klasik fizik insanın dışarıdan gözlem yaptığı bir bilimdir. Ancak kuantum fiziğinde insan bütünü bir parçasıdır, yaptığı hesabın içindedir, bir diğer anlamda, gözlemin içindedir, bu sebepten anlaşılması zordur. Şu çarpıcı örnek hep verilir. Şöyle; Buzdolabının kapağını

kapattığınızda içerdeki ışık söner ama gözlemleyemezsiniz. Işığın söndüğünü bilirsiniz ama gözlemlemeye kalktığınızda ışık yanar.

Heisenberg ve Schrödinger bu hareketin matematiğini hesaplarken, “quanta”ların içinde bulunduğu dalgalar konusunda olasılık hesabı yaptılar ve açıklamalarda bulundular. **Heisenberg’in 1927 yılında açıkladığına göre, atom içi parçacıklar, aynı politikacılar gibi hareket ederler ve tam onları sıkıştırıyım derken, süratli biçimde pozisyonlarını değiştirirler.** “Pauli Prensipleri”ne göre, atom içi parçacıklar, en az enerji harcayabildikleri yörüngelerde kalmak yerine, sürekli değişen yörüngeleri takip ederler.

Elektromanyetizma

Paul Dirac, “elektromanyetizma”yı kuantum fiziğine dâhil etmiş olan kişidir. Birçok bilim adamı atom içindeki parçacıkların bu denli karmaşık bir hareket içinde bulunduktan sonra, yeniden istikrarlı bir rotaya döneceklerini düşünseler de, bu konu henüz ispat edilebilmiş değil.

İşte bu kontrol dışılık, dördüncü boyut olan zamanı devreye soktu. Kuantum fiziğine göre, zamanın iki yönlü bir sokak gibi olduğu ileri sürüldü. Buna göre, zaman boyutu, hem ilerleyen hem de gerileyen yapıdadır. Ancak şimdiye kadar, zamanın sadece ilerleyen yapısı keşfedilebildi.

Kuantum fiziğinin diğer çarpıcı buluşu da birbiriyle hiç iletişim imkânı bulunmayan iki varlık arasında çok önemli korelasyonlar (olasılık kuramında bağlaşımlar) gözlenmesidir.

Şöyle ki; aynı kaynaktan çıkıp, karşı doğrultulara ilerleyen iki fotonun oluşturduğu foton çiftindeki bağlaşımlı (diyalektiği) davranışları örnek olarak verilebilir. Bunlardan biri üzerinde yapılan bir ölçümün hemen öbürünü de etkilediği görülmüştür.

Kuantum fiziği özünde tüm maddelerin, tüm enerji akışının belli küçük ölçeklenebilir temellere ayrılmış olduğunun da kuramıdır aynı zamanda.

Işıktan daha hızlı

Öte yandan, kuantum parçacıklarının hareketinin, zannedildiği gibi ışık hızında değil, ışıktan daha hızlı olduğu ve bu yönüyle de hiçbir “zaman boyutu” taşıdığı ileri sürülmektedir. Sonuç olarak, ölçülemeyen bir boyuttan da bahsediliyor. Paralel kâinatlar görüşü de 1957 yılında bu fıkirden yola çıkılarak ortaya atıldı. Ayrıca, Amerikan fizikçileri Hugh Everett III ve Bryce Dewitt, aynı anda hem ölü hem de yaşayan kâinatların var olabileceğinden bahsetti.

Kuantum fiziğinin temel prensibi evrende enerjinin süreksizliği; kuantlar halinde olmasıdır.

Ayrıca kuantum fiziği, zihinde yarattığı karmaşık algı sebebiyle olacak ki, son dönemlerde sinema sektörünün en çok rağbet gösterdiği alanlardan birisi oldu.

Metafizik ve felsefe ile aynı potada eritilmesi neticesinde kurgulanan pek çok filmin temelinde kuantum fiziğinin ortaya çıkardığı yasalar ve olgular vardır.

Agora, The Fountain, The Butterfly Effect, Cloud Atlas gibi popüler filmler, kuantum teorisinden beslenmiştir. Bu da, kültürel hayatımızı derinden etkileyen bir ekonomi politikası sahne büyük bir sektördür artık.

Sonuç olarak; Kuantum fiziği, metafizikle alakası olmayan, gerçeklik algısını sorgulatan ve bundan mütevellit bilinçsiz ya da bilgiye bir şekilde ulaşamamış kimselerce doğaüstü diye adlandırılan bir kuramdır.

Kuantum fiziği, atomun, maddenin ve hatta evrenin işleyişini bugüne kadar tekrar tekrar yapılan deneylerde ispatlayan; her harfinde gerçek insan zekasının parıltıları görülen, kendi adıma yaşamı ve varoluşumu sorgulatan fiziğin yegâne dalıdır.

Kısacası kuantum fiziği en temel haliyle, mikroskobik seviyedeki her tür madde davranışını açıklayan teoriler bütünüdür.

Kuantum teorisinin dünya ekonomi politiğine etkileri

Şimdi gelelim günümüze. Dünya bilimsel ve endüstriyel devrime benzer yeni bir devrimin, nano-teknoloji devriminin eşindedir.

Bizleri içinde yaşadığımız (klasik) bilişim çağına getiren klasik mekanik geçmişin büyük bilimsel aşamasıydı. Bugünkü çoğu teknolojik altyapının çarkları onun kurallarına göre şekillendi ve ona göre dönmektedir. Onun bu çok önemli işlevini sürgit devam ettirecektir. O, üzerinde yükseldiğimiz güçlü bir zemini sunmaktadır. Yeni ve heyecanlı gelişmelerin buğulu ortamında bulunduğu bu günlerde, yeni bir bilişim çağının yansımalarını da görmekteyiz. Bu da kuantum mekaniğin ekonomik- politik ve kültürel hayatımız içinde tomurcuklanmaya başladığı ve yer yer çiçeklendiği göstermektedir.

Açarsak, nano bir fiziksel büyüklüğün milyarda biri demektir. Örneğin nano saniye saniyenin, nano metre metrenin, milyarda biri anlamını taşır. Maddenin bu boyutlardaki, yani atomik ve moleküler boyutlardaki dinamiklerini, kuantum mekaniği açıklar. Nano teknoloji bir kuantum mühendisliğidir. Bilimsel ve endüstriyel devrimlerde olduğu gibi, dünyanın sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yapısını değiştirecek potansiyele sahiptir.

Gezegeneimizin, dolayısıyla insanlığın geleceği bakımından hiçbir etkinlik nano teknoloji kadar büyük önem taşımamaktadır.

Kuantum fiziğini bilmeden, onun gerekli biçimde kullanmadan; bilgi çağının kapısını aralamak mümkün değildir. Nasıl klasik mekanik, elektrik, termodinamik ve optik bilinmeden mühendis olunmaz ise kuantum fizik bilmeden katma değeri yüksek nano teknoloji üretimi yapılamaz. Sadece bugüne değin büyük çabalarla sıfırdan üretilmiş değerlerin kötü bir taklitini yapar. Nano teknoloji veya bilgi teknolojileri ekonomi literatürüne, **Bilgi Kaynaklı Üretim Ekonomisi** (Knowladge Base Economy) kavramını sokmuştur. Bu, katma değeri yüksek

üretim yapan ekonomi anlamına gelmektedir. Amerika'da ilgili sektörler Silikon Vadisi veya benzeri araştırma geliştirme merkezleri, üniversiteler ile etkileşim halindedirler.

Silikon Vadisi gibi isimler ile anılan bilim köylerinde, üniversite yerleşkelerinde, teknolo-parklarda, araştırma merkezlerinde, atom ve atom altı boyutlarda maddeyi kontrol altına alan nano-teknoloji geliştirilmektedir.

Bu yeni ekonomiye, tablet bilgisayar, akıllı telefonlar ve benzeri katma değeri yüksek yeni ürün tasarlarlar. Çok fonksiyonlu yazıcılar, fotokopi makineleri, yüksek yapay zekâya sahip telefonlar, uzay teknolojisi gereçleri, elektron mikroskobu, teleskop, tıp alanında kullanılmakta olan akıllı görüntüleme cihazları, akıllı molekül yapıya sahip yeni nesil ilaçlar nano teknolojinin ürünüdür.

Bu teknolojiler ise, otomotiv sektöründen havacılık sektörüne, sağlık sektöründen üretim sektörüne, tarım sektörüne kadar bütün üretim ve tüketim sektörlerini o ya da bu oranda etkilemektedir. İnternet ve cps teknolojisi evimizdeki çamaşır, bulaşık, buzdolabı, güvenlik kamerası ve hata elektrikli süpürge makinasına kadar girmiş vaziyettedir.

Sonuç olarak;

Bizler basit sosyal, siyasal sorunlarımızı çözmek için içkin bir kavga ile meşgulken, bilimin bu muazzam gücünü ellerinde bulunduranlar yukarıda saydığım yüksek katma değere sahip ürünleri üreterek bize, tüm dünyaya satmakla meşguller. Bu derin üretim ve tüketim ağları insanlığı yepyeni toplumsal formlara taşımaktadır. Yüksek katma değerli üretim süreçlerinin beraberinde getireceği sosyal gelişmeler, ortaya çıkardığı, çıkaracağı yeni sosyal formlar hakkında kestirimlerde bulunmak sadece sosyal bilimcilerin işi olmamalıdır. Vizyon sahibi siyasetçilerin kestirimlerde bulunarak siyasal stratejileri buna göre kurmaları gerekir.

Aksi taktirde, hedefi ıskalamak, verili siyasal kültürün mevcut labirentleri içinde kaybolmak kaçınılmaz olacaktır.

Salvegera 110an a Rojnameya Serbestî *

Seîd VEROJ

*Sed qa'îme û qesîde kes naykîrrê be pûlê
Rozname û cerîde kewtote qîmet û şan."*

Hecî Qadirê Koyî

Destpêk

Dema behsa dewreya sereke ya rojname û rojnamevaniya kurdan bibe, bêguman divê navê *Serbestî* û xwedîyê wê Mewlanzade Rifat, di xetên pêşî de bêne lêkirin. *Serbestî*, yek ji rojnameya herî temendirêj a salên dawî yên dema Dewleta Osmanî û destpêka sed-sala 20an e

Serbestî, yekemîn rojnameya rojane ye ku bi xweyîti û midurmesûliya kurdekî hatiye çapkirin û weşandin. Weşana *Serbestîyê* dem deman hatibe rawestandî jî, bêtirî diwanz-deh salan berdewam kirîye. Di nav weşanên wê demê yên kurdan de, ji xeynî *Serbestî*, rojname û weşaneke wisa temendirêj nîne. Bêguman di wê dema dirêj de, di polîtîkaya weşana *Serbestî* de jî dewre bi dewre guherîn çêbûne; ku di vê xebatê de ew guherîn, bi ser sê dewreyan ve hatine destnîşankirin. Di dewreya sisêyan de; *Serbestî* wek weşanek bi girêdayî Cemîyeta Tealiya Kurdistanê ve hatiye weşandin. Di dewreya sisêyan de, bi vê yekê ve girêdayî, naverok û temaya nivîsan jî pirr guherîye.

Xwedî û mesulmidurê *Serbestîyê* Mewlanzade Rifat; kesayetekî namdar, mûtefekîr û têkoşerekî girîng ê wê demê ye. Ew, bi xebat û nasnameya xwe ya rojnamevanî, siyasetmedarî û dîplomati tete naskirin. Herweha

hosteyekê polemîkê û xwedîyê qelemeke tûj bû.

Ji destpêkê hetanî dawîyê, siyaseta weşandina rojnameya *Serbestî*, fikir û ramanên Mewlanzade Rifat, guherînên fikrî û siyasî yên ku di

nava demê de bi wî re çêbûne, bi ser sê dewreyan ve hatine parvekirin.

1. Mewlanzade Rifat kî ye?

Mewlanzade Rifat, kurê nivîskarê namdar Abdurrehman Nacîm e. Bi eslê xwe ji başûrê Kurdistanê, ji mîrekên Silêmanîyê ye, endamê malbateke namdar û ji giragirên wî bajarî ye. Ew, nevîyê kesayetîyekî navdarê wê deverê Mihemed Beg e û malbata wan bi leqaba xwe ya Mewlanbegzade tene nasîn.

M. Rifat, di sala 1869an de li bajarê Stenbolê ji dayik bûye. Agahdariyên me yên li ser zarokti, xwendina seretayî û navendî, jiyana wî ya malbatî û perwerdeyî pirr kêmtir in.

"Mewlanzade Rifat Begî Mekteba Hîquqî Şehane xwendîye. Piştî xelaskirina mekte-

bê, demekî di Qelema Matbûatî Ecnebîye de kar kirîye. Ji ber jêhatîbûn û serkevtinên wî, hatiye terfikirin ji bo Qelema Tehrîrat a Muteserrîfîya Beyoglu. Û ji wê şûn ve jî, hatiye tayînkirin ji bo midurîya hepisxaneyê bajarê Sînopê. Li ser şikayeta Muteserrîfîya Sînopê, roja 22yê Tebaxa 1895ê di derheqê wî de lêpîrsîn hatiye kirin û di encama wê de li wî bajarî hatiye girtin... Demekî li Sînopê girtî dimîne, paşê bi biryareke nû wî sirgûnê bajarê Çorimê û ji wê derê ve jî rêdikin Qeyserîyê.” (Issi, 2010: h. 196)

Li gor nivîsandin û ewraqên fermî, M. Rifat hetanî Adara sala 1905an li Qeyserî girtî bûye. Ew bi îdeaya nêzîkbûna bi Sultan Mehmed Reşat re têtê tawanbarkirin û 12 sal ceza ji bo wî têtê birrîn. Ji ber vê, wî bi cezaya sirgûnê rêdikin bajarê Sanaya Yemenê. Lêbelê nayê zanîn ku di kîjan tarîxê de ji Qeyserîyê rêkîrine Yemenê. M. Rifat van rojan di nav tengasîyên gelek mezin û tunebûnê de derbas dike.

2. Derxistina efûyê û vegera ji bo Stenbolê

Piştî îlankirina Meşrûtiyeta Duyemîn (24ê Temûza 1908ê), efûyeke giştî têtê derxistin û wekî gelek sirgûniyan M. Rifat jî vedigere Stenbolê. M. Rifat di bîranînên xwe de li ser îlankirina Meşrûtiyetê û vegera xwe dibêje: “Wekî her kesî, me jî berê xwe da wî bajarî û dixwest gaweke zûtir bigîjin Stenbola ku ji tarîtiya reş a îstibdadê, xweşikayîya xwe ya sirûştî wenda kiribû... Hîn di destpêka rêya hatinê de me digot, ku Sultan Abdulhemîd di meqamê xîlafet û seltenetê de bimîne, ji bo dahatûya welat xeterîyeke mezin e û me jî ditirsîne... Armanca me, rûxandina desthilatdarîya Abdulhemîd bû.” (Rifat, 2010: r. 96-97)

Piştî ku digîjin Stenbolê, li ser rewşa û dîmena siyasî ya wê demê dibêje: “Dema em vegeriyan Stenbolê, rêvebirên Cemîyeta Îtîhad û Terakkî di nav serxoşîya înkîlabê de bûn.” (Birinci, 2001: 381)

Mewlânzade Rifat, ji vegera Stenbolê şûn ve, li hemberî îstibdadê û ji text daxistina Abdulhemîd, dest bi mixalefet û têkoşîneke dijwar dike. Dibêje: “Pêşîyê em bi nefîkirî-

yan re hatin ber hev, bi kurê Şêx Ubeydulahê Nehrî yê Seyîd Abdulqadir Efendî re hevdîtin pêkanîn û me pêşniyara yekîtiyê ji welatîyên ermenan re kir.” (Rifat, 2009: 21)

Di vê navberê de ji aliyê kesên nefîkirî û hin dijrabêrên îstibdadê ve, bi navê Cemîyeta Fedekarên Millet (CFM) rêxistinek hatibû damezirandin. M. Rifat û hevalê wî Hesên Fehmî jî tevli xebata CFM dibin. Di 16yê Îlona 1908ê de, li ser navê cemîyetê, di bin mesûlmidurî û sernivîskarîya Necîp Nadîr Beg de rojnameya *Hukuk-î Umûmîye* têtê neşîrkirin. Piştî ku Necîp Nadîr ji bêgavîyê karê rojnameyê dihêle, li şûna wî endamê cemîyetê Mewlânzade Rifat dibe mesûlmidurê rojnameya *Hukuk-î Umûmîye*.

M. Rifat bi vê pêngavê, cara pêşîyê dest bi xebata weşangerîyê dike û hetanî hejmara şêstî (60), vî karî dimeşîne. Xebata wî ya di nav CFM de, zêde dewam nake û M. Rifat di bîranînên xwe de dibêje: “Me dît ku kesên bîyanî (nenas) tevli Cemîyeta Fedekaran bûne û ji ber vê yekê em ji cemîyetê veqetîyan û me dest bi neşîrkirina rojnameya *Serbestî* kir.” (Rifat, 2009: r. 28)

Bêguman armanceke M. Rifat û hevalên wî û polîtîkayek weşana *Serbestî* hebû. Dema em bala xwe bidin naveroka rojnameyê û çalakîyên M. Rifat, diyar dibe ku li gor rewşa siyasî ya demê, di polîtîkaya weşana *Serbestî* de jî guhartin çêbûne.

Em dikarin polîtîkaya weşana *Serbestîyê*, bi ser sê dewreyan (qonaxan) ve binirxînin: Qonaxa yekemîn, ji destpêka weşana *Serbestî* bigire hetanî pêkhatina Bûyera 31ê Adarê ye; dewreya duyemîn, weşana *Serbestî* ya li Misir, Parîsê û ji nû ve li Stenbolê ye; dewreya sêyemîn jî, karkirina *Serbestî* wek organa Cemîyeta Tealîya Kurdistanê ye.

3. Derçûn û dewreya yekemîn a rojnameya *Serbestî*

Çawa ku li rêzeyên jorê jî hate gotin, di vê xebata berdest de, ji destpêka çapkirina rojnameyê bigire hetanî nefîkirina duyemîn a 21ê Nîsana 1909ê, bi navê dewreya yekemîn a *Serbestîyê* hatiye binavkirin. Politikaya weşana *Serbestîyê*, di vê dewreyê de xwe sipar-

tiye van armanc û prensîbên bingehîn: Weşaneke serbixwe ya bêlayan; parastina nirx û destkevtiyên Meşrûtiyetê; têkbirina Îstibdata Abdulhemîd; di çarçoveya “Osmanîparêzî” de pêkanîna sistema “Adem-î Merkezi”; mixalefeteke çalak a dijrabere desthilatdariya Îtihad û Terrakkîyê; bêyê cudatî xistina di navbera din û unsurên ciyawaz de, parastin û tercumanîya fikrên welatîyên zulmdîtî.

3.1. Xusûsiyetên teknîkî, kunye û ciyê weşandinê

Neşrîyata rojnameya **Serbestî**, roja duşembeya 3yê Teşrîna Sanî ya 1324 (16yê Sermaweza 1908) dest pê dike. **Rojnameya Teawun û Teraqî ya Kurdan** jî, di roja Şemîya 22yê Teşrîna Sanî ya 1324an (5ê Kanûna 1908an) de tete weşandin. Di navbera diroka weşandina her du rojnameyan de 19 roj hene. Hemû hejmarên *Serbestîyê* li ber destê me tune bin jî, ji hejmara 1ê bigre hatanî 498an, hemû hejmarên rojnameyê di kutibxaneya Beyazîd a Stenbolê de peyda dibin. Lêbelê divê li ser rêzehejmarên rojnameyê têbinîyek bête diyarkirin; ji hejmara 245an (31ê Adara 1919) şûn ve di hejmara 1ê Nîsana 1919yê de reqama 456 hatiye lêkirin û hejmarên mayî li gor vê reqamê dom kirine. Bi ihtimaleke mezin li vê derê xeletîyek çêbûye, divê em bala xwe bidinê. Ji xeynî van hejmaran, bi alikariya lêkolîner Murad Issî hejmarên 595, 596, 597, 598, 600 û 601 jî gihîştin ber destê min, lê mixabin di dema pêkanîna vê xebatê de bi tevî hemû hewldanan, min nikarî hejmarên mayî bidest bixim. Li gor agahdariyên heyî, “*Serbestî* li ser hev 770ê hejmar” hatine belavkirin. Li ser bergê hejmara yekê (1.), tarîxa duşembeya 3yê Teşrîna Sanî ya 1324 hatiye nivîsandin û li ser bergê hejmara 601an jî tarîxa yekşema 25ê Nîsana 1920î hatiye nivîsandin.

Li ser bergê hejmara 1ê û di aliyê rastê nivîsa “*Serbestî*”yê de weha hatiye nivîsandin: Yekşem, 3yê Teşrîna Sanî 1324 (16yê Sermaweza 1908); Xwedî û midur: Mewlanzade M. Rifat e; ji bo meseleyên îdarî û karê nivîsê muracatî midur bikin; **Adres:** Di Xana Ferruh Beg de daîreya xusûsî ya li hemberî postexaneya nû; ewraqên ku ji bo rojnameyê

bêne şandin nayin vegerandin. Di binê nivîsa “*Serbestî*”yê de rûmêzek weha hatiye nivîsandin: “*Rojnameyeke rojane ye û bêyî ku li cudahiya cins û mezhebên osmanîyan binêre xizmeta hiquqa hemûyan dike.*”

Li aliyê çepê nivîsa “*Serbestî*”yê jî weha hatiye nivîsandin: Bûhayê abonetiye: “Ji bo welatê Osmanî, Bulgarîstan, Bosna Hersek, Misir û Girîdê salane 180 û şeş mehane jî 90 qurîş e. Ji bo welatên din jî salane 38 frank e. Ji bo îlanan jî miqaweleyên cuda tene çekirin.”

Li ser bergê hejmara 498an jî ev agahdarî hatine nivîsandin: “Xwedî û midurê wê: Mewlanzade Rifat e; rojnameyeke rojane ye û sala wê ya yanzdehemîn e; stûnên me ji nivîsên rêya heqîqetê re vekirîne; nivîsên hatine rêkirin neşir bibin yan jî nebin, nayin vegerandin.” **Adres** û telefona wê jî weha hatiye diyarkirin: “Divan yolunda *Kadınlar Dünyası*’nda bir özel daire/ İstanbul (di rêya Dîwanê de daîreyeke taybet a ciyê kovara *Cîhana Jinan/ Stenbol*), qutiya posteyê 346 û hejmara telefonê jî 2474 e.”

Ji xeynî hejmara 172yan, hemû hejmarên din ên *Serbestîyê*, di qewareyê 40cm x 54cm de hatine çapkirin; hetanî hejmara 190î (31 Tebaxa 1912), her yek hejmara wê 4 rûpel e û di her rûpelêki de 5 stûn nivîs hatine lêkirin. Hejmara 172yan, wek hejmareke taybet hatiye çapkirin; qewareyê wê 13cm x 19cm ye, bi tevayî 32 rûpel e û di şiklê yek stûnê de hatiye lêkirin. Hejmara 7 û 8an, roja 10ê Çirîya Paşîn a 1324an (1908) bi hev re hatine çapkirin. Herweha roj û hejmara 24ê Adara 1325ê dubare û hejmara 140î jî li pey hev du car hatiye çapkirin.

Nivîsên rojnameyê li gor babetên xwe, di bin sernivîsên stûnên cur bi cur de hatine belavkirin. Di bin sernivîsa “*Sîyasîye*” de, meqaleyên sîyasî yên li ser rojevê hatine belavkirin. Di bin sernivîsa “*Hudud-î Dahîliye*” û “*Hudud-î Harîciye*” de jî, nûçeyên hundir û derve hatine nivîsandin. Bi piranî di rûpelên dawî de jî nameyên xwendevanan hatine belavkirin. Di gelek stûnan de nivîsên bêimze hene û di hinek hejmaran de jî stûnên vala hene, ew jî diyar dike ku hin nivîs hatine sansurkirin. Sansur, yek ji zixtên desthilatdariya sîyasî bû

û hemû weşan û rojnameyên mixelif ên wê demê hatine sansurkirin, lêbelê weşanên wek *Serbestî* û wd. ji bi taybetî hatine sansurkirin.

3.2. Nivîsa edîtorîyal û armanca weşanê

Di her hejmarekê *Serbestî* de nivîsa se-reke ya edîtorîyal heye ku bi giranî nêrînên rojnameyê pêşkêş dike. Di hejmara 1ê de nivîsa edîtorîyal bi navê “*Meslek*” hatîye nivîsandin û heman nivîs di hejmara 1., 2., û 3. de jî hatiye belavkirin û di naveroka wê de dibêje: “*Serbestî*, bi hemû wateya xwe ve “hurî” e. Ew dê ji xeta fedekarîya ji bo parastina memleket û îdareya Meşrûtiyetê paşve nemîne. Em dê ji bo ronîkirina hemû xelkê û pêkanîna yekîtiya unsurên ciyawaz ên osmanî bixebitin, di rastiyê de yekwucudiya tevna civakî pêk bînin û karibin xîret bikin ku hêzek li hemberî dijminên xaricî amade bikin. *Serbestî*; dê berdewamî kêmasîyên karmendên dewletê û tevgerên wan ên diji berjewendîyên millî, bi îsrar bîne ziman û tenkîl bike. Herweha dê bi lêkolînan hereketên wisa ji millet re arz bike û “qanûna” ku parastina hiquqa milletê dike, dê bibe rêbera yekane ya hereketa wê.

Serbestî, dê namûs û heysiyetê wek sertas meslekê bibîne... *Serbestî*, wê tenê heqîqetê bîne ziman û li rêya çareseriyên medenîbûna milletê bifikire.

Xulesa *Serbestî*; bi awayekî giştî, bêyê ku cudatiya dîn û unsuran bixe navbera wan, dê bibe parastvan û tercumanê fikrên welatîyên zulmdîtî. Ev e, mesleka wê.” (*Serbestî*, 1908: h. 3)

Piştî ku weşana *Serbestî* dest pê dike, di nav demeke kurt de zixtên desthilatdarî jî pêre tî; doz û cezayên ji bo M. Rifat peyderpey tene birrîn. Ji nûçeyek hejmara 3yan dîyar dibe ku “Xiyaben ji Mewlanzade Rifat Beg ê midurê rojnameya *Serbestî* re 3 meh cezayê hepiskirinê hatiye birrîn.” (Tunaya, 2010: r. 180)

3.3. Kuştina sernivîskarê *Serbestî* yê

Piştî ku *Serbestî* dest bi weşanê dike, di demeke kin de bi xeta xwe ya serbixwe, di nav xelkê de kutleyek pêgirên wê çêdibin û her roj tîrîja wê zêdetir dibû.

M. Rifat û rojnameya *Serbestî*, li hemberê desthilatdariya Îtîhad û Terakkî, bi tevî grub û rêxistinên mixelifên nêzîkê hev, mixalefet û têkoşîneke dijwar kirine. Ji ber vê yekê, zixt û zordestiya li ser mixalefetê her ku diçû girantir dibû; her rojê ku derbas dibû cîayetên siyasî zêdetir dibûn. Di vê pêla terora desthilatdariya Îtîhad û Terakkîyê de, gelek caran rasterast yan jî bi rêya sîxuran, M. Rifat û nivîskarên *Serbestî* yê jî hatibûn tehdîtkirin û gef li wî hatibû xwarin. Piştî van tehdît û gefxwarinan, roja 6ê Nisana 1909ê, Hesên Fehmî yê sernivîskarê *Serbestî* yê li ser pira Galatayê hate kuştin.

Li ser kuştina Hesên Fehmî hefteyek derbas bû, di 13yê Nisana 1909an de bûyerên bi navê “*Vaka 31 Adarê*” rû dan.

Xwedîyê Rojnameya *Serbestî* M. Rifat, ji ber Bûyera 31 Adarê, dîsa rastî êrîşên desthilatdariya Îtîhad û Terakkîyê tê; ji aliyê Dîwana Herbî Urfa ve bi egera têkilîya wî ya bi vê bûyerê re, 10 sal cezayê nefîkirinê jî bo wî tete birrîn, careke din ji begaviyê berê xwe dide welatên bîyanî.

4. Dewreya duyemîn a rojnameya *Serbestî*; çapa li Parîs û Misrê

Li vê derê, ew dema ku bi navê dewreya duyemîn tete binavkirin, ji biryara nefîkirina Dîwana Herbî Urfa ya 21yê Nisana 1909ê dest pê dike û hetanî rawestandina weşana *Serbestî* ya ber bi dawîya sala 1912ê dewam dike.

M. Rifat, hefteyek piştî bûyerên 31ê Adarê şûn ve, mecbur dimîne careke din Stenbolê terk bike. Di 21ê Nisana 1909ê de berê xwe dide Misrê û piştî rêwîtiya 5 rojan digîje Qahîreyê. Li Misrê nexweş dikeve û ji ber nexweşiya xwe derbasê Atînayê dibe. Dema ku ew li Atînayê bû, Dîwana Herbî Urfa ya Stenbolê, biryara destgîrkirina wî derdixe û îlan dike.

M. Rifat, ji demekê kin şûn ve, ji Atînayê diçe Parîsê. Li Parîsê serdana Şerîf Paşa dike. Şerîf Paşa bi xwe jî mixelifekî meşhûr ê wê demê bû û “sala 1909ê li Parîsê bi navê Partiya Osmanî ya Islehata Esasî” (Rifat, 2010: r. 28) partiyek damezirandibû. M. Rifat li wê

derê dibe endamê vê partîyê û li ser ji nû ve neşîrkirina *Serbestîyê*, ew û Şerîf Paşa, di 27ê Temûza 1909ê de peymaneke dualî ya li ser 12 bendan çêdikin. Naveroka peymanê, li ser temînîkirina mesref û politîka rojnameya *Serbestî* bû.

Bi vê awayê *Serbestî*, li Parîsê bi heftane tête weşandin û li ser hev 13 hejmarên *Serbestî* li Parîsê têne çapkirin û paşê ji ber hin nakokîyên navbera alîyan, Şerîf Paşa piştgirîya ji bo çapkirina *Serbestî* qut dike û ji ber vê yekê çapkirina rojnameyê tête rawestandî.

Piştî rawestandina weşana *Serbestî*, M. Rifat dîsa berê xwe dide Misrê. Li Misrê ji nû ve hewl dide ku neşîryata rojnameya *Serbestî* bidomîne û hetanî Sibata 1910an, 7 hejmarên din li vê Misrê çap dike û neşîryata rojnameyê tête rawestandî. Paşê dîsa ji bo çapkirina rojnameyê berê xwe dide Parîsê. Vê carê ji 4 hejmarên din ên *Serbestî* li Parîsê çap dike. Ji çapkirina 4 hejmaran şûn ve, weşana rojnameyê tête rawestandî û ew ji bêgavîyê cardin vedigere Misrê.

M. Rifat bi tevî hemû bargiranî û zehmetîyên nefîkirinê, ji prensîbên xwe yên bingehîn tawîzan nade û bi xwe jî dibêje: “*Me hemû jîyana xwe bi azadî derbas kir. Me azadîya xwe, bawerîya xwe û wijdana xwe nekir malzemyên yekî.*” (Rifat, 2009: r. 89)

M. Rifat, ji Misrê diçe Yonanîstanê û piştî çend mehan ji wê derê ve jî derbasê Îstênbolê dibe. Dema ku tê Stenbolê bi biryara Dîwana Herbî Urfî cezaya îkameta mecbûrî digire û wî rêdîkin bajarê Bûrsayê. Ji demekê şûn ve, guhartineke îdarê çêdibe, Îtîhad û Terakkî ji hikûmetê vedikêşe û bi serokatîya Ahmed Muhtar Paşa hikûmeteke nû tê danîn û efûyek tê derxistin, ew jî dikeve ber vê efûyê û ji Bursayê vedigere Îstênbolê.

Ji bo çapkirina *Serbestîyê* serdana Wezaretê Daxilî dike, lê wezaret destûra weşandina rojnameyê nade. Paşê hin guhartinên qanûnî çêdibin û di encama wê de, roja 29ê Temmûza 1912yê dîsa neşîrkirina *Serbestîyê* li Stenbolê dest pê dike. Mixabin zêde dirêj najo û di 1ê Îlona 1912 de bi biryareke siyasî, neşîrkirina rojnameyê tête rawestandî.

Piştî rawestandina weşana *Serbestî*, sala 1913yê hem di jîyana wî ya şexsî û hem jî ya fikrî de guhartinên girîng çêdibin. Mewlanzade Rifat, sala 1913yê, di 44 salîya xwe de, bi Nûriye Ulvîye Xanimê re dizewice.

Nûriye Ulvîye Xanim, jineke aktîvîst a wê demê bû û bi navê Cemîyeta Mûdefaa-î Hukuk-î Nisvan [Komeleya Parastina Mafê Jinan-KPMJ] rêxistinek qanûnî bi tevî hevalên xwe damezirandibûn û li ser navê vê cemîyetê kovara *Kadınlar Dünyası* [Cihana Jinan-CJ] derdixist.

Nûriye Ulvîye Xanim li ser fikiryata derxistina kovareke wisa dibêje: “Fikra derxistina kovareke wisa, ji aliyê Mewlanzade Rifat ve hate pêşniyarkirin û ji hejmara 163an şûn ve jî ew bi xwe bû mesûlmidurê kovarê.” (Mojab, 2005: r. 86)

5. Guherîna fikrî û siyasî: Ji xêza “Îtîhadî Osmanî” û “Adem-î Merkezi”yê, ber bi parastina serxwebûna Kurdistanê ve

Di sala 1913yê de, di jîyana wî ya fikrî û siyasî de guherînen girîng çê dibin. Wekî fikrîyateke giştî ya gelek rêxistin û rewşenbîrên kurdên wê demê, M. Rifat jî di destpêkê de çareserîya meseleya qewmî-neteweyî, di çarçoveya fikra “Îtîhadî Osmanî” de, bi pêşxistina reforman û naskirina mafê kulturî yê miletên di nav sînorên împêratorîyê de dinirixand.

Ji nivê sala 1913yan şûn ve, êdî “rejîma dewletê di çarçoveya bernameya Cemîyeta Îtîhad û Terakkî de, siyaseteke tundrew a tirk-parêzîyê dimeşîne. Armanca sereke û yekane ya Cemîyeta Îtîhad û Terakkî ev bû; bi awayekî mutlaq tirkîkirin û yan jî bi binî ve tesfîyekirina unsûrên din bû.” (Dêrsimî, 1997: r. 31)

M. Rifat jî di vê pêvajoyê de wekî gelek siyasîmedar û têkoşerên mixalîf, êdî îqna bûye ku ji xeyrî rêxistinbûna milletê kurd û serxwebûna Kurdistanê rê li ber wan nîne.

M. Rifat, di rewşeke wisa de berê xwe ji fikra “Îtîhadî Osmanî” ber bi daxwazên neteweyî yên kurd ve dide. Ji vê demê şûn ve, meyla wî ya li ser meseleya Kurdistanê, têkiliya wî ya bi rêxistin û weşanên kurd re,

kûrtir û berfirehtir dibe. Ev dem û dewreya nû, bi nameya wî ya ji bo kovara *Hetavî Kurd* dest pê dike. Ew di nameya xwe ya ji bo rêvebirên *Hetavî Kurd* de, ji alîkî ve bersiva Abdullah Cevdet jî dide û dibêje: “Nûha wezîfeya me ev e, divê bîzatîhî em kurd bi xwe li çareserîya mesela xwe bigerin. Ew ên ku li pey îdealeke millî baznedin, milleta xwe nas nekin, bê ruh in û di nav koma beşer de pirr bi paş ve mane. Bêruhbûna milletekî tesewîr bikin, mirov çî qas diêşîne... Em dibînin ku hemû milletan ji bo bilindbûn û pêşketinê, ji xwe re helqeyeke neteweyî diyar kiriye. Eger armanceke zelal û diyar li meydana tune be, rêkirina ciwanên kurdan ji bo Anatolyayê bêfayde ye... Divê em berîya her tiştî armancên xwe diyar bikin, zûtirîn dem bi metanet amadekarîya xwe bikin û paşê biçin Kurdistanê.” (Rifat, 1913: *Hetavî Kurd*, h. 2)

6. Dewreya sêyemîn a rojnameya *Serbestî*

Hîç neteweyek nikare hêvî û daxwazên xwe yên pêşkevtinê bi bê rêxistinê û hîç rêxistinek nikare bernamêya xwe bi bê netewe pêk bîne.

(Memdûh Selîm Begî)

Di vê dewreyê de M. Rifat, hem rojnamevan û hem jî sîyasetmedarekî çalak e; wî rasterast di navenda sîyasetê de cî girtiye, yek ji damezirêner û serkirdeyê herî girîng ê tevgera kurd e û karê çapemeniyê jî li ser navê tevgera neteweyî ya kurd dimeşîne. Ew, digel Emîn Alî Bedirxan, yekemîn partîya sîyasî ya bi navê Partîya Radîkala Gel damezirandine û paşê jî bi tevî hevalên xwe beşdarî **Cemîyeta Tealîya Kurdistanê (Komeleya Pêxistina Kurdistanê)** bûne û bi xwe jî dibe endamêkî aktifê navendî yê CTKê. Serokê CTKê, **Seyîd Abdulqadirê** kurê **Şêx** Ubeydullahê Nehrî bû.

CTKê, di roja 17yê Kanûna Ewel a 1334ê [30yê Kanûna 1918] de hatiye damezirandin. Qedrî Cemîl Paşa jî endamê vê rêxistinê bû û di bîranînên xwe de dibêje: “Di dawîya Şerê Giştî de welatperwerên kurd yên li Stenbolê ji bo serxwebûna neteweya Kurdistanê bi navê Cemîyeta Tealîya Kurdistanê (CTK) komeleye sîyasî damezirandin.” (Silopî, 2007: r. 51)

CTKê, ji bo milletê kurd, mafê diyarkirina çarenûsiyê diparêze û dixwaze “Prensîbên

Wilson” ji bo çareserîya meseleya milletê kurd jî bête tetbîqkirin. Ev daxwaz, ji aliyê Şerîf Paşayê nûnerê kurd ve, ji bo Konferansa Aştî ya Parîsê jî tete pêşkêşkirin û dibêje: “Li gor Prensîbên Wilson, mafê kurdan heye ku dewleteke azad û serbixwe damezirînin.” (Şimşir, 2009: r. 305)

Rojnameya *Serbestî*, piştî Şerê Giştî, gihiştîye dewre û statuyeke nûh. Ji vê demê şûn ve *Serbestî*, wek neşrîyateke **Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê (CTK)** tete nasandin. Abdurêhîm Rehmî yê Hekarî di nivîsa xwe ya bi navê “*Kurd û Kurdistan*” de, li ser vê têkiliyê weha dibêje: “Rojnameya *Serbestî*, *Jîn û Kurdistan* ji bo parastina hiquqa me ya millî hatine teksîskirin. Divê mutleqe li her cîyê Kurdistanê bi berdewamî bêne belavkirin, temînkirin û bi dîqet bêne mutalaakirin... Û ji bo ku abonetiya van rojnameyan bêtir bibe, divê ehemîyeteke zêde bête nîşandan û bûhayê abonetiya rojnameya rojane ya *Serbestî* û kovarên heftane yên *Jîn û Kurdistan* rasterast ji bo navenda cemîyeta me bêne şandin.” (Serbestî, 1919: h. 483)

Suleyman Tevfîkê îdarekarê rojnameya *Turkçe İstanbul*ê jî li ser vê dewreya *Serbestî*yê dibêje: “Bi tevî pêkhatina mutarekeyê Mewlanzade dest bi weşandina *Serbestî*yê kir. *Serbestî*, fîkrên Cemîyeta Tealîya Kurd belav dikir.” (Tevfîk, 2011. r. 513-514)

Ji van agahdarîyan diyar dibe ku *Serbestî*, di vê dewreyê de wek weşaneke rojane ya CTKê hatiye neşirkirin.

7. Hinek meqale û nivîsên di nav rûpelên *Serbestî* de

Ji ber ku hemû hejmarên *Serbestî* li ber destê me nînin, li gorî lêgerîna me ya li ser hejmarên berdest, li ser navê Kurd û Kurdistanê hin nivîsên girîng ên li jêrê di nav rûpelên *Serbestî* de hatine neşirkirin.

Di nav rêza nivîskarên vê dewreyê de, navê kesayetiyên wekî M. Rifat, Kamuran Bedirxan, Celadet Bedirxan, Ebdurêhîm Rehmî Hekarî, Bedîûzeman Seîdê Kurdî, Tewfîqê Silêmanî, M. A., Xelîlê Siwêrekî, Îbrahîm Memdûh, Îbrahîm Merdux, Zuhdîzade Ahmed Huseyn, N. N. û wd. hene. Herweha hin

navên maxlas ji wekî “Qabaqulaq” û “Ferîde” hatine bikaranîn. Di vê dewreya nûh de, di nav rûpelên *Serbestî* de gelek nûçe û nivîsên li ser kurd û Kurdistanê hatine çapkirin.

Birrek ji wan nivîs û meqaleyan ev in:

- Kamiran Bedirxan, *Kürdler hakkında [Der heqê kurdan de]* (Serbestî, 1918: h. 181)
- Serbestî, *Bugünkü vazifeler [Wezîfeyên îroyê]* (Serbestî, 1918: h. 185)
- Kamiran Bedirxan, *Kürdistan-1* (Serbestî, 1918: h. 186)
- Kamiran Bedirxan, *Kürdistan-4* (Serbestî, 1918: h. 198)
- Celadet Alî Bedirxan, *Kürdler ve İttihad siyaseti [Kurd û siyaseta îttihadê]* (Serbestî, 1918: h. 209)
- Mewlanzade Diwan-i Harbe Urfî'de [*Mewlanzade di Dîwana Herbî Urfî de*] (Serbestî, 1918: h. 210)
- Kamiran Bedirxan, *Kurdistan* (Serbestî, 1918: h. 462)
- Kamiran Bedirxan, *Kurdistan hakkında selahiyetdar olmayanlar [Ew ên ku di derheqê Kurdistanê de ne selahiyetdar in]* (Serbestî, 1918: h. 470)
- Serbestî, *Kürdler ve Kurdistan: Kürd vatan-daşlara [Kurd û Kurdistan: Ji kurdên welatî re]* (Serbestî, 1918: h. 476)
- Kamiran Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan: Kurdistan'da haleti fikriye [Kurd û Kurdistan: Li Kurdistanê rewşa fikrî]* (Serbestî, 1919: h. 477)
- Serbestî, *Kürdler ve Kurdistan: Kürd hemşirelerimiz [Kurd û Kurdistan: Hemşîreyên me yên kurd]* (Serbestî, 1919: h. 479)
- Serbestî, *Kürdler ve Kurdistan: Kürd muhacirlerinin vaziyeti [Kurd û Kurdistan: Rewşa mihacirên kurd]* (Serbestî, 1919: h. 481)
- Celadet Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan: Kurdistana kurd memurler [Kurd û Kurdistan: Memurên kurd li Kurdistanê]* (Serbestî, 1919: h. 482)
- Abdurehîm Rehmîyê Hekarî, *Kürdler ve Kurdistan [Kurd û Kurdistan]* (Serbestî, 1919: h. 483)
- Celadet Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan: Kurdistana doğru-*

[Kurd û Kurdistan: Ber bi Kurdistanê ve-2] (Serbestî, 1919: h. 484)

- Kamiran Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan: Nazik bir vaziyet karşısında*

[Kurd û Kurdistan: Li hember wezîyeteke nazik] (Serbestî, 1919: h. 485)

- Kamiran Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan: Kurd lisani*

[Kurd û Kurdistan: Zimanê kurdi] (Serbestî, 1919: h. 486)

- Celadet Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan-3 [Kurd û Kurdistan-3]* (Serbestî, 1919: h. 487)

- Cizreli Taceddin Taqî, *Kürd mektubu [Mektuba Kurd]* (Serbestî, 1919: h. 487)

- Serbestî, *Kürdistan Teali Cemiyeti Beyannamesi*

[Beyannameya Cemîyeta Tealiya Kurdistanê] (Serbestî, 1919: h. 488)

- Celadet Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan: Kürdlerde İttifaq*

[Kurd û Kurdistan: İttifaqa di kurdan de] (Serbestî, 1919: h. 489)

- Kamiran Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan: Kurdistana göz dikenler*

[Kurd û Kurdistan: Yên çav berdane Kurdistanê] (Serbestî, 1919: h. 490)

- Celadet Bedirxan, *Kürdler ve Kurdistan: Kürd edebiyatı- Mem û Zîn-I-2*

[Kurd û Kurdistan: Edebiyata Kurdî- Mem û Zîn-I] (Serbestî, 1919: h. 491)

- Sîverekli Hîlmî, *Aziz Kurdistan [Kurdistana Xoşevîst]* (Serbestî, 1919: h. 492)

- Serbestî, *Kürd Teali Cemiyeti'nden [Ji Cemîyeta Tealiya Kurdistanê]* (Serbestî, 1919: h. 595)

- Serbestî, *San Remo Konferansı [Konferansa San Remo]* (Serbestî, 1919: h. 598)

- Mewlanzade Rifat, *Ümitlenelim mi? [Gelo divê em bi hêvî bin?]* (Serbestî, 1919: h. 600)

Ji ber ku hemû hejmarên *Serbestîyê* li ber destê me nînin, agahdarîyên ji Gulana 1920an şûn ve gelek kêma in. Hejmara dawî ya li ber destê me, numro 601 e, di 25ê Nîsana 1920an de hatîye çapkirin û li ser bergê wê dibêje “Sala 12an”.

Piştî ku Îstenbol ji dikeve bin hikmê M. Kemal û hikumeta nû, M. Rifat cardin mecbûr ma ku di dawîya sala 1922an de Îstenbolê terk bike. Vê carê berê xwe daye Binxetê û li bajarê Helebê bi cî bûye. Li gor agahdarîyên Alî Bîrîncî, “Ta ku M. Rifat ji ber sirgûna 150an Stenbol

terk kirîye, neşirkirina rojnameya *Serbestî* jî dewam kirîye.” (Birinci, 2001: r. 19) Lê mixabin hejmarên wê demê li ber destê me nînin.

Encam

Rojnameya *Serbestiyê*, di rêvebirîya M. Rifat de ji diwanzdeh salan bêtir weşana xwe domandiye û rojnameyeke herî temendirêj a wê demê ye. Li ser hev 770ê hejmara hatine çapkirine. Dîroka li ser hejmara 770ê, 14 Rebûlê 1339/26ê Sermawez/Mijdara 1920 e.

Xwediyê rojnameya *Serbestiyê* M. Rifat, şexsiyetekî namdar û girîng ê tevgera nasyonalist a kurd e di destpêka serdema 20an de. Ew, bi nasnameya xwe ya rojnamevanî, nivîskarî û siyasetmedarî têtê naskirin. Digel rojnameya *Serbestiyê*, rêvebirî û berpirsariya derxistina gelek weşanên din jî kirîye. Ji nav wan weşanan ya herî temendirêj *Serbestî* ye.

Herweha ew, têkoşerekî sînornenas û evîndarê azadiyê bû. Van taybetîyan di bîranînên xwe de weha tîne ziman: “Ez evîndarê hurriyetekê bêsinor im, ez dixwazim hemû welatî û hemû mirov, heta dixwazim hemû benî beşer; bi tevî nijadên sipî, zerik û reşik giş bibin hevparê evîna me.” (Rifat, 2009: r. 60-61) M. Rifat wek evîndar û têkoşerekî doza rewa ya milletê kurd û hurriyetê, di rêya vê xebata dîr û dirêj a bînavber de, 8ê Îlona 1930ê li bajarê Helebê di 71ê salîya xwe de çû ser dîlovanîya xwe.

Jêder

1. Pirtûk:

Birinci, A. (2001). *Tarih Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât*, İstanbul: Dergâh Yayınları

Birinci, A. (2001). *Tarih Uğurunda Matbuat Âleminde Birkaç Adım*, İstanbul, Dergâh Yayınları

Cemîl Paşa, E. (1992). *Muhtasar Hayatım*, (Çapa Duyem), Ankara, Türkiye: Beybun Yayınları,

Cemîl Paşa, Q. (Zinar Silopî). (2007). *Doza Kur distan*, Dîyarbekir: Weşanên Bir

Cevdet, Dr. A. (2002). *İttihad Yolu*, A. Meretowar (Amadekar), *Rojî Kurd* (j. 2, r.51-52), İstanbul: Weşanên War

Dêrsimî, Dr. Nûrî. (1997). *Hatıratım* (Çapa Yekem), İstanbul: Doz Yayınları

Göldaş, İsmail. (1991). *Kurdistan Teâlî Cemiyeti* (Çapa Yekem), İstanbul: Doz Yayınları

Hanioglu, Dr. M. Şükrü. (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat

Hişyar, Hesen. (1999). *63 yıl sonra Şeyh Said direnişi*, War (h. 8, r. 22-36), İstanbul: Weşanên War

Hür, Ayşe. (2011). *Resmi tarihin hainleri: 150'likler*, Taraf gazetesi

Şaweys, İsmail Heqî. (2005). *Komîteya Îstiklala Kurdistanê* (Wer. R. Lezgîn), Bir (h. 2, r. 35-40), Hewlêr: Çapxaney Wezareti Perwerde

Jwaideh, W. (2014). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi* (Çapa Heştem) (İ. Çekem & A Duman, Wer.). İstanbul: İletişim Yayınları

Malmîsanij. (2000). *Cizîra Botanli Bedirhaniler* (Çapa Duyem), İstanbul: Avesta Yayınları

Malmîsanij. (1991). *Said-i Nursi ve Kürt Sorunu*, Sweden: Weşanên Jîna Nû

Mesut, Ahmet. (1992). *İngiliz Belgelerinde Kurdistan* (1918-1958), İstanbul: Doz Yayınları

Mojab, Shahrzad. (2005). *Devletsiz Ulusun Kadınları*, İstanbul: Avesta Yayınları

Mumcu, Uğur. (1991). *Kürt İslam Ayaklanması* (1919-1925), Ankara: Tekin Yayın Evi

Nacim, Abdurrahman. (1309/1891-1892). *Gulzarı Asar*, Beyrut: Beyrut Edebiye Matbası

Olson, Robert. (1992). *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı*, Ankara: Öz-ge Yayınları

Rifat, Mevlanzâde. (2010) *31 Mart; Bir İhtilalin Hikayesi* (Çapa Sêyem) (Wer. Berîre Ülgenci). İstanbul: Pinar Yayınları

Rifat, Mevlanzâde. (2009). *Sürgün Hatıralarım*. (Amadekar: Mithat Kutlar), İstanbul: Avesta Yayınları

Rifat, Mevlanzâde. (2000), *Türkiye İnkılabının İçyüzü* (Çapa Duyem), İstanbul: Pınar Yayınları

Rojî Kurd-1913. (2002), İstanbul, Weşanên War

Paşa, Şerif. (1990). *Bir Muhalifin Hatıraları*, İstanbul: Nehir Yayınları

Şimşir, Bilal. (2009). *Kürtçülük: 1787-1923* (Çapa Sêyem), İstanbul: Bilgi Yayınevi

Tevfîk (Özzorluoğlu), Süleyman. (2011). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e: Elli Yıllık Hatıralarım*, Hazırlayanlar: Şaban Özdemir-Tahsin Yıldırım, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları

Tunaya, Tarık Zafer. (2010). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cild:2* (Çapa Çarem), İstanbul: İletişim Yayınları

Tunaya, Tarık Zafer. (2010). *Türkiye'de Siyasî Partiler, Cild: I* (Çapa Çarem), İstanbul: İletişim Yayınları

Zürcher, Erik Jan. (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

2. Kovar û rojname:

Hetavî Kurd (5ê Teşrîna Ewel 1913). h: 1, İstanbul

Hetavî Kurd (1913). h. 2, İstanbul

Kürt Tarihi (Ağustos-Eylül 2011), h. 8, İstanbul

Serbestî (3 Teşrînisani 1324), h. 1, Constantinople

Serbestî (5 Teşrîni Sani 1908), h. 3, İstanbul

Serbestî (1326-1918), h. 172, İstanbul

Serbestî (16 Kanun-i Evvel 1918). h. 176, İstanbul

Serbestî (21 Kanun-i Evvel 1918), h. 181, İstanbul

Serbestî (25 Kanuna Ewel 1918), h. 185, İstanbul

Serbestî (26 Kanun-i Evvel 1918). h. 186, İstanbul

Serbestî (28 Kanun-i Evvel 1918), h. 188, İstanbul

Serbestî (2 Kanun-i Sani 1919), h. 193, İstanbul

Serbestî (7 Kanun-i Sani 1919), h. 198, İstanbul

Serbestî (22 Şubat 1919), h. 209, İstanbul

Serbestî (23 Şubat 1919), h. 210, İstanbul

Serbestî (24 Şubat 1919), h. 211, İstanbul

Serbestî (24 Şubat 1919), h. 211, İstanbul

Serbestî (7 Nisan 1919), h. 462, İstanbul

Serbestî (19 Nisan 1919), h. 470, İstanbul

Serbestî (25 Nisan 1919), h. 476, İstanbul

Serbestî (26 Nisan 1919), h. 477, İstanbul

Serbestî (28 Nisan 1919), h. 479, İstanbul

Serbestî (29 Nisan 1919), h. 480, İstanbul

Serbestî (30 Nisan 1919), h. 481, İstanbul

Serbestî (1 Mayıs 1919), h. 482, İstanbul

Serbestî (2 Mayıs 1919), h. 483, İstanbul

Serbestî (3 Mayıs 1919), h. 484, İstanbul

Serbestî (4 Mayıs 1919), h. 485, İstanbul

Serbestî (5 Mayıs 1919), h. 486, İstanbul

Serbestî (6 Mayıs 1919), h. 487, İstanbul

Serbestî (7 Mayıs 1919), h. 488, İstanbul

Serbestî (8 Mayıs 1919), h. 489, İstanbul

Serbestî (9 Mayıs 1919), h. 490, İstanbul

Serbestî (10 Mayıs 1919), h. 491, İstanbul

Serbestî (11 Mayıs 1919), h. 492, İstanbul

Serbestî (14 Mayıs 1919), h. 495, İstanbul

Serbestî (15 Mayıs 1919), h. 496, İstanbul

Serbestî (20 Mayıs 1919), h. 497, İstanbul

Serbestî (21 Mayıs 1919), h. 498, İstanbul

Serbestî (20 Nisan 1920), h. 595, İstanbul

Serbestî (21 Nisan 1920), h. 596, İstanbul

Serbestî (22 Nisan 1920), h. 597, İstanbul

Serbestî (23 Nisan 1920), h. 598, İstanbul

Serbestî (24 Nisan 1920), h. 600, İstanbul

Serbestî (25 Nisan 1920), h. 601, İstanbul

Toplumsal Tarih (Nisan 2010), h. 196, İstanbul

* *Ev nivîs, metna axaftina min a Panela "Salvergera 110an a Rojnameya Serbestî" ye, di WîB a Şaxa Amedê de. 11.11.2018*

Kürt Hareketinde Farklı Bir Aşama; 1880 Şeyh Ubeydullah Ayaklanması

Celal ÖZGÜR

Celal ÖZGÜR

Kovara DENG

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu üzerinde birbirine karşıt nitelikte iki eğilim etkili olmaktadır. Önceki iki yüzyıl boyunca yavaş yavaş ama sürekli gerilemiş olan İmparatorluk 19. yüzyılın başında çöküşün eşiğinde bulunuyordu. Bir yandan İmparatorluğun üç bir yanından bağımsızlık ve ayrı devlet kurma rüzgarları esmekteydi. 1828 yılında Yunanlılar bağımsızlığını kazandı. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa Osmanlı ordularını Anadolu'nun göbeğinde bozguna uğratmıştı. Balkanlarda Bulgar ve Sırp'lar başkaldırarak İmparatorluktan ayrılıp bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Öte yandan Avrupa devletleri Osmanlı sarayını belli reform ve düzenlemeler yapmak yönünde zorluyordu. Sultan 2. Mahmud (1808-1839), merkezi denetimi yeniden tüm imparatorlukta kurmak için büyük girişimlerde bulundu. Denilebilir ki, aynı anda hem merkezkaç hem de merkezleştirici eğilimler etkiliydi. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra Kürt beyliklerinden Soran (1837), Baban (1842), Behdınan (1843), Botan (1848) ve Bitlis (1849) Osmanlı İmparatorluğu tarafından bir dizi askeri hareket sonucunda ortadan kaldırıldı. Kürt beyliklerinin yıkılmasından sonra Osmanlı devleti

ti söz konusu yerlerde merkezden görevliler atayarak buralarda merkezi yönetimi inşa etti.¹

Kürt Mirliklerinin ortadan kaldırılması Kürtleri başsız bırakmakla kalmadı, aynı zamanda Kürdistan'da büyük bir huzursuzluk ve otorite boşluğuna yol açtı. Devletin merkezden atadığı valiler bölgede huzur ve güveni sağlayamadıkları gibi çoğu zaman mevcut çelişkileri körükleyerek böl yönet taktiği uyguluyorlardı.

Bu toplumsal otorite ve meşruiyet boşluğunda şeyhler politik önderlik rolünü üstlendiler.² Nehri ve Barzan şeyhlerinin toplumdaki konumlarının güçlenmesi tam da bu döneme denk gelir.

Söz konusu tarihi süreçte olaylar Nehri şeyhlerinden Şeyh Ubeydullah'ı hızla ön plana çıkartacaktır.

Şeyh Ubeydullah 1865 yılında henüz 34 yaşında iken Nehri tarikatının başına geçti.

Şey Ubeydullah, Kürd davasını dünyaya duyurmak için diyalog, diplomasi ve görüşmeler yolunu kullanan ilk Kürt liderdir. Şey Ubeydullah'ın söz konusu liderlik dehası sayesinde daha önce Kürt meselesine ilgisiz ka-

lan birçok güç odağı 1880 devriminden sonra Kürd sorununa yeni bir bakış geliştirmek zorunda kalmışlardır. ³

Bu yönüyle 1880 Şeyh Ubeydullah ayaklanması 19. Yüzyıldaki Kürt hareketinde bir doruk sayılır.

19. yüzyıl Kürt halkının tarihinde, önemli, aynı zamanda karmaşık bir yüzyıldır. Bu dönemde Kürtler ilk kez Britanya İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sının Yakındoğu'daki siyasi çıkarlarının alanına girmiştir.

Benzer şekilde kendi aralarında yeni pazar kavgasına giren Avrupa devletleri misyoner, arkeolog ve gezginci adı altında Osmanlıya kendi adamlarını sokarak bu ülkeye eşitsiz anlaşmalar dayatmak yoluyla onu kendilerine bağımlı hale getiriyorlardı. ⁴

İlk kez uluslararası güçler bu denli Kürt meselesine müdahil olmuş görünüyorlardı.

Dağıstan'ın özgürlüğü için 1837-1859 yılları arasında 22 yıl boyunca mücadele ettikten sonra Medine'ye sürgün edilen Şêx Şamil'in 1850'li yıllardan itibaren Şey Ubeydullah'ın babası Seyid Taha Nehri ve Kürt aşiretleriyle kurduğu ilişkiler Rusya'yı son derece rahatsız ediyordu. ⁵

Kürtlerin Türk ve İran iktidarlarının adletsizliğine karşı yürüttükleri bağımsızlık savaşları yalnız Türk ve İran hükümetlerini değil, aynı zamanda İngiltere, Rusya, Avusturya ve başka devletleri de tedirgin ediyordu.

İngiliz diplomatik yazışmalarında belirtildiğine göre Şeyh Ubeydullah Osmanlı sultanı ve Mekke Şerifinden sonra kendini üçüncü şahsiyet olarak değerlendiriyordu.

Ayakanmanın Nedenleri: Çifte baskı ve sömürü

Yunan ve Bizans yazarlar Kürtlerden cenâver ve özgürlük sever bir halk olarak bahsederler. Asırlar boyunca ne Yunan-Bizans, ne Türkmen-Selçuk, ne de Tatar- Moğol istilacıları Kürtlerin bağımsız olma hallerini ortadan kaldırmışlardır. Hata Kürdistan'ın

1514'teki ilk bölünüşünden sonra, Türk ve İran merkezi otoriteleri bu bölgelerde o kadar zayıflardı ki, Kürt aşiretleri istedikleri zaman Türk-İran sınırını geçerek diğer ülkenin uyruğu olabilmekteydiler. ⁶

Kürtler 1514 Çaldıran Savaşı'ndan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar neredeyse 350 yıl boyunca bağımsızlıklarını koruyabildiler. Kürdistan eski zamanlardan beri Asya ve Avrupa arasındaki ticaret yolunun nemli bir kavşağıydı. Bu durum doğal olarak Kürdistan'ın siyasi ve stratejik önemini artırmıştır. Avrupa devletlerinin 19.yüzyılda doğuya dönük sömürgeci arzularının yükseldiği bir dönemde Kürdistan'ın önemi daha da arttı. Orta Çağ'da Türkmen-Selçuk, Tatar ve Moğol ordularının çarpışma alanı haline gelen Kürdistan, yakın dönemde bu kez Asya ve Avrupa devletlerinin karşı karşıya geldiği bir çıkar alanına dönüşmüştür. ⁷

19. yüzyılın ikinci yarısında Kürdistan nüfusunun önemli bir bölümü göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşama geçmiştir. Bu durum aşiret yapısının çözülmesini getirirken aynı zamanda aşiret reislerinin aşiretin sıradan fertlerini en acımasızca sömürmelerine yol açıyordu. Benzer şekilde devletin saldırgan zorunlu ağır vergiler yarı yerleşik Kürtlerin yoksullaşmasına yol açıyordu. ⁸

Devletin ve yerli aşiret reislerin Kürt halkına dayattığı dayanılmaz vergi yükü, çoğu zaman yerleşik Kürtlerin tekrar göçebe hayatına dönmelerine neden oluyordu. Yarı göçebe toplulukların sürekli tedirgin olduğu böylesi koşullarda pek çok tarım alanları yavla haline geliyordu.

Yüksek vergi yükünden kıvranan, yoksullaşan ve talan edilen köylülerin durumu, artık vergilerini veremeyecek ve bir yıl sonraki tohumlarını temin edemeyecek bir duruma varmıştı. Bu durumdaki köylüler faizcilere başvurmak zorunda kalıyor ve dolayısıyla onlara bağımlı hale geliyorlardı.

Erzurum'daki Rus konsolosu temel bazı vergilerin dışında Kürt köylülerinden sayı-

ları 40'a ulaşan değişik gümrük ve haracların alındığını belirtmektedir. Örneğin; tuzdan, balıkçılıktan, inşaat malzemesi olarak şehre götürülen ağaçtan alınan gümrük, dokumayı şehirde maviye boyama gümrüğü, mahkeme gümrüğü, taşınmaz malların onayı için alınan oran vs... En ağır vergi (Karagümrük) taşınır gıda maddeleri üzerindeki vergiydi. Karagümrük, mıntıkalar arasındaki ekonomik bağların gelişmesine engel olmakta, yerli ticaret üzerinde yıkıcı bir etkiye yol açmaktaydı. Köylülerden alınan Kamçur hayvancılığın çökmesine ve hayvancılıkla geçinenlerin köylerini terk etmelerine ve tekrar göçebe yaşamasına dönmelerine neden oluyordu. ⁹

Bu anlamda Kürt köylüsü hem devlet hem de feodal, ağa ve beyler tarafında sömürülüyordu. Bütün bunlar Kürtleri kendi hakları için mücadeleye zorluyordu.

Avrupa devletlerinin müdahaleleri

Asya, Avrupa ve Afrika'ya kadar uzanan Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda derin ekonomik ve siyasi bir kriz içindeydi. İmparatorluk boyunduruğu altındaki halklar peş peşe ayaklanarak ondan ayrılıyorlardı. Bu durum Avrupa devletlerinin daha çok İmparatorluğun içişlerine müdahale etmelerine ve bağımsızlıkları için mücadele eden halkların kaderleriyle kendi sömürgeci çıkarlarını bütünleştirmeye çalışıyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri, ekonomik ve siyasi çöküşü hız kazanmıştı. Gittikçe kan kaybeden İmparatorluk Avrupa devletlerinin her türlü müdahalesine açık hale gelmişti. Bu nedenle devlet çareyi halka daha çok vergi yüklemekte arıyor ve sürekli kaybettiği savaşların yol açtığı asker açığını yeni asker alma seferberliğine başvurarak kapatmaya çalışıyordu.

Bu tablo karşısında Kürt aşiretleri ya ayaklanıyor ya da kurtuluşu İran ya da Rusya'ya geçmekte buluyordu. 1873 yılında halk içinde ciddi kıpırdanmalar yaşanıyor. Aynı yılın mart ayında Ebermiller Erzurum'dan

İstanbul'daki Rus elçisine "burada Türk kuvvetlerinin asla başa çıkamayacağı bir fırtına gözükmeye başlıyor" diye yazıyordu. Aslında Rus konsolosu haksız sayılmazdı, çünkü Kürt aşiretleri böylesi bir fırtınayı doğuracak son derece ağır vergi yükünü omuzlarında taşıyamıyorlardı." ¹⁰

Kürdistan ise baştan başa kaynıyordu. Kırım savaşı sırasında (1853-1856) Yezdanêşêr yönetimindeki Kürtlerin Türklere karşı ayaklanma olayının tekrarlanmasından korkan İngilizler, Ruslarla savaş için Kürdistan'daki kaynakların seferber edilmesi için her türlü tedbiri almaya çalışıyordu. Kürt liderlerinin Kürdistan'dan uzaklaştırılmasını Saray'dan istiyordu.

Erzurum'daki Rus Konsolosu Obermiller 1873 yılında şunları yazıyordu: "Bugün, Kürt sorunu konusundaki esas rolü Türkler değil, İngilizler oynuyor. Benim İngiliz meslektaşım, Türklerin iyi niyetine rağmen bir Kürt ayaklanmasını bastırmaya dair tam talimat sahibidir". ¹¹

1877-1878 Rus Osmanlı savaşı başlayınca Sultan İslam dinin savunulması adına Cihat ilan etti. Ayrıca savaşa katılması için Şey Ubeydullah'a da çağrıda bulunuldu. Diğer Kürt liderler gibi Şeyh Ubeydullah savaşa katılma konusunda hareket etmeyi ağırdan aldı. Ancak ileride bu konunun kendisine karşı kullanılmaması ve savaş koşullarından faydalanmak amacıyla düşük düzeydeki askeri birliklerle kuzey cephesine yakın bölgeye gitti. Ancak Kürtlerin savaşmak konusundaki gönülsüzlükleri hemen göze çarpmaya başladı. Bir süre sonra ordunun Kürt savaşçıların iaşe ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaması üzerine cepheden kaçışlar başladı. Rus ordusunun ilerlemesi karşısında emrindeki savaşçıların çoğunun cepheyi terk etmesi üzerine Şeyh Ubeydullah emrindeki kalan güçlerle kendi bölgesine dönmeye karar verdi. ¹²

Rus Osmanlı savaşında Kars, Beyazıt ve diğer bölgelerin Rusların eline geçmesi Kürdistan'da yeni bir ayaklanma için süreci hızlandırdı. Erzurum'daki Rus konsolosu

İvanov, Kars'ın düşmesinden sonraki notlarında şunları yazmıştı: “Şundan tam eminim ki, şimdi Kürdistan ayaklanma tasarılarıyla meşgul olup, bu yönde aktif bir hazırlık durumundadır. Zaten hemen ertesinde Dersim’de patlak veren ayaklanma bu tespiti doğrular niteliktedir. Kürtler ve Ermenilerin yoğun olarak katıldığı direniş Osmanlı ordusunu çok zor durumda bıraktı.

Rus Osmanlı savaşından sonra İmparatorluğun siyasi krizi ve ekonomik çöküşü hızlandı. Çalışabilir nüfusun orduya seferber edilmesi köy ekonomisinde işgücü yetmezliğine sebep olmuş, köylüler arasında seferberliğe ve toplu ayaklanmalara yol açmıştı. Saray, boşalan hazinelerini doldurmak için halkın boğazını sıkıyor, Türk iktidarı çoğu kez gelecek yıl elde edilecek mahsulün da vergisini istiyordu. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğundaki pek çok Kürt ülkelerini terk ederek Bakü, Tiflis gibi başka yerlere göç ediyordu. Türk idaresi düzeni sağlayacak durumda değildi. Ahlaki çöküntü her yere yayılmıştı. 1879-1880 kışında Türkiye’nin hemen bütün doğu bölgelerinde korkunç bir açlık baş gösterdi. Özellikle de Diyarbakır ve Musul’da durum oldukça acı vericiydi. Açlık ve sefalet sonucu doğu bölgelerinde salgın hastalıklar başlamıştı. Örneğin Hakkari’de yayılan dizanteri 10 binin üzerinden insanın ölümüne yol açtı.

1877-1880 yıllarında İran Kürdistanı’nda, Hoy, Soucbulak, Urmiye, Sine vs. bölgelerinde de büyük bir açlık söz konusuydu. Bu bölgelerin her yerinde, Türkiye’den göç etmiş, açlık içinde kıvranan insanlara rastlanıyordu. Söz konusu yıllarda İran’ın birçok bölgesinde çocuk ticareti büyük bir yaygınlık kazanmıştı. Bu durumda artık insanlar kanunlara ve muhafızlara aldırmadan kalabalıklar halinde tahıl ambarlarına saldırarak bunları yağmıyorlardı.

1878 yılında toplumda başlayan spon-tane hareketlilik Bedirhan Bey’in o zamana kadar İstanbul’da Türk Ordusu Genel kurmaylığında hizmet eden Osman Bey ve Hüseyin Bey liderliğinde örgütlü bir direniş

dönüştü. Merkezi Botan olan ayaklanmaya Kürdistan’ın birçok yerinden Kürt birlikleri gelip katıldı. Ayaklanma iki cepheden ilerliyordu. Ayaklanmanın Güney cephesine Osman Bey, Kuzey cephesine ise Hüseyin Bey komutanlık ediyordu. Osman Bey’in önderliğindeki güçler Zaxo, Amêdiye, Mardin ve Cizre’yi kapsayan geniş bir bölgede kontrolü sağlamışlardı.

Ancak Türk devleti ayaklanmayı bastırmak için büyük bir askeri seferberlik ilan etti. Uzun bir direnişten sonra Kürt güçleri mevzilerini terk ederek dağlara sığındı. Ayaklanma bastırıldı ancak Bedirhan Bey’in oğullarının hareketi, 1880 yılında patlak veren yeni bir ayaklanmasının müjdecisi olacaktı.

Ayaklanmaya giden yol

Botan ve Cizre’den sonra, Türkiye-İran sınırında Kürtler ayaklanma hazırlıklarına girişmeye başladılar. Bu kez Kürt hareketi geçmişe göre daha örgütlü bir aşamaya ulaşmıştı. Yeni ayaklanmanın hazırlanmasında Nakşibendi tarikatı önemli rol oynuyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Nakşibendi tarikatının başı, Kürtler arasında önemli otoriteye sahip bulunan Şeyh Ubeydullah idi. Şey Ubeydullah Kürt bölgelerinde güvenliğin sağlanması, soygun ve anarşinin son bulması için yoğun girişimlerde bulunuyordu. Kürtlerin içinde yaşamakta olduğu zor ve ağır koşullar Şey Ubeydullah’a, otoritesini daha geniş bölgelere yaymasına imkân sağlıyordu. Elindeki iktidar olanaklarını yitiren Rewanduz, Botan ve Bitlis beylerinin mirasçıları yeni ayaklanma girişimlerine aktif destek veriyorlardı.

Rus Osmanlı Savaşı’ndan sonrası Şeyh Ubeydullah, Türkiye’ye karşı ayaklanmanın örgütlenmesi için harekete geçti. Bu yöndeki hazırlıklar bütün Kürtler içinde yankı buldu. 1879 yılı aralık ayında, İran’daki Rus konsolosu Krebel, Şey Ubeydullah’ın, “Şimdi Osmanlı hükümetine karşı ayaklanarak Kürdistan’da kurulacak bağımsız devletin başına gelip, Musul şehrini merkez olarak seçme” niyetinde olduğunu yazıyordu.¹³

Ubeydullah siyasal olarak İngiltere'den daha ziyade Rusya'ya yakınlık gösteriyordu. Şey Ubeydullah Rusya ile ilişkilerini bu ülkenin Van'daki konsolosu üzerinden yürütüyordu. Aynı zamanda ayaklanmaya komşu halklardan Ermeni, Asuri ve Arapların desteğini almak için Asur lideri Mar-Şem'un, Mekke Şerifi ve Mısır Hidivi ile ilişki kurmuştu. Benzer şekilde Şey Ubeydullah Avrupa ülkelerinin desteğine büyük önem vermiş, onları kendi tarafına çekmek için büyük çaba harcamıştı.

Şeyh, hükmü altındaki Kürtlere devlete vergi vermeyip direnmelerini emretti. O, iktidar güçlerine bu emrinden bahsederken hükümet tarafından istenen vergilerin büyük oranlarda ve her türlü adalet anlayışından yoksun olduğunu ileri sürmüştü.

Bu dönemde Asuriler, Kürtlere büyük bir destek göstermişlerdi. Asurilerin bu yaklaşımı İngiltere, Türkiye ve İran'ı tedirgin ediyordu.

İngiltere'nin Tebriz konsolosu Abbot Asurilere ilişkin şöyle yazıyordu: "Onlar Britanya himayesi altında mutlu ve gelişen bir cemaat olacaklarından, aynı şekilde Kürdistan'daki huzursuzluğun ortadan kaldırılmasında Saray'a yardımcı olacaklarından en küçük kuşkuya kapılmamak gerekir." ¹⁴

Hakkâri Kürtleri arasındaki başlayan hareketlenmeler İran Kürtleri arasında da yankı uyandırmaya başladı. Harekete aktif katılmaları için Ubeydullah onlara çağrıda bulunmuştu. Bu çağrı üzerine İran'dan Şıkaki aşiretinden büyük bir silahlı grup gelip ona katılmıştı.

Hakkari'de bu hareketlik Türkiye ve İran Kürdistanı'nın birçok bölgesine yayılma eğilimi taşıyordu. Bu durum İngilizleri tedirgin etmişti.

Erzurum'daki İngiliz Konsolosu Binbaşı Troter'in, İstanbul'daki elçiye gönderdiği raporunda, Semih Paşa'yı ayaklanmanın arz ettiği önemin farkında olmamakla suçlamıştı. ¹⁵ Bu açıklamalara bakınca İngilizlerin Kürt ayaklanmasını bastırmakta oynadıkları başat rol daha açık görülüyor.

Ulusal program ve ulusal birlik bakımından bir ilk

Şeyh Ubeydullah Hareketi hem program hedefleri hem de örgütsel yapısı bakımından Kürt hareketinde bir aşamayı temsil etmektedir.

Hakkâri Kürtlerinin tek başlarına Türklere zafer kazanamayacaklarının bilincinde olan Ubeydullah, aşiretlerin birliğini sağlamak için doğrudan diğer Kürt liderleriyle ilişkiye geçti. Kürtlerin içinde bulunduğu huzursuzluğun yeni patlamalara yol açacağından korkan Saray, bu dönemde söz konusu ittifaka engel olmaya çalıştı. Bunu başaramayınca oluşacak Kürt birliğini Ermeni halkına karşı kullanma planları içine girdi. Saray, Kürt birliğinin Ermenilere karşı yönelmiş olduğunu ortaya koyarak, bununla Kürt hareketinin bastırılmasında Avrupa ülkelerinin desteğini kazanmaya çalışıyordu.

Kürt aşiretler birliğinin oluşturulması sorunu İngiltere'yi o kadar tedirgin etmişti ki İngiliz parlamenterleri bu sorunu hemen parlamento gündemine taşımışlardı. ¹⁶

İngiliz Genel Konsolosu Albot'un Urmiye'den bildirdiğine göre Ubeydullah günde en az birkaç yüz kişiyi huzura kabul ediyordu. 08.07.1880 tarihli raporunda "O, Fars ve Türk idari çevrelerinde gördüğümüzden tamamen farklıdır" diye belirtmektedir. Kendisini tanıyanların anlattıklarına göre Şeyh, gerçek bir idareci olarak davranıyordu. Şeyh'in kendi kazasında belli toplumsal davranış kurallarını getirmiş olmasını, nüfusu rahatsız edici herhangi bir keyfi tutuma karşı ceza uygulaması getirmesini, içki kullanılması yasağı getirmesini belirtmek gerekir. ¹⁷

Şey Ubeydullah hiçbir şekilde rüşvet almadığı gibi diğer ileri gelenlerin de almasına katiyen izin vermiyordu. Bu yasayı çiğneyen herkesi ölüm bekliyordu. Okumuş biriymi ve mümkün olduğu kadar uygar toplumların görüş ve yaşam tarzlarını öğrenmeye çalışıyordu. Şeyh, kendi halkını yerleşik hayata teşvik ediyor, soygun ve eşkıyalığı tasvip etmiyordu.

O dönemde yaşamış bir Ermeni onun hakkında şunları yazmıştı; “O, önlü biriydi, çalışkan, faal, kibar ve basiret sahibi biriydi. Her zaman öksüz ve dul kalanlara bir baba gibi bakardı.”¹⁸

Ubeydullah, daima idaresi altında bulunan Hristiyanlarında da Müslümanların sahip olacağı bütün haklara sahip olacaklarını vurguluyordu.

İngilizler Kürtler ile Asurilerin birleşmesini istemiyordu.

Kürt ayaklanmasının bastırılması için İngilizler, Türk İran sınırının sağlamlaştırılması ve Kürtlerin Türkiye’den İran’a geçmesinin yasaklanmasına büyük önem veriyorlardı. İngiliz büyükelçileri hudut üzerindeki Kürtlere karşı ortak harekete geçmeleri için Sultan ve Şah’la görüşmeye başlamışlardı. Tahran’daki İngiliz büyükelçisi Tomsen, İran ve Osmanlı İmparatorluğunu ortak hareket etmek için teşvik ediyor bu yöndeki çalışmalarını düzenli bir biçimde Tahran’dan Londra’ya bildiriyordu.¹⁹

Hareketin hazırlık aşaması

1880 yılı ilkbahardan itibaren ayaklanma hazırlıkları başladı. Bir dizi toplantılar gerçekleştirildi. 1880 yılının yaz aylarında Kürd Birliği, The Kurdish Leage adında bir örgütün kurulduğu Türk, İngiliz basınında yer alıyor. Bu Kürt tarihinde ilk siyasi örgütlenme kabul edilir.

Temmuz ve ağustos aylarında daha önce gerçekleştirilen toplantıların sonucunda Kürdistan’ın bütün bölgelerinden gelen temsilcilerin katılımıyla Ulusal Kongre işlevini gören bir toplantı yapıldı. İngiltere Van Konsolos yardımcısı Clayton temmuz ayında Nehri bölgesine gerçekleştirdiği bir ziyarette burada Diyarbakır, Oramar, Botan, Sason, Sirt, Muş ve Van ‘dan toplantıya katılan Kürt liderleriyle karşılaştığını yazıyor.

Bütün belge ve tarihi kaynaklar, 5 şeyh, 21 Halife, 42 Mirzade ve 68 Bey’in katıldığı söz konusu kongrenin esas amacının Os-

manlı ve Kaçar yönetimi altındaki Kürdistan’ın özgürlüğü ve bağımsızlığı için toplandığı ve bu Kongre’de mücadele için gerekli programın yazılıp oluşturulduğu konusunda birleşiyorlar.²⁰

Bu toplantı Kürtlerin 19. Yüzyıl tarihindeki en temsili toplantısıydı. Toplantının esas amacını, Ubeydullah, Kürt aşiretleri arasında birlik kurulması ve ayaklanma için hazırlık yapılması olarak belirlemişti.

Bu örgüte ilişkin belgelere yansıyan bilgiler şunlardır.

1. Bu yapının Başkanı Şeyh Ubeydullah’tır.

2. Bedirhan Bey’in büyük oğlu Bahri Bey örgütün yürütmesinden sorumludur.

Amaç ve hedefleri şunlardır.

a. Kürdistan’ı Osmanlı ve Kaçar (İran) yönetimin zulüm ve zorbalığından kurtarmak

b. Osmanlı ve Kaçar devletlerinin egemenliğindeki bölgelerde birleşik ve özgür Kürdistan devletini kurmak

c. Şeyh Ubeydullah Nehri’yi Kürdistan’ın hükümdarı olarak seçmek

d. Kürdistan’daki Ermeni ve Hristiyan diğer hakların dostluğunu kazanmak

Tarihi kaynaklara göre Kürt Birliği Kürdistan’ın bütün şehirlerinde kurulmuştu. İlk panda hareket dört bin martini silaha sahiptir.

Rusya ve Ermenistan’dakiler dahil aşiret liderlerinin çoğunluğu bu derneğe üyedirler.

Ermenilerin ilk siyasal örgütü olan Hınçak, Kürd Birliği’nden 7 yıl sonra 1887 yılında kurulacaktır.

Şeyh Ubeydullah hareketinin ulusal karakterinin anlaşılması bakımından, 1880 yılının 9. Ayının sonu ve 10. ayın başında Kürt hareketinin başladığı bir dönemde Şeyh Ubeydullah’ın Tebriz konsolosu Abbott ile

Van'daki Clayton'a gönderilmek üzere Amerikan elçisi olarak Urmiye'de bulunan misyoner Kohran'a gönderdiği iki mektup son derece önemlidir. Mektupta İngiliz hükümetinin Kürt ayaklanması hakkında bilgilendirilmesi ve sorun belli bir aşmaya geldiğinde İngiltere'nin buna hazır olması gerektiği isteniyordu.²¹

Şeyh Ubeydullah özellikle ikinci mektubunda Kürt meselesine ilişkin derinlikli ve tarihi belirlemelerde bulunuyordu. Kürtlerin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal sorunları bütün boyutlarıyla gözler önüne seriyor ve Kürtlerin kendi kendilerini yönetme hakkının altını çiziyordu.

“Biz bölünmüş bir milletiz. Biz kendi kendimizi yönetmek istiyoruz.

“Oğlum Abdulkadir'in Mahabad'a gidişinin nedeni Kürdistan'daki durumu yerinde görmek ve kötü gelişimlerin önüne geçmektir.

“Aksi taktirde Kürdistan'ın tümünde soruna el koymak zorunda kalacağız. Artık halkımızın bu iki devletin sınırsız zorbalığına tahammülü kalmamıştır.”

Şeyh Ubeydullah bir mektubunda şunları yazmaktadır. “Şeyhler, İran ve Türkiye Kürtlerine ait topraklarda düzeni sağlamak için toprakları üzerinde düzensizliğe müsaade etmeyeceklerine dair anlaşma yapmış, birleşmeye ve tek bir ulus olmaya karar vermişlerdir.”

Bu nedenle Wilson N. Hawl'in, Şeyh Ubeydullah'ın bu ikinci mektubunu “Kürt ulusunun ilk beyannamesi” olarak nitelendirilmesi yerindedir.²²

Şeyh halkını yurttaş yapmak istiyordu.²³

Hareketteki ilk çatlak

Toplantıda bazı fikir ve çıkar farklılıkları ortaya çıktı. Türk iktidarı ile iş birliği içinde olan bazı aşiret reisleri daha toplantının başlangıcında Kürt birliğinin Ermenilere ve diğer Hristiyan gruplara karşı kullanılması görüşünü ileri sürmüşlerdi. Bu türden görüşler bir yere kadar Ermenilere otonomi hakkını

tanıyan Berlin Anlaşması'nın 61. Maddesine tepkiden kaynaklanıyordu. Türk iktidarı, Kürtler arasında propaganda yaparak bu kararın Kürt halkına karşı olduğunu onları inandırmaya çalışıyordu.

Ubeydullah bu görüşün yol açtığı tehlikeyi sezdi. O, “şayet bugüne kadar Saray, Kürtleri destekliyorsa, bu, onları Anadolu'daki Hristiyan unsurlara karşı kullanmak isteğindendir; fakat Ermeniler katledildiği taktirde Kürtler Türkiye hükümeti nezdindeki önemlerini kaybedeceklerdir” görüşündeydi. Ayrıca Ermenilere karşı harekete bulunmanın Avrupa ülkelerinin de Kürtleri karşılarına almalarını getireceğini belirtmiştir.²⁴

Toplantı sırasında Ubeydullah, Kürt liderler arasındaki çelişkiyi ve bazılarının Türkiye'ye karşı ayaklanma niyetinde olmadıklarını göz önünde bulundurarak ayaklanma planını değiştirdi. O, bu dönemde hareketin geliştirileceği yer olarak İran'ı gösteriyordu, akıllılığın, “uygun anın” elden kaçırılmaması olduğunu söylüyordu. Uygun an ise İran'ın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumdu. O görüşüne gerekçe olarak şunu diyordu: “Şu anda Farslar tüm kuvvetleriyle Türkmenlere karşı savaşıyorlar; bu şimdi, İran'a girmemiz için en uygun dönem olduğu anlamına geliyor. Türkmenistan'la savaş olmasa da Farslardan korkmamak gerekir. Çünkü İran ancak yüz bin asker toplayabilir, bunun yarısı da zalim hükümet tarafından ezilen Kürt soydaşlarımızdır. Kürtlerin, Türk egemenliğinden kurtarılması sorunu hareketin ikinci aşamasında çözülmesi gerekiyordu.”²⁵

Hareketin geliştirilmesi ve elde edilen mevzilerin korunması için temel ekonomik kaynak olarak İran Kürdistanı'nın verimli bölgeleri görülüyordu. “Kürdistan'ın bir kısmı İran'dadır. Biz bu zayıf taraftan kardeşlerimizi kurtarmaya başlayacağız” diyordu.²⁶

Kürt ayaklanması hızla yayılıyor

1880 Temmuz ayından itibaren Kürt güçleri ile İran birlikleri arasında yer yer çatışmalar başladı.

Ayaklanmanın nedenlerini anlamak için Ubeydullah'ın yabancı devlet temsilcilerine gönderdiği mektuplar önemlidir. Amerikan elçisi olarak Urmiye'de bulunan misyoner Kohran'a gönderdiği iki mektubunda Şeyh, Amerikalı'dan İngiliz konsolosuna ayaklanmaya sevk eden nedenler konusunda bilgi vermesini rica etmiştir. 25 Eylül tarihli ilk mektubunda Şeyh İranlı yöneticilerin Kürtler üzerindeki baskılarını dile getirmiş ve Kürtler ayaklanmadan kurtuluşa varmalarının mümkün olmadığını dile getirmiştir. O, 1879 yılında Urmiye eyalet valisinin kendi soydaşlarından 50 kişiyi katlettiğini ve kendisine 100.000 tümen tutarında zarar verdiğini, İran iktidarının temsilcilerinin Kürt lideri Faracula Han'ı linç ettiklerini, Kürt kadınlarını zorla kaçırdıklarını, ayrıca Kürt halkının sabrını tüketen birçok cürümler işlediklerini yazmıştır.

Şeyh, Türkiye ve İran'daki Kürtler birleşerek tek bir ulus olmaya karar vermiş ve ülkelerinde huzur ve güvenin sağlanması için soygun ve eşkıyalığa karşı resmen tavır almışlardır, diyordu.²⁷

Şeyh Ubeydullah aynı zamanda İran'ın bazı önemli şahsiyetlerini yanına çekmeye çalışmış, bu çerçevede örneğin Şahlık tahtına göz dikmiş Abbas Mirza'ya bir mektup göndermişti.

Eylül ayında ayaklanma hızla iki koldan yayılmaya başladı. Şeyh'in oğlu Abdulkadir ile Hamza Ağa yönetimindeki ilk güçlerin Mahabad (Soucbulak) ve daha sonra Tebriz'i ele geçirmesi planlanmıştı. Urmiye ve çevresindeki bölgeye yönelik hareket eden güçlerin başında ise bizzat Şeyh Ubeydullah'ın kendisi bulunuyordu.

Ayaklanmacılar ciddi bir direnişle karşılaşmadan Kürdistan'ın başkenti Mahabad'a yaklaştılar. Şehir nüfusu bir bütün olarak ayaklanmacıları destekliyordu. Vali ayaklanma temsilcileri ile görüşmeye başladı ve sonunda yanındakilerle şehri terk etti. Bu şekilde Kürtler tek kurşun sıkmadan Mahabad'ı 29. 9.1880 de özgürleştirildi. Bir gün

sonra 30.09.1880 tarihinde Xan Baba Xan başkanlığında Kürdistan Hükümeti kuruldu.

Kurtarılan bölgelerin idaresi için Şeyh Abdulkadir idareci-kadı tayin ediyordu. Kürdistan Geçici Hükümeti kurulmuştu. Cuma imamı Mahabad'a hutbe vererek İranlı Şiilere karşı cihat ilan etti. Bu dini çağrı olumsuz bir rol oynadı ve İranlı Şiilerin ayaklanma karşısında kenetlenip sert direnişine yol açmasına neden oldu. Bu durum Kürtlerin bağımsızlık mücadelesini gereksiz yere gölgeledi.

Kürtler Eylül ayının sonunda İran içlerindeki yürüyüşlerine devam ettiler. Bu dönemde 50 bin üzerinde silahlı bir güce ulaşan Kürt kuvvetlerinin amacı Miyandaw, Melkend, Merax, Benav ve giderek Tebriz kentini ele geçirmektir. Kürt güçleri iki haftalık başarılı ilerlemeden sonra Miyandiwaw ve çevresini ele geçirdi.

Kürtler çok geçmeden Tebriz'e yanaştılar. Bu durum şehir içinde telaşa yol açtı ve halk silahlanmaya ve barikatlar kurmaya başladı.

The Times muhabirine göre, Kürtlerin büyük başarıları Kürt halkının Ubeydullah'ı kurtarıcı biri olarak görmesinden kaynaklanıyordu.

Kürt kuvvetleri yerli nüfusun can ve mal varlığının korunmasına büyük önem veriyordu.

Şeyh Ubeydullah ise Nasturilerden oluşmuş bir bando takımıyla Nehri'den yola çıkarak sefere çıktı. Urmiye'ye 20.10.1880 tarihinde yetiştiğinde ve diğer Kürt güçleriyle birleştiğinde ayaklanmacıların sayısı 30 bini bulmuştu.

Şeyh Ubeydullah yönetimindeki güçler 21 Kasım'da Urmiye'yi kuşattı. Urmiye Valisi devreye soktuğu araçlarla Kürt güçlerinin şehrin içine girmesini geciktirdi. Şehrin valisi bu dönemde bölgede incelemelerde bulunan İngiliz Konsolosu Abbot'u bu iş için aracı seçti. Abbot, 22 Kasım tarihli günlüğünde, "İkbal ud -Devle (eyalet valisi) benden, şefkatle başkent Tebriz'le ilişkiye geçinceye dek askeri saldırıya geçmesini oyalamaya çalış-

mam için bir yolunu bulup Şeyh'le görüşme-
mi rica etti. Abbot hevesle işe koyuldu.

Abbot, Şeyh ile gerçekleştirdiği görüşmeler sayesinde bir yanda Urmiye'nin ele geçirilmesini geciktirirken diğer yandan ayaklanma güçleriyle ilgili bilgileri İran yetkililerine aktarıyordu. Öte yandan bu fırsattan istifade ederek Şeyh ayaklanmanın gerekçeleri ve Kürt halkı hakkında Abbot'a detaylı açıklamalarda bulundu.

Bu konuyla ilgili olarak İngiliz konsolos Abbot şöyle yazıyordu: "Şeyh kendisine bir şans tanınmasını istiyordu. Kürdistanı kurmayı ve orada güçlü bir hükümet oluşturmayı başaramadığı taktirde, bütün Avrupa kamuoyu önünde bu durumun sonucuna katlanmaya hazır olduğunu belirtiyordu." ²⁸

Bu arada Ubeydullah harekete olan güvenin korunması için kurtarılmış bölgelerde keyfi uygulamalara, soygun ve talan girişimlere karşı sert tedbirler geliştirmiş, savunmasız halka karşı insancıl olmayan tavırlarından dolayı otuz kürdü kurşuna dizmişti.

1880 yılının sonlarına doğru İran ordusu toparlanarak karşı saldırıya geçti. Bu arada ayaklanma içinde soygunculuk ve cepheden terk etmeler başlamıştı. 10.11.1880 tarihinde Kürt güçleri Mahabad'ı terk etti. Buradaki Kürt hakimiyeti 40 gün sürdü.

Kürt liderlinin ihaneti ve ayaklanmacıların askeri birliklerinden kaçışları, Abdulkadir ve Hamza Ağa'yı derhal geri çekilmeye zorladı. Ayaklanmacılar yaşanan çarpışmalarda büyük zayıat veriyorlardı. Abdulkadir babasına gönderdiği mektupta, başarısızlığın asıl nedeninin Kürt liderlerinin ihaneti olduğunu söylüyordu. "...Adamlarımdan bazıları düşman safına geçtiler, bunun için yenildim..." diye yazıyordu.

Bu durum savaşanların savaşma direncini kırıyordu. Aynı dönemde Şah, Osmanlının Kürt ayaklanmasına dönük önlemler alması için Rus ve İngilizler üzerinden girişimlerini sürdürüyordu. İngilizler olası bir duruma karşı Rus-İran sınırına askeri yığınak yapmışlardı.

Tebriz'den gelen Timur Han emrindeki ordu ile giriştiği çarpışmada yenilgiye uğrayan Ubeydullah güçleri de geri çekilmeye başladı. Bu arada Kürt güçlerinin peşine düşen İran ordu kuvvetleri Kürdistan'da vahşi katliamlara imza attı. Timur Han yol boyunca halktan savunmasız Ermeni, Fars ve Kürtleri talan ederek Urmiye'ye ulaştı.

İran ordusunun Kürdistan'da gerçekleştirdiği vahşet ve cinayetlere İran'a hizmet eden Avusturyalı subaylar da destek veriyorlardı. ²⁹

Kürt ayaklanması Tebriz yönündeki harekât ve Urmiye üzerindeki harekât olmak üzere toplamda bir buçuk ay sürdü.

Kasım ayında ayaklanmacılar çekilerek Türkiye sınırına ulaştılar.

Yeni bir ayaklanma denemesi

İran ise ısrarla Türk iktidarının Şeyh Ubeydullah'ı yakalamasını, Şeyh'in İran'da yeni bir ayaklanma girişiminin önüne geçmeye çalışıyordu. Bu durum zaman zaman Şah ile Sultan arasında kriz noktasına ulaşıyordu.

İran ve Türk iktidarları arasındaki gerilim Ubeydullah'ın işine geliyordu. Ubeydullah yenilgi sonrası sessizlikten yararlanarak yeni bir ayaklanma hazırlığına girişti. Kürt liderlerine mektuplar yazarak onları yeni bir ayaklanmaya katılmaya çağırdı. Öte yandan Şeyh kendi elçisini göndererek Rusya'nın Van'daki konsolosundan yardım talebinde bulundu.

Yenilginin ortaya çıkardığı dersler ışığında Şeyh Ubeydullah Eleşkirt Şeyhi Halif'e gönderdiği mektupta ilginç noktalara değiniyordu. "Ben Fars ve Türklerden çok Ermenilere güveniyorum. Bizim Fars ve Türklerle ittifak yapmamız yerine Ermenilerle ittifak yapmamız daha doğru olur. Çünkü Farslar bizden nefret ediyorlar, Türkler ise kendi politikalarına alet haline getirmek istiyorlar... Son olaylar bana, bizim Türklerin elinde oyuncaktan başka bir şey olmadığımızı gösterdi." ³⁰

Ubeydullah ayaklanma hazırlıklarına hız verdi. Emrinde savaşmak için beş bin silahlı güç bulunuyordu. 1881 yılı ocak ayında Bağdat ve Musul vilayetlerinden Şeyhin köşküne yaklaşık 5 bin Arap ziyarete gelmişti. Bunlar Şeyh'e hizmet etmeye hazır olduklarını bildiriyorlardı. Şeyh aynı zamanda yöredeki devlet memur ve idarecilerden silah temin etmeye çalışıyorlardı. Adamlarının askeri eğitimi için ordudan 26 yedek subayı yanına getirmişti. Bu durum İstanbul hükümetini yeni tedbirler alamaya zorladı.

Bu arada Sultan Şeyh Ubeydullah'ın İstanbul'a gitmesi için Şeyh'in üzerindeki baskıları artırdı. Bu konuyu görüşmek üzere yaverini Hakkari'ye gönderdi.

Ancak Şeyh hastalığını gerekçe göstererek bu talebi kabul etmedi.

Bu dönemde İngiltere ve Rusya Saray'a büyük baskıda bulunarak yeni bir Kürt ayaklanmasının önlenmesi için tedbir almasını istiyorlardı.

İstanbul'daki İngiltere elçisi Goçen ise doğrudan Saray'dan Ubeydullah'ın cezalandırılmasını ya da İran'a teslim edilmesini istiyordu.

Sultan Ubeydullah'a ultimatom vererek derhal Sultan'ın sözcüleriyle görüşmesini isterken aynı anda Hakkari'ye yeni askeri birlikler gönderdi.

Ubeydullah buna karşılık durumu incelemesi için, içinde Avrupa ülkeleri temsilcilerinin de bulunduğu bir özel heyetin kurulmasını istedi.

Sonun başlangıcı

Ancak ilkbaharın sonlarında Saray'ın baskıları altında Ubeydullah Sultan'ın yanına İstanbul'a gitmeyi kabul etmek zorunda kaldı. İstanbul'da üst düzeyde bir tören ile karşılanan Şeyh Ubeydullah bir süre sonra Sultan'ın sarayında misafir değil esir olduğunu anladı.

Bağımsız bir Kürt devleti amacından vazgeçmeyen Şeyh Ubeydullah 1882 yılının

temmuz ayında uygun bir yolunu bularak Saray'dan kaçıp Kürdistan'a döndü. Şeyh'in dönüşü Kürt halkı içinde büyük bir coşkuyla karşılandı. Buna karşılık İran hükümeti büyük bir endişeye kapılarak Türk -İran sınırındaki geçişleri kontrol etmek için askeri seferberlik içine girdi. Şeyh'in Asuri, Ermeni ve diğer toplum kesimleriyle ilişkiye geçtiğini ve yeni bir ayaklanma hazırlıklarından haber alan Saray Hakkâri bölgesine büyük askeri güç sevk etti. Aynı zamanda Sultan'ın görevlendirdiği yetkililer ağustos ayında Şeyh Ubeydullah'a haber göndererek onun Türk hükümetinin denetimindeki Arabistan'ın kutsal şehirlerinden birine göç etmesi için baskı kurmaya başladılar. Şeyh, Sultan'ın söz konusu tekliflerini reddederek Oramar kalesine çekildi. Türk ordusu kaleyi almak için yoğun bir saldırıya geçti. 18 gün devam eden çatışmalardan sonra Türk ordusu kaleyi ele geçirerek Şey Ubeydullah'ı esir aldı. Türk ordusu Şeyh Ubeydullah'ı önce Musul'da tutmak istiyordu. Ancak Şeyh'in burada durmayarak yeni bir ayaklanmaya girişeceğinden korkan İran, Türk iktidarını Şeyh'i daha uzak yerlere sürmesi için ikna etmeye çalıştı. Bunun üzerinde Türk ordusu ele geçirdiği Şey Ubeydullah ve Abdulkadir'i 13 Kasım 1882'de önce Musul'a oradan da Mekke'ye sürdüler. Ubeydullah'un tecrit edilmesinden sonra Kürt hareketi geçici olarak sessiz kaldı.

1880 yılında yayınlanan Otkolosgi gazetesinde çıkan Kürtler ve Persler adlı makalede şunlar yazılıyor:

Kürt ayaklanması ulusal birlik ve bağımsızlık için yapılmış bir ulusal harekettir. Ayaklanmanın temel nedenleri arasında en başta gelen halkın içinde yaşadığı ağır yaşam koşullarıdır: "İran valilerinin ağır baskıları sonucunda Kürtler ayaklanarak İran topraklarına girmişlerdir". Makale yazarı Kürt hareketini "dönemin ruhundan" ve "esen yeni rüzgârın" etkisinden bağımsız ele almamayı tercih etmektedir.³¹

Makalenin yazarı bu vurgusuyla Balkan ve diğer halkların kurtuluş mücadelesini kas-

tediyordu. Daha sonra Kürtlerin sadece şeyhlerin çağrısı üzerine ve soygunculuk yapmak için değil, “Asya’nın bu unutulmuş köşesine de sızmış olan milliyetçilik prensipleriyle” ayaklanmış olduklarını belirtiyordu.³²

Yazar Şeyh’in şahsında İran ve Türkiye’de bulunan Kürt halkını ulusal bilinç temelinde kendi idaresi altında tek ulusal devlette birleştirmeyi başarabilen bir siyaset adamı olarak görüyordu...” O ulusal hareketi akıllıca yönetiyordu. Aynı şekilde Kürtlerin, Müslüman olmayanlara karşı kin ve düşmanlık beslememeleri, Hristiyanlara dokunmadan öte, onların güvenlerini sağlamaya çalışmaları, bu aşiretler arasında tamamen kayda değer değişikliklerin meydana geldiğini göstermekte ve Kürtlerin uzun zamandır Hristiyan Avrupa’nın sempatisini kazanmaya çalıştıklarını ve eğer Avrupa devletlerinin desteklerini kazanmayacaklarsa, hiç olmazsa tarafsızlıklarını sağlamak istediklerini gösteriyor.”³³

Yenilginin nedenleri

1880 Kürt ayaklanması yenilgiye uğradı. Bunun birinci nedeni ayaklanmanın yeterince örgütlü olmamasından kaynaklıydı. Şeyh Ubeydullah, büyük itibarına rağmen aşiretler arasındaki iç düşmanlıkları ortadan kaldıramamıştı. Kürt liderlerinin geçici birliği ve Şeyh’in görüşlerine bağlılıkları ilk başarısızlığın ortaya çıkmasıyla sarsıldı. Birçok Kürt lideri dar aşiret görüşüne sahipti. Otlogoski gazetesinin muhabiri, “Kürtler arasında ittifak egemen olsaydı, ayaklanmanın İran için son derece üzücü” sonuçlanacağını yazıyordu.

İran ve Türk iktidarları ayaklanmanın hazırlığı ve gelişmesi döneminde kimi Kürt liderlerinin sınıfsal yapısından ve aralarındaki çelişkilerden ustaca yararlandılar. Her iki taraf da Hristiyan nüfusun Kürtlerle birleşmemesi için özel ve bilinçli bir politika izlediler.

Ancak 1880 hareketinin yenilgisindeki esas neden dış güçlerin, özel olarak da İngiltere’nin Kürt karşıtı tutumundan kaynaklıydı.

Kürt hareketini bastırmada herkesten daha fazla İngiltere kendini yormuştur. İngiliz diplomasisi bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü savunmakta, bütün yolları kullanarak Kürt hareketinin Türkiye ve İran’da gelişmesini önlemeye, Türkiye ve İran Kürtlerinin birbirleriyle ilişkilerini kesmeye çalışmıştır.³⁴

Amerika ve Avrupa misyonerlerinin 19. yüzyılın başlarında bölgeye geliş Hristiyan bilinci ve ruhunun gelişmesinde önemli bir rol oynar. Söz konusu aktörler aynı zamanda Ermenileri ve diğer Hristiyan unsurları Kürtlerden soğutmaya çalışmıştır.

San Stefano anlaşmasında bir yandan Ermeniler için otonomi benzeri bir statü öngörülürken diğer yandan İngiltere Başbakanı Desraeli Osmanlı Devleti’ni Hindistan ticaret yolu üzerinde önemli bir kale ve köprü olarak görüyordu. Bu nedenle İngiltere Osmanlı’nın Balkanlardaki milyonlarca Hristiyan’ı köle gibi kullanmasına gözünü kapatıyordu.³⁵

Ruslar ve İngilizler sürekli olarak Van, Erzurum, Tebriz ve Urmiye’deki misyonerleri eliyle bölgedeki Ermeni liderlerini Kürtlerden uzak kalmaları ve Kürt hareketine destek vermemeleri için zorluyorlardı. Onlara göre Osmanlı’nın içişlerine ellerini sokmak için Ermeni sorunu yetiyordu. Buna karşın Ermeni liderleri Kürtlere düşmanlık yapmadılar ve onların yürüttüğü mücadele önünde engel olmayı düşünmediler.³⁶

İngilizler, Rusya’nın içişlerine müdahalesini önlemek için Hindistan yolu üzerindeki Osmanlı İmparatorluğunun iç sorunlarını çözerek onun güvenliği ve bütünlüğünü korumaya çalışıyordu.

Bu amaçla İngiltere’nin Musul’daki konsolosu Rasam, Yazdanêşêr hareketi ile Osmanlı arasında arabuluculuk yapmak adına görüşmelerde bulundu. Bu çerçevede önce Yazdanêşêre birçok hediyeler sundu ve gerçekleşen bir görüşmede onu esir alarak İstanbul’da zindana attırdı.

Osmanlı Rusya savaşı öncesinde İngilizler sınırındaki Kürt liderlerinin Türkiye Rusya sınırından uzaklaştırılması için Türkiye'ye baskı uyguluyordu.

Bu konuyla ilgili olarak Rusya'nın Erzurum konsolosu Obert Miller şunları söylüyordu. "Gelinen aşamada Kürt sorununda Osmanlılardan çok İngilizler başat bir rol oynuyor. İngiltere'nin Erzurum konsoloslukuna Kürt ayaklanmasını bir daha ayağa kaldırmayacak bir biçimde bastırılması yönünde İngiltere'den talimat gelmiş.³⁷

İngilizler aynı anlayışla İran'a dayaklaşıyor ve 1880 Kürt ayaklanması öncesinde Türkiye ve İran arasında bir yakınlaşma ve anlaşmanın sağlanması için yoğun çaba sarf ediyordu. Ayaklanma hazırlıkları için Kürt liderler Nehri'den İran'a geçtikleri sırada İstanbul ve Tahran'daki İngiliz diplomatları Sultan ve Şah nezdinde yoğun görüşmelerde bulunarak Kürtlerin Türkiye ve İran sınırındaki geçişlerini engellemek için yoğun bir mesai harcıyorlardı.

Rusya'nın Kürt hareketine ilişkin olarak da Robert Olson şunları yazmaktadır.

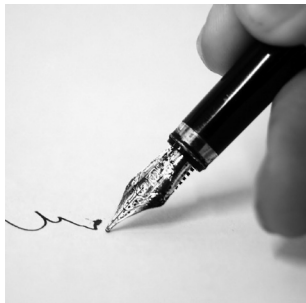
"Rusya, Berlin Anlaşması'yla ele geçirdiği Türkiye'nin Kürt yoğunluklu doğu bölgelerini kaybetmek istemiyordu. Benzer şekilde kendi Kafkasya sınırında bir Nakşibendi yönetimin etkili olduğu bir Kürt ülkesi istemiyordu. Çünkü bizzat kendisi 1830'lu yıllarda Şeyh Şamil Hareketi ile karşı karşıya gelmiş ve onu zor bela bastırabilmişti.³⁸

Ancak Şey Ubeydullah Rusya'dan manevi destek almak için çok çaba harcadı. Bu çabalarını hareketin yenilgisi ve İstanbul kaçışından sonra da son ana kadar sürdürdü.

Kaynakça

- (1) Ağa, Şeyh, Devlet, Martin van Bruinessen, İletişim, S.268-269
- (2) a.g.e s.341
- (3) Serhildana Şêx Ubeydullahê Nehrî, Mihe-med Heme Baqî, Nûbihar, S. 24
- (4) a.g.e, S.47
- (5) a.g.e, S. 59
- (6) 1880 Kürt Ayaklanması, Şeyh Ubeydullah Nehri, Celilê Celil, Avesta, S.18
- (7) a.g.e, S.18
- (8) a.g.e, S.19
- (9) a.g.e, S.27
- (10) a.g.e, S.36
- (11) a.g.e, S.36
- (12) a.ge, S.39
- (13) a.g.e, S.60
- (14) a.g.e, S.65
- (15) a.g.e, S.65
- (16) a.g.e, S. 67
- (17) a.g.e, S.71
- (18) a.g.e, S.72 (19) a.g.e, S.74
- (20) Serhildana Şêx Ubeydullahê Nehrî, Mihe-med Heme Baqî, Nûbihar S.156
- (21) a.g.e, S.123
- (22) a.g.e, S.126
- (23) a.g.e, S.62
- (24) 1880 Kürt Ayaklanması, Şeyh Ubeydullah Nehri, Celilê Celil, Avesta, S. 76
- (25) a.g.e, S.77
- (26) a.g.e, S.77
- (27) 1880 Kürt Ayaklanması, Şeyh Ubeydullah Nehri, Celilê Celil, Avesta, S. 82
- (28) a.g.e, S.86
- (29) a.g.e, S.90
- (30) a.g.e, S.96
- (31) a.g.e, S.105
- (32) a.g.e, S.105
- (33) a.g.e, S.106
- (34) a.g.e, S.107
- (35) Serhildana Şêx Ubeydullahê Nehrî, Mihe-med Heme Baqî, Nûbihar, S.95
- (36) a.g.e, S.110
- (37) a.g.e, S.119
- (38) a.g.e, S.132

Zimanê dayîkê

Kemal NASKE

Divê em Kurd, di hemû qadên jîyanê de zimanê xwe bikarbînin û zindîtî û dewlemendîya zimanê xwe berdewam bikin. Zimanê me bila wek zimanê dayîk û pîrik û bav û kalê me nemîne, bila bibe zimanê zarokên me! Zimanê me, çiqas bi mezinên me re pîr û kal dibe ewqas jî bi piçûkên me re guncan bibe zindîtî û mayîndetîya vî berdewam dibe.

« Kesên ku zimanê xwe winda bike, ew winda ye. » Gotina Pêşîyan

Kemal NASKE

Kovara DENG

Zimanê ku meriv bi taybetî ji dayîka xwe (û ji civaka ku tê de dijî) dibihîze û fêl dibe re « **zimanê dayîkê** » tê gotin û zimanê dayîkê kesayeta civakî ya mirovan diafirîne û xala herî pewist ya çêbûna netewan e. Netew jî bi hevkarî zimanê xwe yê dayîkê bikar tînin. Di dinyayê de her netewek bi zimanê xwe (bi taybetî bi zimanê dayîkê) tê nasîn. Kurd bi Kurdî, Tirk bi Tirkî, Îris bi Îrisî... qisedikin. Netew, ji ber ku hebûna xwe bidomînin divê zimanê xweyê dayîkê biparêzin û di hemû qadên jîyanê de bikarbînin.

Ziman û netew bi hev ve girêdayî ne û hebûn û tunebûna hevdu ne. Windabûna zimanan, windabûna civak, gel û netewan e. Meriv çiqas zimanê xwe biparêze ewqas jî hebûna xwe diparêze. Em çiqas rûmet û qîmetê bidin zimanê xwe ewqas jî didin xwe û netewê xwe. Dema ku ziman ji jîyana rojane û ji çandê, nivîsê û qadên zanistîyê derket mehkûmê mirinê dibe. Mîr Celadet Bedirxan : « Şerma mezin ew e ku mirov zimanê xwe nizanibe. ». Divê Kurd wextê bibêjin « Ez Kurdî nizanîm. » fedî bikin û berê her tiştî zimanê xwe fêr bibin her wiha di mal û di nav malbatên xwe de bikar bînin û rûmet û qîmetê bidin zimanê xwe. Netew û civakên ku zimanê xwe neparêzin û rûmetê nedin

zimanê xwe di binê bandora ziman, çand û hunerên din de dimînin û ji çand, huner û zimanên xwe (û ji xwe) dûr û bîyanî dikevin. Kesên ku ji zimanê xwe dûr bikeve ji çanda xwe, hebûn, kesayetî û nasnameya xwe jî dûr dikeve. Ji ber wê yekê bikaranîna ziman, hebûn û tunebûna netewan e û xerca yekîtîyê ye. Di nava têgehên ku kesayeta netewan çê dîkin de ya herî girîng « **ziman** » e. Divê em hemû Kurd li vê têgeh û nirxa herî pîroz û girîng xwedî derkevin û biparêzin ! An na em, di kîjan şert û mercê de û di kîjan erdnîgarîyê de bijîn, bi kesayeta xwe ya netewî angû Kurd nayên hesibandin!

Ziman zindî ye û bi jîyana civakan ve diherike û dimeşe. Zindîtîya zimanê me bi axaftin, nivîsandin û jîyanek kurdewarî tê berdewamkirin. Ji bo parastin, zindîmayîn û dewlemendkirina zimanê me hemû kes, dezgeh û sazî, divê xebat û xîretên xwe û têkarî û alîkarîyên xwe îhmal nekin.

Kurdî di erdnîgarîya xwe de di bin tesîra înkari û asimilasyonê de bi sed salan maye. Lê miqabil bi alîkarîya berhemên wêjeya devkî û bi axaftin, lorî û lawikên dayîkan li ser xwe sekiniye û zindî maye. Bikaranîn û qisedana zimanê dayîkê kesayeta gelan zindî dihêle. Ji ber vê yekê ez li ber hemû kesên ku

bûne sedemê zindîmayîna zimanê me û yên ku di mal û malbatên xwe de Kurdî bikaranîne û bikartînin bejna xwe ditewînim. Kurdî çiqas qedexê bûye ewqas jî bi xîret û alîkarîya dayîkan û gelê me bi rewşek xwezayî zindîtî û dewlemendiya xwe berdewam kiriye û xwe parastîye. Meriv divê birve neke: **Parastina kesayeta netewan girêdayîye axaftin û bikaranîna zimanê dayîkê ye!**

Feylezof û perwerdenasê Almanî Wilhelm Von Huboldt : « Welatê rastî yê netewan zimanê wî ye, ziman jî bo dîyarkirina daxwazek netewî, heyîniyekî xurt e. Wextê zimanê netewan windabibe, di wextekî kurt de dibe ku hîsên netewî jî windabin. » gotîye. Her wiha bal kişandiye ser pêwendîya ziman û kesayeta netewan. Nivîskarê Kurd Osman Sebrî jî ji bo girîngiya parastin û bikaranîna ziman wiha gotîye : « Ger tu bixwazî welatparêziya kesekî nas bikî, lê binêre ka çiqasî li zimanê xwe xwedî dertê. ». Belê wisa ye, welatparêzî û neteweperwerî girêdayê axaftina ziman e !

Ji ber ku zimanê me li ser xwe û zindî bimîne, em hemû Kurd, di mal û malbatên xwe de, di sazî û dezgehan de, di danûstandin û bazaran de pêwiste ku bi xwezayî Kurdî qise bikin û bikar bînin. Kurdî zimanek bi nîrx, bi rêzik û qeydeyên taybet û dewlemend e. Ji ber vê yekê li ser xwe maye û winda nebûye. Çawa me ji mezinên xwe mayînde û emanet girtiye wisa jî bi dewlemendî û rengîniya wî, îro bi alav û derfetên rojane pêwiste ku em jî teslîmê pêşerojê û zar û zêçên xwe bikin.

Meriv bi lorîkên zimanê xwe yê dayîkê çavên xwe vedike û zimanê merivan dibe qedera merivan ya herî pîroz. Ji bo zimanê dayîkê Seîdê Kurdî wiha gotîye : « Mora qedere ya di însanan de ziman e. Reng û rûyê însaniyetyê jî di rûpelên ziman de neqîş û xemla beyana xwe dide der. Zimanê zikmakî jî, ji ber ku sirûştî û fitrî ye peyv û axaftin bi xwe berê xwe bê gazî û vexwendin tene hiş û bîra mirov. ». Her wiha balê dikişîne ser hêsanî û girîngiya zimanê dayîkê. Wextê meriv fikir û ramanên xwe û gotinek rihet û azad

bi zimanê dayîkê radigihîne, bêje û hevok wek zincîr li pê hev bînavberî ji devê merivan diherikin. Divê meriv birve neke : **Tehm û tewaşa vegotinek sade û bi dil û can bi zimanê dayîkê hêsan û xweş e.**

Zimanê dayîkê çiqas şîrîn e û meriv hîs û ramanên xwe pê çiqas rihet tîne ziman ! Helbest û kilamên zimanê dayîkê çiqas xweş in ! Gelo kî xewn û xeyalên xwe bi zimanê dayîkê nabîne ?

Ji cahil û nezanan bigire hetanê rewşenbîran em îro bi her awayî ji bikaranîna zimanê xweyê dayîkê dûr dikevin. Eger em di malên xwe de û di nav malbatên xwe de zimanê xwe qise nekin dibin sedemên birvekirina zimanê xwe.

Hinek kesên ku xwe « **rewşenbîr û nivîskar** » dihesibînin, zimanekî çêkirî di sepînin gelê me. Her wiha gellek bêjeyên ji vac û ruhê Kurmancî dûr, bi zorê dikin hebanok û ferhenga zimanê me. Bi rêzik û qeydeyên çêkirî û bi zorê ziman dewlemend nabin. Xênjî zanyar û pisporên zimanan -ew jî divê « **etîmolog** » bin - tu heqê kesî tune ye li ferhengê bêjeyan zêde bike ! Yên ku ziman baş nizanin, wextê dikevin tengasiyê ji ber xwe bêjeyan derdixin her wiha bêjeyên ji ruhê Kurmancî dûr bikartînin û aheng û rengê zimanê me xirab dikin.

Eger em **zimanekî** çêkirî bisepînin keç û kurên xwe, ji ber ku di bin asimilasyon û zor-dariyê de ne û Kurdî kêmbûnê zimanê qîsena-kin, ser hev em tîrsa « rû bi rû qîsêdana Kurdî » dikin dilê wan. Her wiha em dibin sedemên dûrketina ziman û kesayeta wan ya netewî. Divê em hevdu rihet berdînin, hezîkirina zimanê xwe bikin dilê zar û zêçên xwe. Li ser vê mijarê ez dixwazim anekdotek binivîsinim. Musa Anter û hevalek xwe li Stenbolê diçin mala hemwelatîyek xwe. Jina malê di axaftina xwe de Kurdî û Tirkî li nav hev dixîne û dibêje : « Derî açmış bike, pencerê kapatmış bike... ». Hevalê Musa Anter hêrs dibe û ji bo vê qîsêdanê rexnên xwe tîne ziman. Apê Musa mudaxele dike û wiha dibêje : « Hêrs

nebe, hêrs nebe! Qet nebe koka peyvê ya me ye. ». Her wiha anîye ziman ku herî kêr divê em « kok » a zimanê xwe ji dest bernedin. Bikaranînek xirab de jî di qisedanê de ziman bi xwe ahêg û rengê xwe yê xwezayî dibîne.

Gel bi gorî hewceyî, îmkân û derfetên xwe zimanê xwe dewlemend û zindî dihêlê. Di qisedanê de divê meriv rihet be û nekeve gerandina bêjeyan. Di herikandina qisedanê de kîjan bêje bidest ket meriv bikarbîne baştir e. Hewce nin e ku meriv li bêjeyan bigere ! Di qisedanê de bêjeyên em bikartînin ji kîjan zimanê dibe bila bibe em bikarbînin « dinya xirab » nabe ! Divê meriv bîrve neke : « **Tu zimanek homojen nin e.** ». Di hemû zimanan de bêjeyên bîyanî he ne û ji zimanan re kêmasî nin e.

Hinek merivên ku Kurdî dinivîsînin, ji ber ku bêjeyên ji zimanên dinê bikar neynin, ji xwe re, ji vac û mîzanên Kurmancî dûr, zimanek çêkirî sazîkirine û ji vî zimanê re jî « **Kurdîya Akademîk** » gotine. Gelo ziman çawa dibin akademîk ? Divê em berê « **Akademîya Zimanê Kurdî** » saz bikin û di vê akademîyê de jî alozî û tevlihevbûnên zimanê xwe re çareserîyê bibînin. Wextê bikaranînek hevbeş û zelal bidest ket êdî meriv dikare vê hevbeşîyê bi gel re parve bike ! Bikaranîna ziman hevkarê û hevbeş nebe û kesane be, zimanê me de tevlihevbûn û alozî çê dibe !

Çawa « **Kurdîya Akademîk** » derketîye holê ? Tu zimanekî akademîk tune ye eger hebe di qada zimannasîyê de « **xebatên akademîk** » he ne. Xebatên ku zanyar û pisporên zimanan çê dikin re xebatên akademîk tê gotin û di vê qadê de hemû xebat û hêzên ku ji alîyê pisporên zimanan de tê çêkirin, dewlemendîyê dide zimanan. Hemû kesên ku ziman dizane nabin pisporên ziman ! Divê meriv birve neke « **zimanzanî** » û « **zimanannasî** » ji hev cuda ne ! Eger meriv « zimannas » nebe, divê wêrekî û heqê guhertin û şîrovekirina rêzik û qeydeyên rêzimanan û çêkirina bêjeyan jî di xwe de nebîne ! Her wiha xwezayîya ziman jî xirab ne ke !

Hinek kes jî he ne : Bêjeyên ku me Kurdî pê naskirîye û em pê mezin bûne, bikar nayînin û nanivîsînin. Tu dibêjî qey qisedana ku bi bêjeyên **çêkirî** û sosret, pileya wan bilind dike ! Wextê em bi van bêjeyan qisedikin « **tew** » li zimanê me dikeve û bend dikeve navbera qisedan û ramanên me û em qisedanek herikbar û fêrbar nikarin çêbikin ! Her wiha di binê bandora vê rewşê de, di rûyê bêjeyên **çêkirî** û sosret de, zar û zêçên me - ji xwe zimanê xwe kêr dizanin - tiştên ku dizanin ji bîr ve dikin, di qisedanê de matmayî dimînin û « fêmkorî » dibin ! **Berê her tiştî pêwistê ku, bi rewşekî xwezayî em qisedan, xwendin û nivîsandina zimanê xwe teşwîq bikin.**

Wextê em li kilam, xewroşk, destanên zimanê xwe mêze dikin, çiqas bêjeyên xas û xweş hatine bikaranîn, çiqas li guhên merivan xweş tînin û xem û xeyalên merivan xweş tînin ziman ! Van berhemên hanê bi qelem û defteran bidestneketine, bi awayekî xwezayî û ji dil û can û devkî derketine holê. Klasîkên me bi zimanek gelerî hatine neqîşandin. **Her wiha, hemû klasîkên me, ji ber ku çavkanîyên xwe ji gel digirin û gelerî ne, çiqas sal, dewr û dewran derbasbin ji wek cewher tînin biriqandin û roj bi roj giranbiha dibin.**

Ehmedê Xanî, Mela Huseynê Bateyî, Elî Herîrî, Feqîyê Teyran, Melayê Cizîrî, Cîgerxwîn, Osman Sebrî, Qedrican... akademîsyen û zanistên ziman nebûne. Lê belê bi berhem û xebatên xwe bûne sedemên zindîmayî û dewlemendbûna zimanê me. Divê em hemû Kurd li ber kesayetên van camêr û xweşmêran bejna xwe bitewînin.

Gotina Celadet Alî Bedirxan ya ku li ser pêwistîya xwendin û nivîsandina zimanê me çiqas balkêş e : « Heyf xebînet û hezar mixabin nemaze ji wan ra ko bi zimanên din dizanin bixwînin û binivîsînin û alfabêya zimanê xwe hêç nas nakin. ». Ji bo zimanê me zindî bimîne divê em bixwînin, binivîsînin û di qadên muzîk, wêje û çandê de xebat û lêkolînan çêbikin ! Ji bo parastina kesayeta netewî çek

û sîleha herî mezin axaftin û nivîsandina zimanê dayîkê ye. Di qîsedan û bikaranîna ziman de her tîpek dibe « **kevirek** » li nav çavên nijadperest û desthilatdaran dikeve ! **Bikaranîn û nivîsandina zimanê dayîkê ji merivan re xîret û rûmet e. Divê meriv bêxîretî û bêrûmetîye neke!**

Pîrsgirêka me ya herî mezin : Her olêk, eşîrek, deverek û sazîyek ji xwe re zimanek bikar tîne û vî zimanê jî disepînin gelê Kurd. Heqê herkesî he ye ku bi devok û zaravayê xwe biaxive. Lê heqê tu kesî tune ye ku qîsedan, zarava û devoka xwe bisepîne merivan ! Divê meriv rêya bikaranînek hevkarê û hevbeş bi aqil û hişek hevkarê û zanistî bibîne ! Hewceyîya me ya herî girîng hînbûn û bikaranîna zimanek hevkarê ye. Keç û xortên me çiqas bixwînin û perwerdeyê bi zimanê dayîkê bibînin ewqas jî Kurdiya me pêş dikeve. Li ku derê dibe bila bibe perwerdehiya bi zimanê dayîkê ji bo merivan mafek herî girîng û bîngêhîn e. Ziman ji bo mirovahiyê pêmayîyek hevbeş e divê em vê pêmayîyê biparêzin û mayînde bikin.

Ez bawerim û bendewarim ku di pêşerojê de ji bo xizmeta dewlemendbûn û zindîmayîna zimanê me zanyar û pisporên zimanê me zêde bibin û li ser xeta xwezayîyê û bi bîngêhîn zanistîya ziman hemû şaşî û çewtîyên zimanê me rast bikin.

Bi hêviya bikaranîn, axaftin û dûrneketa ziman û çanda Kurdî û bi gotina seydayê mezin Cîgerxwîn nivîsa xwe dawî dikim. « **Min digot qey tu bi zimanî, ma tu bi Kurmancî nizani?** ».

Çavkanî :

1. POLAT, Lokman, *Xwendevan Yan Xwîner*, <http://candname.com/xwendevan-yan-xwîner/>
2. KEMALOGLU Nasir, Alozi û Tevlihevbûnên di Kurmancî de, *Kovara Nûbiharê*, hejmar 145, Payîz 2018
3. YILDIRIMÇAKAR, Adil , *Bediuzzeman û Medresetuzzehra, Weşanxaneya Nûbiharê, Istanbul* 2018
4. Pirsname, Nasir KEMALOGLU, <http://candname.com/pirsname-nasir-kemaloglu/>
5. <http://candname.com/li-ser-giringiya-zimen-hin-gotin-u-helbest/>
6. Journée Int. de la langue maternelle 2019, <http://www.zakweli.com/journee-int.-de-la-langue-maternelle-2019/>
7. RONAHI, Reşo, *Ziman bêyî jiyan nabe*, <https://www.evrensel.net/haber/28204/ziman-by-jiyan-nabe>
8. Journée Int. de la langue maternelle, https://www.journee-mondiale.com/101/21_fevrier-internationale_langue_maternelle.htm
9. <https://www.ceviriblog.com/2017/10/25/dunyada-kaybolmaya-yuz-tutmus-diller/>
10. Roja Zimanê Zikmakî ya Navneteweyî, <http://www.rupelanu.com/roja-zimane-zikmakî-ya-navneteweyî-3153h.htm>